

The Pithos with Cross Motifs on Display in the Garden of the Museum of Anatolian Civilizations in Ankara

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin Bahçesinde Sergilenen Haç Motifli Pithos

Durmuş Gür*

Abstract: The subject of this study is a terracotta pithos (Inv. No. 14-1-2025), which was discovered as a surface find in the Kahramankazan district of Ankara, brought to the Directorate of the Ankara Museum of Anatolian Civilizations on 03.02.2025, and is currently exhibited in the museum courtyard. Standing 159 cm in height, 140 cm in width, and possessing an average wall thickness of 5 cm, this pithos has been analyzed for the first time within the scope of this research. It has been dated and comprehensively evaluated in terms of its material and technical composition, iconography, and stylistic characteristics. With its morphological, technical, and iconographic features, this monumental pithos reflects the socio-economic structure, storage technology, and religious practices of the Byzantine worlds. Used since antiquity for the long-term preservation of staple foodstuffs such as legumes, grains, olive oil, and wine, these vessels serve not merely as functional storage units, but also as historical documents reflecting the craftsmanship and religious climate of their period. The basal structure of the pithos which is currently supported by an iron stand in the museum courtyard indicates that it was originally utilized by being buried in the ground of cellars or storehouses, or secured within specialized niches. The horizontal grooves on the lower and middle sections of the body, along with the wavy bands on the upper section, provide structural reinforcement to the artifact while simultaneously imparting visual dynamism. The primary element that renders this artifact unique within art historical literature is the Latin cross situated at its shoulder level. The wavy lines extending symmetrically on either side of the cross and the spiral volutes at their terminals are directly associated with concepts such as fertility, and the cycle of eternal life—motifs frequently encountered in Christian and Byzantine art. These symbols served an apotropaic purpose, functioning as a spiritual seal to prevent the spoilage of the contents within the jar, to bless the harvest, and to enhance abundance. The presence of these cross and volute decorations indicates that this artifact was not a product of ordinary local manufacturing, but rather belonged to a monastic complex, a church endowment, or a large-scale agricultural estate owned by a Christian aristocrat.

Keywords: Ankara, Rope Motif, Kahramankazan, Latin Cross, Pithos.

* Asst. Prof. Dr., Karabük University, Safranbolu ŞYD. Vocational School, Department of Handcrafts
Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Safranbolu ŞYD. Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9945-8825>
durmusgur@gmail.com

Cite as/ Atıf: Gür, D. (2026). The Pithos with cross motifs on display in the Garden of the Museum of Anatolian Civilizations in Ankara / Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin bahçesinde sergilenen haç motifli Pithos. *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 21(Ö1), 1095-1154. [Special Issues Dedicated to Prof. Dr. Mahmut Özer]. Ankara Bilim University Publications. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.94660>

Received/Geliş: 03 June/Haziran 2026

Accepted/Kabul: 15 September/Eylül 2026

Published/Yayın: 20 September/Eylül 2026

Checked by plagiarism software

Öz: Ankara'nın Kahramankazan İlçesi'nden yüzey buluntusu olarak 03.02.2025 tarihinde Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü'ne getirilerek müze bahçesinde sergilenen pişmiş toprak pithos (Env. No. 14-1-2025) bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. 159 cm yüksekliğinde, 140 cm genişliğinde ve ortalama 5 cm cidar kalınlığındaki pithos ilk defa incelenmiş, tarihlendirmesi yapılarak malzeme ve teknik, ikonografi ve üslup özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Anıtsal pithos, morfolojik, teknik ve ikonografik özellikleriyle Bizans dünyasının sosyoekonomik yapısını, depolama teknolojisini ve dini pratiklerini yansıtmaktadır. Antik Çağ'dan itibaren bakliyat, tahıl, zeytinyağı ve şarap gibi temel gıda maddelerinin uzun süreli muhafazası amacıyla kullanılan bu kaplar, yalnızca işlevsel birer depo aracı değil aynı zamanda dönemin inanç iklimini ve zanaat becerisini taşıyan belge niteliğindedir. Günümüzde müze bahçesinde demir bir stantla ayakta tutulan pithosun taban yapısı, orijinal kullanımında kiler veya depolarda toprağa gömülerek ya da özel nişlere sabitlenerek kullanıldığını göstermektedir. Gövdenin alt ve orta bölümlerinde yer alan yatay şeritlerle üst kısımdaki dalgalı şeritler esere yapısal bir mukavemet kazandırırken aynı zamanda görsel bir hareketlilik de sağlamaktadır. Eseri Sanat Tarihi literatürü açısından asıl özgün kılan unsur ise omuz hizasında yer alan Latin haçıdır. Haçın her iki yanına simetrik olarak uzanan dalgalı hatlar ve bunların uçlarındaki spiral sarmallar, Hristiyan ve Bizans sanatında sıklıkla karşımıza çıkan bereket ve sonsuz yaşam döngüsü gibi kavramlarla doğrudan ilişkilidir. Bu semboller, apotropaik bir amaç taşımakta; pithosun içindeki ürünün bozulmasını önlemek, ürünü kutsamak ve bereketi artırmak adına manevi bir mühür görevi üstlenmektedir. Haç ve sarmal bezemelerin varlığı, bu eserin sıradan bir yerel üretimden ziyade bir manastır kompleksine, kilise vakfına ya da Hristiyan bir aristokrata ait büyük bir tarımsal işletmeye ait olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Ankara, Halat Motifi, Kahramankazan, Latin Haçı, Pithos.

Structured Abstract:

This study aims to document the morphological, typological, logistical and iconographic characteristics of a monumental pithos (a large storage jar) from Kahramankazan, acquired by the Ankara Museum of Anatolian Civilisations on 3 February 2025. Using an interdisciplinary approach, the study will determine the pithos's socio-economic position within the agricultural economy of mediaeval Anatolia. A critical review of existing literature reveals that Byzantine ceramic studies have predominantly focused on amphorae and fine-slipped/glazed tableware. Conversely, holistic analytical approaches directed towards the typological and theological evolution of monumental storage jars, which fall under the category of coarse ware and constitute the most fundamental elements of daily life, remain strictly limited. In the fields of archaeology and art history in particular, pithoi archaeologists and art historians generally evaluate pithoi as uniform, standardised forms. Consequently, the methodological connection between their decorative programmes and the administrative, economic and religious practices (specifically their apotropaic/protective functions) of the period remains superficial. The significance of pithos findings in deciphering local production networks and centralised/monastic economies is therefore enhanced, making a scientific reading of the Byzantine rural settlement fabric in and around Ankara through material culture documents an absolute necessity.

The research is based on data obtained from surface surveys conducted in the Kahramankazan district of Ankara and its surroundings. Laboratory and catalogue studies were also performed on analogue material groups within the museum storehouse. Qualitative and comparative archaeological research methods were adopted during the data collection process, utilising a combination of morphological measurements, macrophotography, drawings and morphological analogy analyses. The physical parameters of the monumental pithos (Inv. No. 14-1-2025), the primary object of this study, were measured. These parameters included height, volume, rim diameter, wall thickness, and base structure. The manufacturing method and firing techniques of the vessel were also examined in the context of production technology. The relief motifs, rope patterns and incised lines forming the iconographic composition on the vessel's shoulder zone were documented using macro photography. To clarify the regional context of the artefact, Byzantine architectural remains, epigraphic data and settlement boundaries identified in Kahramankazan (Yassiören and Bağören), Amorium, Kimistene and other contemporary centres in Anatolia and beyond were analysed as logistical network data.

During the analysis of archaeometric and morphological data, the composition, colour and contours of the pithos's body were compared with chronological datasets. The typological classification was based on the charts provided by Fidançı (2016) and Kilincoglu (2025) for typology. The examined specimen was found to have an 'inverted pear-shaped' body profile, a pointed base and an externally thickened, horizontally flattened rim. Analysis of the firing and fabric colour of the artefact was correlated with material data (such as specimens from Phanagoria and Amorium), indicating a transitional phase from the brownish tones of the 8th century to the vibrant orange-red hues that emerged during the 10th century. The vessel's interior has an unslipped yet smooth surface texture, and its pointed base facilitates the concentration of fermentation sediments in a narrow space. This functionally classifies it as a preliminary stage for future chemical content analyses (for wine, olive oil storage, and water).

The iconographic evaluation phase took the form of an interpretive reading, focusing on the religious and socio-economic significance of the decorations on the pithos. The Latin cross at the centre of the composition on the shoulder zone, the semicircular arch (ciborium) motifs superimposed on the cross and the flanking spiral designs were interpreted in the context of apotropaic rituals within the Byzantine belief system. This analysis was correlated with the decrees of the Second Council of Nicaea (787) and the 'theology of the cross' texts found in the homilies of John Chrysostom and John of Damascus. The technical analysis of the decorations was juxtaposed with the practical challenges encountered during production, such as the addition of relief rope motifs to support the pressure exerted on the clay during the drying phase. These artisan behaviours merge aesthetic concerns with structural necessities.

The research findings are categorised under five main headings. The first section, the introduction, provides historical and typological information on Byzantine pithoi. The second section, 'Methodology', outlines the manufacturing techniques used for the artefact and details the preferred methodological stages,

including drawing, photography and formal description. The third section is a catalogue in which morphological and technological findings demonstrate that the pithos was manufactured using a coiling technique specific to large-scale vessels. It was shaped by hand using a kanabos (a wooden internal framework) rather than a potter's wheel and fired in situ by a bonfire built around it. The capacity and functionality findings in this section indicate that, given its current dimensions, the vessel can store approximately 500 kg of dry food (such as grain) or 750 litres of liquid (such as wine or olive oil). Due to its pointed base, the pithos was either stabilised on tripods in cellars or buried in the ground. The iconographic and theological findings prove that the Latin cross on the shoulder zone and the ciborium motif, which signifies holy space, served as apotropaic 'sacred seals' intended to protect the enclosed product from moisture, spoilage and malevolent spirits.

The fourth section, 'Comparison and Evaluation', assesses the socio-economic and logistical findings of the pithos. The analysis confirms that the vessel was produced in quantities far beyond those of ordinary domestic production and likely belonged to a self-sufficient (autarkeia) aristocratic agricultural estate (villa rustica), a church endowment or a monastic complex. Due to Ankara's strategic location on major highway routes, the artefact most likely reached the Kahramankazan countryside through itinerant craftsmen or robust commercial networks.

In the fifth and final section (the conclusion), the results of the research demonstrate that monumental storage vessels are multi-layered documents of material culture, transmitting the belief, production and consumption paradigms of Byzantine society through their iconographic programmes. The study shows that, when comparative analogy and iconographic textual analysis are conducted simultaneously, chronological challenges inherent in coarse ware finds, such as those caused by multi-generational use involving repairs with lead clamps, can be overcome. This allows the artefact to be dated to the early Byzantine to middle Byzantine periods (7th to 10th centuries). Furthermore, the exhibition of the artefact on a contemporary metal stand in an open display visualises the museological transformation of its historical function, evolving from its original subterranean storage discipline into modern museum practice. This interdisciplinary methodology offers a robust framework for analysing coarse ware assemblages in other rural Byzantine settlements across Anatolia.

Keywords: Museum of Anatolian Civilisations in Ankara, Apotropaic, Byzantine, Kahramankazan, Iconography, Ciborium, Pithos.

ملخص منظم:

تهدف هذه الدراسة إلى توثيق الخصائص المورفولوجية، والنوعية، واللوجستية، والأيقونية لـ«بيثوس» ضخم (جرة تخزين كبيرة) من كهروماتكازان، حصل عليه متحف الحضارات الأناضولية في أنقرة في 3 فبراير 2025. وباستخدام نهج متعدد التخصصات، ستحدد الدراسة المكانة الاجتماعية والاقتصادية للبيثوس ضمن الاقتصاد الزراعي في الأناضول في العصور الوسطى. يكشف استعراض نقدي للادبيات الموجودة أن دراسات الخزف البيزنطي ركزت في الغالب على الأمفورات وأواني المائدة المظلية بطبقة رقيقة من الطين أو المزججة. في المقابل، لا تزال المناهج التحليلية الشاملة الموجهة نحو التطور النوعي واللاهوتي لأواني التخزين الضخمة — التي تندرج تحت فئة الأواني الخشنة وتشكل العناصر الأساسية للحياة اليومية — محدودة للغاية. في مجال علم الآثار وتاريخ الفن على وجه الخصوص، يُقِيم علماء الآثار ومؤرخو الفن البيثوس» عمومًا على أنها أشكال موحدة ومقننة. ونتيجة لذلك، تظل الصلة المنهجية بين أنماطها الزخرفية والممارسات الإدارية والاقتصادية» والدينية (وخاصة وظائفها الطاردة للأرواح الشريرة/الوقائية) في تلك الفترة سطحية. وبالتالي، تزداد أهمية اكتشافات «البيثوس» في فك رموز شبكات الإنتاج المحلية والاقتصادات المركزية/الرهبانية، مما يجعل القراءة العلمية لنسيج المستوطنات الريفية البيزنطية في أنقرة وحولها من خلال الثقافة المادية ضرورة مطلقة.

ويستند هذا البحث إلى البيانات المستمدة من المسوحات السطحية التي أجريت في منطقة كهروماتكازان بمدينة أنقرة والمناطق المحيطة بها. كما أجريت دراسات معملية ودراسات الفهرسة على مجموعات المواد المماثلة الموجودة في مخزن المتحف. وقد تم اعتماد أساليب البحث الأثري النوعي والمقارن خلال عملية جمع البيانات، باستخدام مزيج من القياسات المورفولوجية والتصوير الماكرو والرسومات وتحليلات التشابه المورفولوجي. وقد تم قياس المعلمات الفيزيائية للبيثوس الضخم (رقم الجرد 1-14-2025)، وهو الموضوع الرئيسي لهذه الدراسة وشملت هذه المعلمات الارتفاع، والحجم، وقطر الحافة، وسماكة الجدار، وهيكلاً القاعدة. كما تم فحص طريقة التصنيع وتقنيات الحرق الخاصة بالوعاء في سياق تكنولوجيا الإنتاج. تم توثيق الزخارف البارزة وأنماط الحبال والخطوط المحفورة التي تشكل التكوين الأيقوني في منطقة كتف الوعاء باستخدام التصوير الماكرو. ولتوضيح السياق الإقليمي للقطعة الأثرية، تم تحليل الآثار المعمارية البيزنطية والبيانات النقشية وحدود المستوطنات التي تم تحديدها في كهروماتكازان (باسيورين وباغورين) وأموريوم وكيميستين ومراكز معاصرة أخرى في الأناضول وخارجها. باعتبارها بيانات للشبكة اللوجستية.

وأثناء تحليل البيانات الأثريومترية والمورفولوجية، تمت مقارنة تكوين جسم الـ«بيثوس» ولونه وخطوطه الخارجية مع قواعد البيانات التسلسلية الزمنية. واستند التصنيف النمطي إلى الجداول التي قدمها فيدانجي (2016) وكيكينجولو (2025) في مجال علم الأنماط. وتبين أن

العينة التي تم فحصها تتميز بمظهر جسم «على شكل كمثرى مقلوب»، وقاعدة مدببة، وحافة سميكة من الخارج ومسطحة أفقياً. وارتبط تحليل لون الحرق ونسيج القطعة الأثرية بالبيانات المادية (مثل العينات من فاناغوريا وأموريوم)، مما يشير إلى مرحلة انتقالية من درجات اللون البني التي سادت في القرن الثامن إلى درجات اللون البرتقالي-الأحمر الزاهية التي ظهرت خلال القرن العاشر. يتميز الجزء الداخلي للوعاء بملمس سطح غير مطلي بالطين ولكن ناعم، كما أن قاعدته المدببة تسهل تركيز رواسب التخمر في مساحة ضيقة. وهذا يصنفه وظيفياً على أنه مرحلة تمهيدية لتحليلات المحتوى الكيميائي المستقبلية (للتخزين، سواء كان نبيذاً أو زيت زيتون أو ماء).

اتخذت مرحلة التقييم الأيقوني شكل قراءة تفسيرية، ركزت على الأهمية الدينية والاجتماعية-الاقتصادية للزخارف الموجودة على «البيثوس». وقد تم تفسير الصليب اللاتيني الموجود في مركز التكوين في منطقة الكتف، وزخارف القوس نصف الدائري (السيبوريوم) المترابطة على الصليب، والتصاميم الحزونية المحيطة بها، في سياق الطقوس الطاردة للأرواح الشريرة ضمن نظام المعتقدات البيزنطية. وقد تم ربط هذا التحليل ببراسيم مجمع نيقية الثاني (787) ونصوص «لاهُوت الصليب» الموجودة في عظام يوحنا الذهبي الفم ويوحنا الدمشقي. وقد قورن التحليل الفني للزخارف بالتحديات العملية التي واجهت عملية الإنتاج، مثل إضافة زخارف الحبال البارزة لدعم الضغط الذي يتعرض له الطين خلال مرحلة التجفيف. وتجمع هذه الممارسات الحرفية بين الاعتبارات الجمالية والضرورات الهيكلية.

تم تصنيف نتائج البحث تحت خمسة عناوين رئيسية. يقدم القسم الأول، وهو المقدمة، معلومات تاريخية ونمطية عن الأواني البيزنطية (البيثوس). ويحدد القسم الثاني، «المنهجية»، تقنيات التصنيع المستخدمة في هذه القطعة الأثرية ويوضح بالتفصيل المراحل المنهجية المفضلة بما في ذلك الرسم والتصوير الفوتوغرافي والوصف الشكلي. أما القسم الثالث فهو عبارة عن فهرس يُظهر فيه النتائج المورفولوجية والتكنولوجية أن البيثوس صُنِع باستخدام تقنية اللف الخاصة بالأواني كبيرة الحجم. وقد تم تشكيله يدوياً باستخدام «كانابوس» (هيكل داخلي خشبي) بدلاً من عجلة الخزاف، وتم حرقه في الموقع بواسطة نار كبيرة أشعلت حوله. وتشير النتائج المتعلقة بالسعة والوظيفة في هذا القسم إلى أنه، بالنظر إلى أبعاده الحالية، يمكن للوعاء تخزين ما يقارب 500 كيلو غرام من الأغذية الجافة (مثل الحبوب) أو 750 لترًا من السوائل (مثل النبيذ أو زيت الزيتون). ونظرًا لقاعدته المدببة، كان «البيثوس» يُثبت إما على حوامل ثلاثية الأرجل في الأقبية أو يُدفن في الأرض. وتثبت النتائج الأيقونية واللاهوتية أن الصليب اللاتيني الموجود في منطقة الكتف ونقش «السيبوريم» (الذي يرمز إلى المكان المقدس) كانا بمثابة «أختام مقدسة» طاردة للأرواح الشريرة، تهدف إلى حماية المنتج الموجود بداخله من الرطوبة والتلف والأرواح الشريرة.

يقيم القسم الرابع، «المقارنة والتقييم»، النتائج الاجتماعية والاقتصادية واللوجستية المتعلقة بالبيثوس. ويؤكد التحليل أن الوعاء صُنِع بكميات تفوق بكثير تلك الخاصة بالإنتاج المنزلي العادي، ومن المرجح أنه كان ملكاً لمزرعة أرستقراطية ذاتية الاكتفاء (أوتاركية) (فيلا روستيكا)، أو وقف كنسي، أو مجمع رهباني. ونظرًا لموقع أنقرة الاستراتيجية على طرق سريعة رئيسية، فمن المرجح أن تكون القطعة الأثرية قد وصلت إلى ريف كهرمانكازان عن طريق حرفيين متجولين أو شبكات تجارية قوية.

في القسم الخامس والأخير (الخاتمة)، تُظهر نتائج البحث أن أواني التخزين الضخمة هي وثائق متعددة الطبقات للثقافة المادية، تنقل نماذج المعتقدات والإنتاج والاستهلاك في المجتمع البيزنطي من خلال برامجها الأيقونية. تُظهر الدراسة أنه عند إجراء القياس المقارن والتحليل النصي الأيقوني في آن واحد، يمكن التغلب على التحديات الزمنية الكامنة في اكتشافات الأواني الخشنة، مثل تلك الناجمة عن الاستخدام عبر أجيال متعددة الذي تضمن إصلاحات باستخدام مشابك من الرصاص. وهذا يسمح بتأريخ القطعة الأثرية إلى الفترة البيزنطية المبكرة وحتى الفترة البيزنطية الوسطى (القرنين السابع والعاشر). علاوة على ذلك، فإن عرض القطعة الأثرية على حامل معدني معاصر في عرض مفتوح يجسد التحول المتحفي لوظيفتها التاريخية، حيث تتطور من نظام التخزين الأصلي تحت الأرض إلى الممارسة المتحفية الحديثة. توفر هذه المنهجية متعددة التخصصات إطاراً قوياً لتحليل مجموعات الأواني الخشنة في مستوطنات بيزنطية ريفية أخرى عبر الأناضول.

الكلمات المفتاحية: متحف الحضارات الأناضولية في أنقرة، طارد الأرواح الشريرة، البيزنطية، كهرمانكازان، الأيقونوغرافيا الكيبوريوم، البيثوس

Résumé Structuré:

Cette étude vise à documenter les caractéristiques morphologiques, typologiques, logistiques et iconographiques d'un pithos monumental (grande jarre de stockage) provenant de Kahramankazan, acquis par le Musée des civilisations anatoliennes d'Ankara le 3 février 2025. Grâce à une approche interdisciplinaire, cette étude déterminera la place socio-économique occupée par ce pithos au sein de l'économie agricole de l'Anatolie médiévale. Une revue critique de la littérature existante révèle que les études sur la céramique byzantine se sont principalement concentrées sur les amphores et la vaisselle à engobe fin ou émaillée. À l'inverse, les approches analytiques holistiques portant sur l'évolution typologique et théologique des jarres de stockage monumentales, qui relèvent de la catégorie de la poterie grossière et constituent les éléments les plus fondamentaux de la vie quotidienne, restent strictement limitées. Dans les domaines de l'archéologie et de l'histoire de l'art en particulier, les archéologues et les historiens de l'art considèrent généralement les pithos comme des formes uniformes et standardisées. Par conséquent, le lien méthodologique entre leurs programmes décoratifs et les pratiques administratives, économiques et religieuses (notamment leurs fonctions apotropaïques/protectrices) de l'époque reste superficiel. L'importance des découvertes de pithos pour déchiffrer les réseaux de production locaux et les économies centralisées/monastiques s'en trouve donc

renforcée, rendant absolument nécessaire une lecture scientifique du tissu des établissements ruraux byzantins à Ankara et dans ses environs à travers les documents de la culture matérielle.

La recherche s'appuie sur des données issues de prospections de surface menées dans le district de Kahramankazan, à Ankara, et ses environs. Des études en laboratoire et par catalogue ont également été réalisées sur des groupes de matériaux analogues conservés dans les réserves du musée. Des méthodes de recherche archéologique qualitatives et comparatives ont été adoptées lors du processus de collecte des données, en combinant des mesures morphologiques, de la macrophotographie, des dessins et des analyses d'analogie morphologique. Les paramètres physiques du pithos monumental (n° d'inv. 14-1-2025), objet principal de cette étude, ont été mesurés. Ces paramètres comprenaient la hauteur, le volume, le diamètre du rebord, l'épaisseur de la paroi et la structure de la base. La méthode de fabrication et les techniques de cuisson du récipient ont également été examinées dans le contexte de la technologie de production. Les motifs en relief, les motifs en forme de cordes et les lignes incisées formant la composition iconographique sur la zone des épaules du récipient ont été documentés à l'aide de la macrophotographie. Afin de clarifier le contexte régional de l'objet, les vestiges architecturaux byzantins, les données épigraphiques et les limites des agglomérations identifiées à Kahramankazan (Yassiören et Bağören), Amorium, Kimistene et d'autres centres contemporains en Anatolie et au-delà ont été analysés en tant que données relatives au réseau logistique.

Au cours de l'analyse des données archéométriques et morphologiques, la composition, la couleur et les contours du corps du pithos ont été comparés à des ensembles de données chronologiques. La classification typologique s'est appuyée sur les tableaux fournis par Fidançi (2016) et Kilincoglu (2025) en matière de typologie. Le spécimen examiné présente un profil de corps en « forme de poire inversée », une base pointue et un rebord épaissi à l'extérieur et aplati horizontalement. L'analyse de la cuisson et de la couleur de la pâte de l'artefact a été mise en corrélation avec des données matérielles (telles que des spécimens provenant de Phanagorie et d'Amorium), indiquant une phase de transition entre les tons brunâtres du VIIIe siècle et les teintes orange-rouge vives apparues au cours du Xe siècle. L'intérieur du récipient présente une texture de surface non engobée mais lisse, et sa base pointue facilite la concentration des sédiments de fermentation dans un espace restreint. D'un point de vue fonctionnel, cela le classe comme un premier étape en vue de futures analyses de la composition chimique (pour le stockage du vin, de l'huile d'olive et de l'eau).

La phase d'évaluation iconographique a pris la forme d'une lecture interprétative, axée sur la signification religieuse et socio-économique des décorations du pithos. La croix latine au centre de la composition sur la zone des épaules, les motifs d'arcs en demi-cercle (ciborium) superposés à la croix et les motifs en spirale qui les encadrent ont été interprétés dans le contexte des rituels apotropaïques au sein du système de croyances byzantin. Cette analyse a été mise en corrélation avec les décrets du deuxième concile de Nicée (787) et les textes sur la « théologie de la croix » présents dans les homélies de Jean Chrysostome et de Jean de Damas. L'analyse technique des décorations a été mise en parallèle avec les défis pratiques rencontrés lors de la fabrication, tels que l'ajout de motifs de cordes en relief destinés à supporter la pression exercée sur l'argile pendant la phase de séchage. Ces pratiques artisanales allient préoccupations esthétiques et impératifs structurels.

Les résultats de la recherche sont classés en cinq grandes rubriques. La première section, l'introduction, fournit des informations historiques et typologiques sur les pithoi byzantins. La deuxième section, « Méthodologie », présente les techniques de fabrication utilisées pour l'objet et détaille les étapes méthodologiques privilégiées, notamment le dessin, la photographie et la description formelle. La troisième section est un catalogue dans lequel les résultats morphologiques et technologiques démontrent que le pithos a été fabriqué à l'aide d'une technique d'enroulement spécifique aux récipients de grande taille. Il a été façonné à la main à l'aide d'un kanabos (armature interne en bois) plutôt qu'au tour de potier, puis cuit sur place dans un feu de joie allumé autour de l'objet. Les conclusions relatives à la capacité et à la fonctionnalité présentées dans cette section indiquent que, compte tenu de ses dimensions actuelles, le récipient peut contenir environ 500 kg d'aliments secs (tels que des céréales) ou 750 litres de liquide (tels que du vin ou de l'huile d'olive). En raison de sa base pointue, le pithos était soit stabilisé sur des trépieds dans des caves, soit enterré dans le sol. Les conclusions iconographiques et théologiques prouvent que la croix latine sur la zone des épaules et le motif du ciboire, qui symbolise un espace sacré, servaient de « sceaux sacrés » apotropaïques destinés à protéger le produit contenu contre l'humidité, la détérioration et les esprits malveillants.

La quatrième section, intitulée « Comparaison et évaluation », examine les résultats socio-économiques et logistiques liés au pithos. L'analyse confirme que ce récipient a été produit en quantités bien supérieures à celles d'une production domestique ordinaire et qu'il appartenait probablement à un domaine agricole aristocratique autosuffisant (*autarkéia*) (*villa rustica*), à une dotation ecclésiastique ou à un complexe monastique. En raison de la situation stratégique d'Ankara, située sur les principaux axes routiers, l'objet a très probablement atteint la campagne de Kahramankazan par l'intermédiaire d'artisans itinérants ou de solides réseaux commerciaux.

Dans la cinquième et dernière section (la conclusion), les résultats de la recherche démontrent que les récipients de stockage monumentaux constituent des documents à plusieurs niveaux de la culture matérielle, transmettant les paradigmes de croyance, de production et de consommation de la société byzantine à travers leurs programmes iconographiques. L'étude montre que, lorsque l'analogie comparative et l'analyse textuelle iconographique sont menées simultanément, les difficultés chronologiques inhérentes aux découvertes de poterie grossière, telles que celles causées par une utilisation multigénérationnelle impliquant des réparations à l'aide d'agrafes en plomb, peuvent être surmontées. Cela permet de dater l'objet de la période byzantine primitive à la période byzantine moyenne (VIIe au Xe siècle). De plus, la présentation de l'objet sur un socle métallique contemporain dans une vitrine ouverte met en évidence la transformation muséologique de sa fonction historique, qui évolue de son mode de conservation souterrain d'origine vers les pratiques muséales modernes. Cette méthodologie interdisciplinaire offre un cadre solide pour l'analyse des assemblages de poterie grossière dans d'autres agglomérations rurales byzantines à travers l'Anatolie.

Mots-clés: Musée des civilisations anatoliennes d'Ankara, apotropaïque, byzantin, Kahramankazan, iconographie, ciborium, pithos.

Resumen Estructurado:

El presente estudio tiene como objetivo documentar las características morfológicas, tipológicas, logísticas e iconográficas de un pithos monumental (una gran vasija de almacenamiento) procedente de Kahramankazan, adquirido por el Museo de Civilizaciones de Anatolia de Ankara el 3 de febrero de 2025. Mediante un enfoque interdisciplinar, el estudio determinará la posición socioeconómica del pithos dentro de la economía agrícola de la Anatolia medieval. Una revisión crítica de la bibliografía existente revela que los estudios sobre la cerámica bizantina se han centrado predominantemente en las ánforas y en la vajilla de barbotina fina o esmaltada. Por el contrario, los enfoques analíticos holísticos dirigidos a la evolución tipológica y teológica de las vasijas de almacenamiento monumentales —que se enmarcan en la categoría de la cerámica tosca y constituyen los elementos más fundamentales de la vida cotidiana— siguen siendo muy limitados. En los campos de la arqueología y la historia del arte en particular, los arqueólogos y los historiadores del arte suelen evaluar los pithoi como formas uniformes y estandarizadas. Como formas uniformes y estandarizadas. En consecuencia, la conexión metodológica entre sus programas decorativos y las prácticas administrativas, económicas y religiosas (concretamente sus funciones apotropaicas o protectoras) de la época sigue siendo superficial. Por lo tanto, se potencia la importancia de los hallazgos de pithoi a la hora de descifrar las redes de producción locales y las economías centralizadas o monásticas, lo que convierte en una necesidad absoluta la interpretación científica del tejido de asentamientos rurales bizantinos en Ankara y sus alrededores a través de la cultura material.

La investigación se basa en datos obtenidos de prospecciones superficiales realizadas en el distrito de Kahramankazan, en Ankara, y sus alrededores. También se llevaron a cabo estudios de laboratorio y de catálogo sobre grupos de material análogo en el almacén del museo. Durante el proceso de recopilación de datos se adoptaron métodos de investigación arqueológica cualitativos y comparativos, utilizando una combinación de mediciones morfológicas, macrofotografía, dibujos y análisis de analogía morfológica. Se midieron los parámetros físicos del pithos monumental (n.º de inventario 14-1-2025), objeto principal de este estudio. Dichos parámetros incluían la altura, el volumen, el diámetro del borde, el grosor de la pared y la estructura de la base. También se examinaron el método de fabricación y las técnicas de cocción del recipiente en el contexto de la tecnología de producción. Los motivos en relieve, los patrones de cordón y las líneas incisas que conforman la composición iconográfica en la zona del hombro del recipiente se documentaron mediante

macrofotografía. Para aclarar el contexto regional del artefacto, se analizaron, como datos de la red logística, los restos arquitectónicos bizantinos, los datos epigráficos y los límites de los asentamientos identificados en Kahramankazan (Yassıören y Bağören), Amorium, Kimistene y otros centros contemporáneos de Anatolia y más allá.

Durante el análisis de los datos arqueométricos y morfológicos, se compararon la composición, el color y los contornos del cuerpo del pithos con conjuntos de datos cronológicos. La clasificación tipológica se basó en los cuadros proporcionados por Fidançı (2016) y Kilincoglu (2025) para la tipología. Se determinó que el ejemplar examinado presentaba un perfil de cuerpo «en forma de pera invertida», una base puntiaguda y un borde engrosado externamente y aplanado horizontalmente. El análisis de la cocción y el color de la pasta del artefacto se correlacionó con datos de otros materiales (como ejemplares de Fanagoria y Amorium), lo que indica una fase de transición desde los tonos parduzcos del siglo VIII hacia los vibrantes matices rojo anaranjados que surgieron durante el siglo X. El interior del recipiente presenta una textura superficial sin barbotina, pero lisa, y su base puntiaguda facilita la concentración de los sedimentos de fermentación en un espacio reducido. Esto lo clasifica funcionalmente como una etapa preliminar para futuros análisis del contenido químico (para el almacenamiento de vino, aceite de oliva y agua).

La fase de evaluación iconográfica adoptó la forma de una lectura interpretativa, centrada en el significado religioso y socioeconómico de las decoraciones del pithos. La cruz latina en el centro de la composición de la zona del hombro, los motivos de arco semicircular (ciborio) superpuestos a la cruz y los diseños en espiral que la flanquean se interpretaron en el contexto de los rituales apotropaicos dentro del sistema de creencias bizantino. Este análisis se correlacionó con los decretos del Segundo Concilio de Nicea (787) y con los textos sobre la «teología de la cruz» que se encuentran en las homilías de Juan Crisóstomo y Juan de Damasco. El análisis técnico de las decoraciones se yuxtapuso con los retos prácticos encontrados durante la producción, como la incorporación de motivos de cuerdas en relieve para soportar la presión ejercida sobre la arcilla durante la fase de secado. Estas prácticas artesanales fusionan las preocupaciones estéticas con las necesidades estructurales.

Los resultados de la investigación se clasifican en cinco apartados principales. La primera sección, la introducción, ofrece información histórica y tipológica sobre los pithoi bizantinos. La segunda sección, «Metodología», describe las técnicas de fabricación utilizadas para el artefacto y detalla las etapas metodológicas preferidas, incluyendo el dibujo, la fotografía y la descripción formal. La tercera sección es un catálogo en el que los hallazgos morfológicos y tecnológicos demuestran que el pithos se fabricó utilizando una técnica de enrollado específica para vasijas de gran tamaño. Se moldeó a mano utilizando un kanabos (un armazón interno de madera) en lugar de un torno de alfarero y se coció in situ en una hoguera construida a su alrededor. Los hallazgos sobre la capacidad y la funcionalidad que se recogen en esta sección indican que, dadas sus dimensiones actuales, el recipiente puede almacenar aproximadamente 500 kg de alimentos secos (como cereales) o 750 litros de líquido (como vino o aceite de oliva). Debido a su base puntiaguda, el pithos se estabilizaba sobre trípodes en las bodegas o se enterraba en el suelo. Los hallazgos iconográficos y teológicos demuestran que la cruz latina en la zona del hombro y el motivo del ciborio, que simboliza el espacio sagrado, servían como «sellos sagrados» apotropaicos destinados a proteger el producto contenido de la humedad, el deterioro y los espíritus maléficos.

La cuarta sección, «Comparación y evaluación», evalúa los hallazgos socioeconómicos y logísticos relacionados con el pithos. El análisis confirma que el recipiente se fabricó en cantidades muy superiores a las de la producción doméstica habitual y que probablemente perteneció a una finca agrícola aristocrática autosuficiente (autarkeia) (villa rústica), a una dotación eclesiástica o a un complejo monástico. Debido a la ubicación estratégica de Ankara en las principales rutas de carretera, lo más probable es que el artefacto llegara a la zona rural de Kahramankazan a través de artesanos itinerantes o de sólidas redes comerciales.

En la quinta y última sección (la conclusión), los resultados de la investigación demuestran que los recipientes de almacenamiento monumentales son documentos de la cultura material con múltiples capas de significado, que transmiten los paradigmas de creencia, producción y consumo de la sociedad bizantina a través de sus programas iconográficos. El estudio muestra que, cuando se llevan a cabo simultáneamente la analogía comparativa y el análisis textual iconográfico, es posible superar los retos cronológicos inherentes a los hallazgos de cerámica tosca, como los causados por un uso multigeneracional que implica reparaciones con

abrazaderas de plomo. Esto permite datar el artefacto entre los períodos bizantino temprano y bizantino medio (siglos VII al X). Además, la exposición del artefacto sobre un soporte metálico contemporáneo en una vitrina abierta pone de manifiesto la transformación museológica de su función histórica, que ha evolucionado desde su original disciplina de almacenamiento subterráneo hasta la práctica museística moderna. Esta metodología interdisciplinar ofrece un marco sólido para analizar conjuntos de cerámica tosca en otros asentamientos rurales bizantinos de toda Anatolia.

Palabras clave: Museo de las Civilizaciones de Anatolia en Ankara, apotropaico, bizantino, Kahramankazan, iconografía, ciborio, pithos.

结构化摘要:

本研究旨在记录一件来自卡赫拉曼卡赞（Kahramankazan）的巨型皮托斯（pithos，大型储藏罐）的形态学、类型学、物流学及图像学特征，该器物于2025年2月3日由安卡拉安纳托利亚文明博物馆收藏。本研究将采用跨学科方法，确定该皮托斯在中世纪安纳托利亚农业经济中的社会经济地位。对现有文献的批判性回顾表明，拜占庭陶瓷研究主要集中于双耳瓶和细釉/釉面餐具。相反，针对巨型储藏罐——这类属于粗陶范畴且构成日常生活最基本要素的器物——在类型学和神学演变方面的整体性分析方法，至今仍极为有限。特别是在考古学和艺术史领域，考古学家和艺术史学家通常将皮托斯视为统一、标准化的器型。因此，其装饰图案与该时期行政、经济及宗教实践（尤其是其辟邪/保护功能）之间在方法论上的关联仍显浅薄。因此，皮托斯出土文物在解读当地生产网络及中央集权/修道院经济方面的意义愈发凸显，这使得通过物质文化资料对安卡拉及周边地区拜占庭时期农村聚落结构进行科学解读成为绝对必要。

本研究基于在安卡拉卡赫拉曼卡赞区及其周边地区开展的地表调查所获得的数据。此外，还对博物馆藏品库中的同类文物组进行了实验室研究和目录研究。在数据收集过程中，采用了定性与比较考古研究方法，结合了形态测量、宏观摄影、绘图及形态类比分析。本研究的主要对象——这件巨型皮托斯陶罐（藏品编号：14-1-2025）的物理参数已进行测量。这些参数包括高度、容积、口沿直径、壁厚及底座结构。此外，还从生产技术角度考察了该陶器的制作方法和烧制工艺。通过微距摄影，记录了构成该陶罐肩部区域图象组合的浮雕纹样、绳纹及刻划线。为厘清该文物的区域背景，将卡拉曼卡赞（亚西奥伦和巴格奥伦）、阿莫里乌姆、基米斯泰内以及安纳托利亚及其他地区同时期中心所发现的拜占庭建筑遗迹、铭文资料和聚落边界作为物流网络数据进行了分析。

在分析考古计量学和形态学数据时，将大陶罐器身的构成、颜色和轮廓与年代学数据集进行了对比。其类型学分类基于菲丹奇（Fidançi, 2016）和基林乔格鲁（Kilincoglu, 2025）提供的类型学图表。经研究发现，该标本呈“倒梨形”器身轮廓，底部尖锐，外缘增厚且水平扁平。对该器物的烧制情况和胎体颜色的分析与材料数据（如来自法纳戈里亚和阿莫里乌姆的标本）相吻合，表明其处于从8世纪的褐色调向10世纪出现的鲜艳橙红色调过渡的阶段。该器皿内壁未施釉但质地光滑，其尖底设计有助于将发酵沉淀物集中于狭窄空间内。从功能角度来看，这使其成为未来化学成分分析（用于葡萄酒、橄榄油储存及饮用水）的初步依据。

图像学评估阶段采取了解读性分析的形式，重点探讨了皮托斯（pithos）上装饰图案的宗教和社会经济意义。肩部区域构图中央的拉丁十字、叠加在十字上的半圆拱（圣体匣）图案以及两侧的螺旋纹样，均被解读为拜占庭信仰体系中驱邪仪式的一部分。该分析与尼西亚第二次大公会议（787年）的法令，以及约翰·金口和大马士革的约翰的讲道中关于“十字架神学”的文本相互印证。对装饰图案的技术分析与制作过程中遇到的实际挑战并置探讨，例如添加浮雕绳索纹样以支撑干燥阶段施加在陶土上的压力。这些工匠行为将美学考量与结构需求融为一体。

研究成果分为五大类。第一部分“引言”提供了关于拜占庭皮托斯（pithoi）的历史和类型学信息。第二部分“研究方法”概述了该文物的制作技法，并详细说明了首选的研究方法阶段，包括素描、摄影和形态描述。第三部分是目录，其中形态学和技术研究结果表明，该皮托斯采用了一种专门用于大型器皿的盘条成型技法。该陶罐并非使用陶轮制作，而是借助“卡纳波斯”（kanabos，一种木制

内部骨架)手工塑形,并在其周围堆砌篝火进行原地烧制。本节关于容量与功能的发现表明,根据其现有尺寸,该容器可储存约500公斤干粮(如谷物)或750升液体(如葡萄酒或橄榄油)。由于底部呈尖状,该皮托斯陶罐要么被放置在酒窖中的三脚架上以保持稳定,要么直接埋入地下。图像学和神学研究结果证明,肩部区域的拉丁十字架以及象征神圣空间的圣体匣图案,作为驱邪的“神圣印记”,旨在保护容器内的物品免受潮湿、变质和恶灵的伤害。

第四部分“比较与评估”对该皮托斯罐的社会经济及物流方面的发现进行了评估。分析证实,该容器的产量远超普通家庭生产水平,很可能属于自给自足(*autarkeia*)的贵族农业庄园(*villa rustica*)、教会捐赠财产或修道院建筑群。鉴于安卡拉位于主要公路干线的战略位置,该文物极有可能通过游走工匠或健全的商业网络传入卡赫拉曼卡赞(*Kahramankazan*)的乡村地区。

在第五部分(即结论)中,研究结果表明,这些巨型储藏器是物质文化的多层级文献,通过其图像主题传递了拜占庭社会的信仰、生产与消费范式。研究表明,当同时进行比较类比和图式文本分析时,粗陶器出土文物固有的年代鉴定难题——例如因多代使用并伴有铅夹修补而导致的年代判定困难——便能得以克服。这使得该文物可被确认为拜占庭早期至中期(7至10世纪)的产物。此外,该文物被置于现代金属展台上进行开放式展示,直观呈现了其历史功能的博物馆学转型——从最初的地下储藏状态演变为现代博物馆实践。这种跨学科方法为分析安纳托利亚其他拜占庭农村聚落中的粗陶器组合提供了坚实的框架。

关键词: 安卡拉安纳托利亚文明博物馆、辟邪、拜占庭、卡赫拉曼卡赞、图像学、圣体匣、皮托斯。

Структурированное Резюме:

Цель данного исследования — задокументировать морфологические, типологические, логистические и иконографические характеристики монументального питоса (крупного сосуда для хранения) из Кахраманказана, приобретенного Музеем анатолийских цивилизаций в Анкаре 3 февраля 2025 года. С помощью междисциплинарного подхода в ходе исследования будет определено социально-экономическое положение питоса в рамках сельскохозяйственной экономики средневековой Анатолии. Критический обзор существующей литературы показывает, что исследования византийской керамики в основном сосредоточены на амфорах и столовой посуде с тонким глазурным слоем. Напротив, комплексные аналитические подходы, направленные на изучение типологической и теологической эволюции монументальных сосудов для хранения, которые относятся к категории грубой керамики и составляют наиболее фундаментальные элементы повседневной жизни, остаются крайне ограниченными. В частности, в области археологии и истории искусства археологи и искусствоведы обычно рассматривают пифосы как однородные, стандартизированные формы. Как однородные, стандартизированные формы. Вследствие этого методологическая связь между их декоративными программами и административными, экономическими и религиозными практиками того периода (в частности, их апотропейными/защитными функциями) остается поверхностной. Таким образом, значение находок пифосов для расшифровки местных производственных сетей и централизованной/монашеской экономики возрастает, что делает научное изучение структуры византийских сельских поселений в Анкаре и ее окрестностях на основе документов материальной культуры абсолютной необходимостью.

Исследование основано на данных, полученных в ходе наземных обследований, проведенных в районе Кахраманказан в Анкаре и его окрестностях. Также были проведены лабораторные и каталожные исследования аналогичных групп материалов, хранящихся в музейном хранилище. В процессе сбора данных применялись качественные и сравнительные археологические методы исследования с использованием комбинации морфологических измерений, макрофотографии, чертежей и анализа морфологической аналогии. Были измерены физические параметры монументального пифоса (инв. № 14-1-2025), являющегося основным объектом данного исследования. К этим параметрам относятся высота, объем, диаметр горлышка, толщина стенок и структура дна. В контексте технологии производства были также изучены метод изготовления и техники обжига сосуда.

Рельефные мотивы, узоры в виде веревок и вырезанные линии, образующие иконографическую композицию в плечевой зоне сосуда, были задокументированы с помощью макрофотографии. Для уточнения регионального контекста артефакта в качестве данных о логистической сети были проанализированы остатки византийской архитектуры, эпиграфические данные и границы поселений, выявленные в Кахраманказане (Яссыурен и Багёрен), Амории, Кимистене и других современных центрах в Анатолии и за её пределами.

В ходе анализа археометрических и морфологических данных состав, цвет и контуры корпуса пифоса были сопоставлены с хронологическими наборами данных. Типологическая классификация была основана на таблицах, представленных Фиданчи (2016) и Киличоглу (2025) для типологии. Было установлено, что исследуемый экземпляр имеет профиль корпуса в форме «перевернутой груши», заостренное дно и снаружи утолщенный, горизонтально сплюснутый край. Анализ цвета обжига и глиняной массы артефакта соотносился с данными по материалам (таким как образцы из Фанагории и Амориума), что указывает на переходный этап от коричневатых оттенков VIII века к ярким оранжево-красным оттенкам, появившимся в X веке. Внутренняя поверхность сосуда имеет гладкую текстуру без глазури, а его заостренное дно способствует концентрации осадка брожения в узком пространстве. С функциональной точки зрения это позволяет отнести его к предварительной стадии для будущих химических анализов содержимого (на предмет хранения вина, оливкового масла и воды).

Этап иконографической оценки был осуществлен в форме интерпретационного анализа, сосредоточенного на религиозном и социально-экономическом значении орнаментов на пифосе. Латинский крест в центре композиции на плечевой зоне, мотивы полукруглой арки (цибория), наложенные на крест, и расположенные по бокам спиральные узоры были интерпретированы в контексте апотропейных ритуалов в рамках византийской системы верований. Этот анализ соотносился с постановлениями Второго Никейского собора (787 г.) и текстами «богословия креста», содержащимися в проповедях Иоанна Златоуста и Иоанна Дамаскина. Технический анализ орнаментов сопоставлялся с практическими трудностями, возникавшими в процессе производства, такими как добавление рельефных мотивов в виде веревок для выдерживания давления, оказываемого на глину на этапе сушки. Такие приемы мастеров сочетают эстетические соображения со структурными необходимостями.

Результаты исследования сгруппированы по пяти основным разделам. Первый раздел — введение — содержит историческую и типологическую информацию о византийских питосах. Во втором разделе, «Методология», излагаются технологии изготовления данного артефакта и подробно описываются основные этапы исследования, включая черчение, фотографирование и формальное описание. Третий раздел представляет собой каталог, в котором морфологические и технологические данные свидетельствуют о том, что питос был изготовлен с использованием техники намотки, характерной для крупногабаритных сосудов. Его форму придавали вручную с помощью канабоса (деревянного внутреннего каркаса), а не на гончарном круге, и обжигали на месте в костре, разведенном вокруг него. Данные об объеме и функциональности, приведенные в этом разделе, указывают на то, что, учитывая его нынешние размеры, сосуд может вместить примерно 500 кг сухих продуктов (таких как зерно) или 750 литров жидкости (такой как вино или оливковое масло). Благодаря заостренному дну пифос либо устанавливался на треногах в погребках, либо закапывался в землю. Иконографические и теологические данные доказывают, что латинский крест в области плеч и мотив цибория, символизирующий святое пространство, служили апотропейными «священными печатями», призванными защитить содержащийся в сосуде продукт от влаги, порчи и злых духов.

В четвёртом разделе «Сравнение и оценка» даётся анализ социально-экономических и логистических аспектов, связанных с пифосом. Анализ подтверждает, что сосуд был изготовлен в количествах, значительно превышающих объёмы обычного бытового производства, и, вероятно, принадлежал самодостаточному (аутаркея) аристократическому сельскохозяйственному поместью (*villa rustica*), церковному фонду или монастырскому комплексу. Благодаря стратегическому расположению Анкары на крупных транспортных магистралях этот артефакт, скорее всего, попал в окрестности Кахраманказана через странствующих ремесленников или развитые торговые сети.

В пятом и заключительном разделе (заключение) результаты исследования показывают, что монументальные сосуды для хранения являются многослойными свидетельствами материальной культуры, передающими через свои иконографические программы парадигмы верований, производства и потребления византийского общества. Исследование показывает, что при одновременном применении сравнительной аналогии и текстового анализа иконографии можно преодолеть хронологические сложности, присущие находкам из грубой керамики, например те, которые возникают в результате многопоколенного использования, сопровождавшегося ремонтами с применением свинцовых скоб. Это позволяет датировать артефакт периодом от ранней до средней Византии (VII–X вв.). Кроме того, экспонирование артефакта на современной металлической подставке в открытой витрине наглядно демонстрирует музееологическую трансформацию его исторической функции, эволюционировавшей от первоначального хранения под землей к современной музейной практике. Эта междисциплинарная методология предлагает прочную основу для анализа комплексов грубой керамики в других сельских византийских поселениях по всей Анатолии.

Ключевые слова: Музей анатолийских цивилизаций в Анкаре, апотропейный, византийский, Кахраманказан, иконография, циборий, пифос.

संरचित सारांशः

इस अध्ययन का उद्देश्य 3 फरवरी 2025 को अंकारा संग्रहालय ऑफ़ एनाटोलियन सिविलाइज़ेशन द्वारा अधिग्रहित, करमनकाज़ान के एक भव्य पितोस (एक बड़ा भंडारण पात्र) की आकारिक, प्रकारगत, लॉजिस्टिक और प्रतिमात्मक विशेषताओं का दस्तावेजीकरण करना है। एक अंतःविषय दृष्टिकोण का उपयोग करते हुए, यह अध्ययन मध्ययुगीन एनाटोलिया की कृषि अर्थव्यवस्था के भीतर पितोस की सामाजिक-आर्थिक स्थिति निर्धारित करेगा।

मौजूदा साहित्य की एक आलोचनात्मक समीक्षा से पता चलता है कि बीजान्टिन मिट्टी के बर्तनों के अध्ययन में मुख्य रूप से अम्फोरा और फाइन-स्लिप्ड/ग्लेज़्ड टेबलवेयर पर ध्यान केंद्रित किया गया है। इसके विपरीत, भव्य भंडारण जारों के प्रकारगत और धर्मशास्त्रीय विकास की ओर निर्देशित समग्र विश्लेषणात्मक दृष्टिकोण, जो मोटे बर्तनों की श्रेणी में आते हैं और दैनिक जीवन के सबसे मौलिक तत्वों का गठन करते हैं, बहुत सीमित हैं। विशेष रूप से पुरातत्व और कला इतिहास के क्षेत्रों में, पितहो पुरातत्वविद् और कला इतिहासकार आम तौर पर पितहो को एकरूप, मानकीकृत रूपों के रूप में मूल्यांकन करते हैं। परिणामस्वरूप, उनके सजावटी कार्यक्रमों और उस अवधि के प्रशासनिक, आर्थिक और धार्मिक प्रथाओं (विशेष रूप से उनके अपोटोपािक/संरक्षणात्मक कार्यों) के बीच वैचारिक संबंध सतही बना हुआ है। स्थानीय उत्पादन नेटवर्क और केंद्रीकृत/मठ-आधारित अर्थव्यवस्थाओं को समझने में पितोस की खोजों का महत्व इसलिए बढ़ जाता है, जिससे अंकारा और उसके आसपास की भौतिक संस्कृति दस्तावेजों के माध्यम से बाइज़ेंटाइन ग्रामीण बस्तियों की संरचना की वैज्ञानिक व्याख्या एक परम आवश्यकता बन जाती है।

यह शोध अंकारा के करमनकाज़ान जिले और उसके आसपास किए गए सतही सर्वेक्षणों से प्राप्त आंकड़ों पर आधारित है। संग्रहालय के भंडार में रखे समान प्रकार के सामग्री समूहों पर प्रयोगशाला और सूची-संबंधी अध्ययन भी किए गए। डेटा एकत्र करने की प्रक्रिया के दौरान गुणात्मक और तुलनात्मक पुरातात्विक अनुसंधान विधियों को अपनाया गया, जिसमें रूपात्मक माप, मैक्रोफोटोग्राफी, रेखाचित्र और रूपात्मक समानता विश्लेषण के संयोजन का उपयोग किया गया। इस अध्ययन की प्राथमिक वस्तु, भव्य पितोस (इनवेंटरी संख्या 14-1-2025) के भौतिक मापदंडों को मापा गया। इन मापदंडों में ऊंचाई, आयतन, किनारे का व्यास, दीवार की मोटाई और आधार संरचना शामिल थे। उत्पादन प्रौद्योगिकी के संदर्भ में पात्र के निर्माण की विधि और भट्टी में पकाने की तकनीकों की भी जांच की गई। पात्र के कंधे वाले क्षेत्र पर प्रतिमात्मक संरचना बनाने वाले उभार वाले रूपांकन, रस्सी के पैटर्न और उत्कीर्ण रेखाओं को मैक्रो फोटोग्राफी का उपयोग करके प्रलेखित किया गया। कलाकृति के क्षेत्रीय संदर्भ को स्पष्ट करने के लिए, काहरमानकाज़ान (यासीओरेन और बागोरेन), अमोरियम, किमिस्टेन और एनाटोलिया तथा उससे परे अन्य समकालीन केंद्रों में पहचानी गई बीजान्टिन वास्तुकला अवशेषों, शिलालेख डेटा और बस्ती की सीमाओं का लॉजिस्टिक नेटवर्क डेटा के रूप में विश्लेषण किया गया।

पुरातत्वीय-आयामिक और रूपात्मक डेटा के विश्लेषण के दौरान, पितोस के शरीर की संरचना, रंग और रूपरेखा की तुलना कालानुक्रमिक डेटासेट से की गई। प्रकारात्मक वर्गीकरण प्रकारात्मकता के लिए फिदानची (2016) और किलिनचोग्लू (2025) द्वारा प्रदान किए गए चार्ट पर आधारित था। परीक्षित नमूने में 'उल्टी नाशपाती के आकार' का शरीर

प्रोफाइल, एक नुकीला आधार और बाहरी रूप से मोटा, क्षैतिज रूप से चपटा किनारा पाया गया। कलाकृति के पकाने और बनावट के रंग का विश्लेषण सामग्री डेटा (जैसे फनागोरिया और अमोरियम के नमूने) के साथ सहसंबद्ध किया गया, जो 8वीं शताब्दी के भूरे रंग के शेड से 10वीं शताब्दी के दौरान उभरे जीवंत नारंगी-लाल रंगों की ओर एक संक्रमणकालीन चरण का संकेत देता है। पात्र के भीतरी हिस्से की सतह बिना-गोंद वाली फिर भी चिकनी है, और इसका नुकीला आधार किण्वन अवशेषों को एक संकीर्ण स्थान में केंद्रित करने में मदद करता है। यह इसे कार्यात्मक रूप से भविष्य के रासायनिक सामग्री विश्लेषण (वाइन, जैतून के तेल के भंडारण और पानी के लिए) के लिए एक प्रारंभिक चरण के रूप में वर्गीकृत करता है।

प्रतिमात्मक मूल्यांकन चरण ने एक व्याख्यात्मक पठन का रूप लिया, जो पितोस पर की गई सजावट के धार्मिक और सामाजिक-आर्थिक महत्व पर केंद्रित था। कंधे के क्षेत्र में रचना के केंद्र में स्थित लैटिन क्रॉस, क्रॉस पर अधिलेखित अर्धवृत्ताकार मेहराब (सिबोरियम) के रूपांकन और उसके दोनों ओर की सर्पिल डिज़ाइनों की व्याख्या बाइज़ेंटाइन विश्वास प्रणाली के भीतर अपोट्रोपिक अनुष्ठानों के संदर्भ में की गई थी। इस विश्लेषण को निकिया की दूसरी परिषद (787) के फरमानों और जॉन क्रिसोस्टोम तथा जॉन ऑफ़ डेमास्कस की होमली में पाए गए 'क्रूस की धर्मशास्त्र' ग्रंथों से संबंधित किया गया। सजावट के तकनीकी विश्लेषण को उत्पादन के दौरान आने वाली व्यावहारिक चुनौतियों के साथ रखा गया, जैसे कि सुखाने की प्रक्रिया के दौरान मिट्टी पर पड़ने वाले दबाव का समर्थन करने के लिए राहत रस्सी के रूपांकनों को जोड़ना। ये कारीगर व्यवहार सौंदर्य संबंधी चिंताओं को संरचनात्मक आवश्यकताओं के साथ मिलाते हैं।

अनुसंधान निष्कर्षों को पाँच मुख्य शीर्षकों के अंतर्गत वर्गीकृत किया गया है। पहला खंड, परिचय, बाइज़ेंटाइन पितोई पर ऐतिहासिक और प्रकार्यात्मक जानकारी प्रदान करता है। दूसरा खंड, 'विधि', कलाकृति के लिए उपयोग की गई निर्माण तकनीकों की रूपरेखा देता है और ड्राइंग, फोटोग्राफी और औपचारिक विवरण सहित पसंदीदा पद्धति चरणों का विवरण देता है। तीसरा खंड एक सूची है जिसमें रूपात्मक और तकनीकी निष्कर्ष यह प्रदर्शित करते हैं कि पितोस को बड़े बर्तनों के लिए विशिष्ट एक कुंडलीकरण तकनीक का उपयोग करके बनाया गया था। इसे कुम्हार के चाके के बजाय कनाबोस (एक लकड़ी का आंतरिक ढांचा) का उपयोग करके हाथ से आकार दिया गया था और इसे उसके चारों ओर बनाई गई अलाव में यथास्थान पकाया गया था। इस खंड में क्षमता और कार्यक्षमता से संबंधित निष्कर्ष बताते हैं कि, इसके वर्तमान आयामों को देखते हुए, यह पात्र लगभग 500 किलोग्राम सूखा भोजन (जैसे अनाज) या 750 लीटर तरल (जैसे वाइन या जैतून का तेल) संग्रहीत कर सकता है। इसके नुकीले तले के कारण, पितोस को या तो तहखानों में तिपड़ियों पर स्थिर किया जाता था या जमीन में दफनाया जाता था। प्रतिमात्मक और धार्मिक निष्कर्ष यह साबित करते हैं कि कंधे के क्षेत्र पर लैटिन क्रॉस और सिबोरियम रूपांकन, जो पवित्र स्थान का प्रतीक है, रक्षात्मक 'पवित्र मुहरों' के रूप में कार्य करते थे, जिनका उद्देश्य बंद उत्पाद को नमी, खराब होने और दुष्ट आत्माओं से बचाना था।

चौथा खंड, 'तुलना और मूल्यांकन', पितोस के सामाजिक-आर्थिक और लॉजिस्टिक निष्कर्षों का आकलन करता है। विश्लेषण से पुष्टि होती है कि यह पात्र साधारण घरेलू उत्पादन की मात्रा से कहीं अधिक मात्रा में बनाया गया था और संभवतः एक आत्मनिर्भर (ऑटार्किया) कुलीन कृषि संपत्ति (विला रस्टिका), एक चर्च अनुदान या एक मठ परिसर से संबंधित था।

अंकारा के प्रमुख राजमार्ग मार्गों पर सामरिक स्थिति के कारण, यह कलाकृति सबसे अधिक संभावना है कि घुमंतू कारीगरों या मजबूत वाणिज्यिक नेटवर्क के माध्यम से काहरमानकाज़ान के ग्रामीण इलाकों में पहुँची।

पाँचवें और अंतिम खंड (निष्कर्ष) में, शोध के परिणाम यह प्रदर्शित करते हैं कि भव्य भंडारण पात्र भौतिक संस्कृति के बहु-स्तरीय दस्तावेज़ हैं, जो अपने प्रतिमात्मक कार्यक्रमों के माध्यम से बाइज़ेंटाइन समाज के विश्वास, उत्पादन और खपत के प्रतिमानों को संप्रेषित करते हैं।

अध्ययन से पता चलता है कि, जब तुलनात्मक समरूपता और प्रतिमात्मक पाठ्य विश्लेषण एक साथ किए जाते हैं, तो मोटे बर्तनों की वस्तुओं में निहित कालक्रमिक चुनौतियों, जैसे कि सीसा के क्लैप से मरम्मत सहित बहु-पीढ़ी के उपयोग से उत्पन्न होने वाली चुनौतियों पर काबू पाया जा सकता है। यह कलाकृति को प्रारंभिक बाइज़ेंटाइन से मध्य बाइज़ेंटाइन काल (7वीं से 10वीं शताब्दी) तक का बताने की अनुमति देता है। इसके अलावा, एक खुले प्रदर्शन में समकालीन धातु के स्टैंड पर कलाकृति का प्रदर्शन, इसके ऐतिहासिक कार्य के संग्रहालय संबंधी परिवर्तन को दर्शाता है, जो इसके मूल भूमिगत भंडारण अनुशासन से विकसित होकर आधुनिक संग्रहालय अभ्यास बन गया है। यह अंतःविषय कार्यप्रणाली

अनातोलिया भर के अन्य ग्रामीण बीजान्टिन बस्तियों में मोटे बर्तनों के संग्रहों का विश्लेषण करने के लिए एक ठोस ढांचा प्रदान करती है।

कीवर्ड: अंकारा में अनातोलियाई सभ्यताओं का संग्रहालय, अपोट्रोपाइक, बीजान्टिन, काहरमानकाज़ान, आइकनोग्राफी, सिबोरियम, पितोस।

Yapılandırılmış Özet:

Bu çalışma, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonuna 03.02.2025 tarihinde kazandırılan Kahramankazan kökenli anıtsal bir pithosun (büyük depolama küpü) morfolojik, tipolojik, lojistik ve ikonografik özelliklerini disiplinler arası bir yaklaşımla belgelemeyi ve Orta Çağ Anadolu tarım ekonomisi içindeki yerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Mevcut literatür incelendiğinde, Bizans dönemi seramik çalışmalarının çoğunlukla amforalar ve ince astarlı/sırlı sofa kapları üzerine yoğunlaştığı; buna karşılık kaba seramik sınıfına giren ve gündelik yaşamın en temel unsuru olan anıtsal depolama küplerinin tipolojik ve teolojik gelişimine yönelik bütüncül analitik yaklaşımların sınırlı kaldığı görülmektedir. Özellikle arkeoloji ve sanat tarihi alanlarında pithoslar genellikle tekdüze standart formlar olarak değerlendirilmekte; üzerlerindeki süsleme programlarının dönemin idari, iktisadi ve inanç pratikleriyle (apotropaik/koruyucu işlev) olan metodolojik bağlamı yüzeysel kalmaktadır. Bu durum, yerel üretim ağları ile merkezi/manastır ekonomilerinin çözülmesinde pithos buluntularının önemini artırmakta, Ankara ve çevresindeki Bizans kırsal yerleşim dokusunun maddi kültür belgeleri üzerinden okunmasını bilimsel açıdan zorunlu kılmaktadır.

Araştırma, Ankara'nın Kahramankazan ilçesi ve çevresinde yürütülen yüzey araştırmaları verileri ile müze deposundaki analogik malzeme grupları üzerinde gerçekleştirilen laboratuvar/katalog çalışmalarına dayanmaktadır. Veri toplama sürecinde nitel ve karşılaştırmalı arkeolojik araştırma yöntemleri benimsenmiş; morfolojik ölçüm, makro fotoğrafçılık, çizim ve analogi (benzerlik dalı) analizleri birlikte kullanılmıştır. Araştırma nesnesi olan Env. No. 14-1-2025 numaralı anıtsal pithosun yükseklik, hacim, ağız çapı, et kalınlığı ve dip yapısı gibi fiziksel parametreleri ölçülmüş; kabın yapım yöntemi ve fırınlama teknikleri üretim teknolojisi bağlamında incelenmiştir. Eserin omuz kuşağındaki ikonografik kompozisyonu oluşturan kabartma motifler, halat desenleri ve kazıma çizgiler makro düzeyde fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır. Ayrıca eserin bölgesel bağlamını netleştirmek amacıyla Kahramankazan (Yassören, Bağören), Amorium, Kimistene ve Anadolu ve Anadolu dışındaki çağdaş merkezlerinde tespit edilen Bizans dönemi mimari plastik kalıntıları, epigrafler ve yerleşim sınırları lojistik ağ verisi olarak analiz edilmiştir.

Arkeometrik ve morfolojik verilerin analizi sürecinde, pithosun hamur yapısı, rengi ve gövde hatları kronolojik veri setleri ile karşılaştırılmıştır. Yapılan tipolojik tasnifte, Fidanci (2016) ve Kılınçoğlu (2025) tarafından sunulan tipoloji tabloları temel alınmış; incelenen örneğin gövde hatları bakımından "ters armut" formu, sivri dipli ve dıştan kalınlaştırılmış yatay basık kenarlı bir ağız yapısına sahip olduğu saptanmıştır. Eserin fırınlama ve hamur rengi analizi, 8. yüzyıldaki kahverengimsi tonlardan 10. yüzyıla birlikte canlanan parlak turuncu-kırmızı tonlara geçiş evresini işaret eden malzeme verileriyle (Phanagoria ve Amorium örnekleri) karşılaştırılmıştır. Kabın iç kısmındaki astarsız ancak pürüzsüz yüzey dokusu ile fermantasyon tortularının dar alanda toplanmasını sağlayan sivri dip morfolojisi, kimyasal içerik analizlerine ön hazırlık oluşturacak şekilde işlevsel (şarap/zeytinyağı depolama) açıdan sınıflandırılmıştır.

İkonografik değerlendirme aşaması, pithos üzerindeki süslemelerin dini ve sosyoekonomik anlamlarına odaklanan deneysel bir okuma süreci olarak yapılandırılmıştır. Omuz kuşağındaki kompozisyonun merkezinde yer alan Latin haçı, haçın üzerine binen yarım daire kemer (kiborion) motifleri ve yanlara açılan spiral (sarmal) tasarımlar, Bizans inanç dünyasındaki apotropaik (kötülükten koruyucu) ritüeller bağlamında çözümlenmiştir. Bu dinsel mühürlerin analizi, II. İznik Konsili (787) kararları, Altın Ağızlı Yuhanna ve Şamlı Yuhanna'nın vaazlarındaki "haç teolojisi" metinleriyle ilişkilendirilmiştir. Süslemelerin teknik analizi ise üretim aşamasındaki pratik zorluklarla eşleştirilmiştir; kilin kuruma evresinde oluşan gövde basıncını desteklemek amacıyla eklenen kabartma halat motifleri ile estetik kaygıyı birleştiren zanaatkar davranışları yapısal olarak çözümlenmiştir.

Araştırma bulguları beş ana başlık altında toplanmıştır. Birinci başlık olan giriş bölümünde Bizans Dönemi pithosları hakkında tarihsel ve tipolojik birgilere ver verilmiştir. İkinci başlık olan metodoloji

bölümünde ise eserin hangi yöntemlerde üretildiği ve metodolojik olarak çizim, fotoğraf, tasvir gibi hangi aşamaların tercih edildiği hakkında bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü başlık olan katalog bölümünde pithosun morfolojik ve teknolojik bulgular, pithosun büyük boyutlu kaplara özgü sucuk (fitil) tekniğiyle üretildiğini, çömlekçi çarkı yerine elde şekillendirilerek kánabos (ahşap iskelet) kullanıldığını ve etrafında yakılan ateşle yerinde pişirildiğini ortaya koymaktadır. Bu bölümde pithosun kapasite ve işlev bulguları, kabın mevcut boyutları itibarıyla ortalama 500 kg kuru gıda (tahıl) ya da 750 litre sıvı (şarap/zeytinyağı) depolama kapasitesine sahip olduğunu; sivri dibi nedeniyle mahzenlerde üçayaklı desteklerle veya toprağa gömülerek sabitlendiğini göstermektedir. İkonografik ve teolojik bulgular, omuz kuşağındaki Latin haçı ve kutsal mekânı imleyen kiborion motifinin, kabın içindeki ürünü nemden, bozulmadan ve kötü ruhlardan koruma (Geoponika VII. Kitap paraleli) amacı taşıyan apotropaik birer "kutsal mühür" olduğunu kanıtlamaktadır.

Dördüncü başlık olan karşılaştırma ve değerlendirmede pithosun sosyoekonomik ve lojistik bulgular değerlendirilerek eserin sıradan bir hane üretiminin ötesinde, kendi kendine yeten (autarkeia) aristokratik bir tarımsal işletmeye (villa rustica), kilise vakfına veya bir manastır kompleksine ait olabileceği Ankara'nın stratejik karayolu hattı üzerindeki konumu sayesinde gezici ustalar ya da güçlü ticaret ağları vasıtasıyla Kahramankazan kırsalına ulaştığını doğrulamaktadır.

Beşinci ve son başlık olan sonuç bölümünde ise araştırmanın sonuçları, anıtsal depolama kaplarının yalnızca işlevsel birer ambar değil, üzerlerindeki ikonografik programlar vasıtasıyla Bizans toplumunun inanç, üretim ve tüketim paradigmasını aktaran çok katmanlı birer maddi kültür belgesi olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, karşılaştırmalı analoji ve ikonografik metin analizi süreçleri bir arada yürütüldüğünde, kaba seramik buluntularının kesin tarihlendirme sorunlarının (kurşun kenetlerle onarılarak nesiller boyu uzun kullanımı nedeniyle oluşan kronolojik kayma) aşılabileceğini ve eserin 7.–10. yüzyıllar arasına (Geç Erken Bizans - Orta Bizans) tarihlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca eserin yeraltı depolama disiplininin modern müzecilik pratiğine evrilerek metal stant üzerinde açık teşhirde sunulması, tarihsel işlevin müzolojik dönüşümünü görselleştirmektedir. Önerilen bu disiplinler arası yöntem, Anadolu'daki diğer Bizans taşra yerleşimlerdeki kaba seramik buluntuları için metodolojik bir analiz çerçevesi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Apotropaik, Bizans, Kahramankazan, İkonografi, Kiborion, Pithos.

The Pithos with Cross Motifs on Display in the Garden of the Museum of Anatolian Civilizations in Ankara

Introduction

Pithoi are among the ceramic forms that played a vital role in the storage, preservation, and transportation of agricultural production across the Mediterranean basin and Anatolian geography from Antiquity to the end of the Middle Ages. In terminology, the word pithos refers to a thick-walled storage jar characterized by a wide and large mouth¹ (Hayes, 1997, p. 35-36). Pithoi, which are defined in various ways, are also identified as wine vessels by some researchers (Sezgin, 2018, p. 597). The rims of pithoi are sealed with the aid of plates manufactured from stone, wood, or terracotta. In addition to their portable forms, high-capacity variants that were stabilized by being buried into the ground in large storehouses are also encountered. The heights of pithoi generally vary between 100 cm and 180 cm, while their storage capacities range from 200 to 1000 liters (Kibaroglu & Doğrayan, 2013, p. 44; Sezgin, 2018, p. 597).

According to the Dominican friar Simon de Saint-Quentin, there were 16 pithoi filled with gold in the treasury of the Seljuk sultan in 1248. Aside from this exceptional case, pithoi were predominantly utilized for the storage of agricultural products, grains, and various staple foods (Lefort, 2011, pp. 79-93; François, 2016, p. 163). Researchers state that during the Byzantine Period, the civilian population or monks living in rural areas, who had to store their harvest year-round, utilized these large jars and barrels to preserve oil, wine, or wheat in their dwellings (Öztürk, 2010, p. 234; Oikonomidès, 1990, p. 211). In contrast, it is thought that urban households, which likely purchased their required products in small quantities from local shops, did not necessitate large storage facilities (Oikonomidès, 1990, p. 211). As high-capacity vessels, pithoi were frequently preferred for storing wine, oil, grain, salted fish, salted olives, fresh water, raisins, honey, beeswax, dried fruits, cheese, carob, beans, and many other conceivable food products (Christakis, 1999, p. 4; Rautman, 2006, p. 188; Kirigin, 2007, p. 128; Teslenko, 2009, p. 869; Yağız & Tosun, 2024, p. 175). In addition to archaeological and ethnographic observations, the primary function of the pithos is

¹ The Byzantines referred to primary storage vessels using the Ancient Greek term pithos, or more commonly through the diminutive forms pitharion (plural pitharia) and pithopoulon. The distinction between a pithos and a pitharion is based on their respective dimensions. Consequently, it is posited that pithoi constitute large jars stored in cellars which, once installed, are highly difficult to relocate, whereas pitharia represent smaller storage vessels that allow for easier handling and transport. Pithoi were massive containers positioned within pithones (pithos/jar cellars) and remained stationary once set in place; conversely, pitharia, which exhibited a similar morphology but a smaller scale, were more readily transportable and transferable (Bakirtzis, 1989, p. 135; Papadopoulos & Pentoti, 2024, p. 198). In international literature, large-scale storage vessels are generally designated as "pithos" or "barrel," while smaller-scale counterparts are defined as "jar" or "storage jar." Although pithos (Greek πίθος, Latin dolium) signifies a "large cask" or "barrel" (Teslenko, 2009, p. 869), certain publications employ both terms conjunctively as pithos/dolium (Hayes, 1997, pp. 34-35; Yağız & Tosun, p. 175). In Turkish scholarship, this categorization is typically predicated upon dimensional criteria; vessels exceeding a height threshold of 90–100 cm are classified as pithos, whereas those falling below this metric are categorized as küp [large jar] (Fidancı, 2016, p. 5).

recorded in written sources as the storage of grape juice and wine, as well as the fermentation of wine (Vinocurov, 1999, p. 138; Teslenko, 2009, p. 869).

Pithoi possess an oval or spherical body. Their narrow apertures, measuring 25 to 40 cm, feature a flared rim, a D-shaped lip, or a thick, wide ridge resembling a frill. The rim margin is thicker than the walls of the belly section and consists of a flat upper surface designed to accommodate a lid made of stone, wood, or clay² (Armstrong, 2008, p. 438, fig. 3a-c; Giannopoulou, 2010, p. 44). The basal section, on the other hand, consists of various forms tapering either toward a flat base or a pointed end. While those with flat bases and rounded bodies are capable of standing upright on their own, the variants with pointed bases and angular shoulders are installed by being buried into the floor of the kitchen or storehouse up to their widest parts. Consequently, only the upper remaining one-third of the vessel is visible from the outside. This method is generally applied with the objective of ensuring that liquid contents, such as oil and wine, remain at a constant temperature (Armstrong, 2008, p. 438, fig. 3a-c).

In Byzantium, underground silos or pits were predominantly preferred in both large estates and small agricultural enterprises to preserve dry and liquid foodstuffs under favorable conditions (François, 2016, p. 163). Archaeological data and written sources allow us to gain insight into how pithoi existed in the daily life of the Byzantines within religious and civil structures, as well as the functions of these storage vessels (Bouras 1982-1983, pp. 1-14, fig. 3-5; Łajtar & Młynarczyk, 2017, pp. 289-299; Taxel & Cohen-Weinberger, 2025, pp. 90-99). During the Byzantine Period, specific areas of a house functioned as rooms where food was prepared or foodstuffs were stored. In the areas beneath some courtyard houses in the Athenian Agora, pithoi of various sizes embedded into the ground were discovered (Vroom, 2020, pp. 275-280; Armstrong, 2008, p. 438, Fig. 3a-c). In the 6th century and at the beginning of the 7th century, the large storehouses prepared for grains in the fortresses of Eski-Kermen and Bakla in Crimea serve as examples of pithoi storage areas consisting of 500-liter pits carved into the rock, closed with stone lids, and opened side by side (François, 2016, p. 163). In addition to the pithoi remains dated between the 9th and 11th centuries in Edirne Sinanköy (Siddiq et al., 2022, pp. 1-14), excavations in the villages of Kovachevo and Djadovo in Thrace (12th century) have identified numerous domestic silos dug inside houses, along with independent grain silos closed with wooden lids and whose walls were coated with a layer of clay to absorb moisture (François, 2016, p. 163).

In the Byzantine Period, storage areas generally consisted of secure structures with thick walls and narrow, small windows. Farmers and merchants preferred pithoi to keep the temperature of wine, olive oil, fish sauce (*garum*), and many other products constant throughout the year (Cheung, 2021, p. 63). In wealthier domestic and monastic settings dating to the 4th–6th and 10th–11th centuries, marble vessels were predominantly used for storing grain or preserving oils (François, 2016, p. 163). It is known that during the Byzantine Period, pithoi of various sizes were utilized for storage purposes in dwellings and storehouses, and were also preferred for transporting commodities via ships in overseas commercial activities. For instance, a single large pithos identified near the stern of the 7th-century Yassi Ada shipwreck, which is thought to be the water vessel of the ship (Armstrong, 2008, p. 486), or the pithoi found in the 9th- and 10th-century “Agay” and “Bataguer” shipwrecks demonstrate that these storage vessels were widely used for shipboard food storage as well as maritime trade (Sezgin, 2018, p. 603).

² Storage vessels are categorized into two types: open and closed. Open vessels measure 50–80 cm in height and 50–80 cm in rim diameter. Wheel-thrown into shape, these forms either lack a rim or are produced in the form of a simple, large basin featuring a thick ridge around the upper edge to facilitate transport. The bands on the rim were utilized to keep dry foodstuffs, such as flour, wheat, and bulgur, fresh. Closed storage jars, on the other hand, are classified as pithoi (Armstrong, 2008, p. 438, fig. 3a-c).

In the excavations conducted in Athens, it has been determined that some of the identified pithoi were placed into the ground and buried beneath house floors in a manner that left only their rims exposed. This arrangement, in addition to providing a dry, cool environment and a constant temperature ideal for storage, also helped protect the contents of the vessels from harmful external factors such as rodents or insects (Vroom, 2020, fig. 5). It is understood that resins obtained from pine and cypress trees were utilized to ensure the impermeability of the pithoi (Fidanci, 2016, p. 6). Data indicate that these organic components played a critical role in sealing the lids airtight (Fidanci, 2016, p. 6). In the rural context, where pithoi finds are most concentrated, these jars served as granaries for crops and contributed to the maturation of wine. Encountered in many structures belonging to the Byzantine Period in Anatolia (particularly between the 7th and 11th centuries), pithoi are an invariable element of Amorium houses (numerous pithoi and fragments of similar size and diameter, approximately 180 cm in height)³ (Böhlendorf-Arslan, 2010, p. 355; François, 2016, p. 164; Gür et al., 2025, p. 823). At Amorium, on a ground floor that functioned as a food granary (storehouse) (7th–9th centuries), more than 12 intact pithoi (the overlying stratum dates to the 9th–11th centuries) were identified (Demiral-Gökalp & Kurt, 2023, p. 240). At Iuliopolis (6th–7th centuries), five pithoi were identified, one of which was intact, featuring an inverted pear shape (Gür et al., 2025, pp. 819, 824). In the Byzantine context, it has been established that similar storage areas were mostly constructed in proximity to churches, monasteries, residences, or various other buildings (Kingsley, 1987, pp. 30-35; Talbot, 1991, p. 1391; Doğan, 2003, p. 79; Gürkan, 2003, p. 559). In the Byzantine period, it is known that large pithoi were utilized not only for individual storage but also within shops in urban environments⁴ (Christakis, 1999, p. 2). Furthermore, pithoi dated between the 11th and 13th centuries have been identified within the pantry structures of aristocratic residences and palaces in the Athenian Agora, Istanbul, and other major cities of the empire (Shear, 1997, pp. 523-527; François, 2016, p. 165).

Through archaeological data and surface surveys, multiple pithos typologies have been found coexisting in major settlements such as Alexandria, Amathous, Anemurium, Beirut, Classe, Dara, Elaiussa Sebaste, Erythrai, Kelenderis, Myra, Naula, Parion, Phaselis, Tergeste, Tripolis, Wadi El Natrun, and Zeugma. The documentation of pithoi across more than one hundred settlements in the Mediterranean and Black Sea regions demonstrates the intensity and sophistication of trade during the Byzantine Period (Kılınçoğlu, 2025, pp. 211-212, fig. 8). Examples of settlement areas and find spots where these vessels were utilized for storage purposes include Alanya (Öztürk, 2010, p. 69, Fig. 5.2.42), Amorium (Demiral-Gökalp & Tsivikis, 2022, p. 339, figs. 4-5), Aspendos (Köse et al., 2024, p. 239), Perre (Yağız & Tosun, 2024, pp. 175-197), Pergamon (Bouras, 2002, p. 522), Kuşadası, and Miletus (Fidanci, 2016, pp. 84-86, 164; Mimaroglu, 2011, p. 47). In addition to these, pithoi from Crete (Kirigin, 2007, p. 137), Komana (Tatbul & Erciyas, 2019, p. 276), Kelenderis (5th–7th centuries), Alanya Kızılcaşehir Castle (5th–7th centuries), Diocaesarea (5th–7th centuries), Olba Monastery (6th–7th centuries) (Kılınçoğlu, 2025, pp. 207-208), Hierapolis (late 10th century) (Cottica, 2007, pp. 255-272), Pergamon (13th century), as well as Laconia and Panakton in Greece (Late Byzantine Period and mid-14th to early 15th centuries), document these storage activities (François, 2016, p. 164).

³ In Byzantium, it is highly difficult to archaeologically distinguish between households possessing their own agricultural production resources and those procuring materials for the entire year from market shops. The tendency toward self-sufficiency (*Autarkeia*) advocated by Kekaumenos prescribed the presence of pantries in houses and concurrently required the cultivation of fruit trees on household property. The ground floors or semi-basements of the houses were arranged as pantries with pithoi partially or completely buried in the ground (Bouras, 2002, p. 522).

⁴ Numerous ninth-century pithoi were discovered in a storeroom at Philippi in Eastern Macedonia. Additionally, approximately 60 pithoi dated to the first half of the 13th century were unearthed at a medieval settlement near Novorossiysk on the Taman Peninsula. Furthermore, 100 pithoi were uncovered at Alushta Fortress in the northern Black Sea region, while 40 pithoi dated between the eighth and 15th centuries were identified at Phoonia Fortress. Moreover, a substantial number of pithoi dated to the eighth and ninth centuries in Crimea, as well as to the 12th through 15th centuries in Kherson, have been documented (François, 2016, p. 165).

Pithoi are not merely functional commercial or domestic implements, but are also significant material culture documents reflecting the socioeconomic structure, technology, and belief systems of the periods in which they were produced. During the Early Byzantine Period, the centralization of rural development and monastic economies increased the demand for storage capacity; consequently, pithos production underwent both a quantitative expansion and a typological standardization. In tandem with this development, pithoi with varying utilization practices based on their dimensions were manufactured. While large-scale examples were fabricated for use in a fixed stationary area, those with smaller volumes offered the convenience of portable usage. It is known that the large-scale specimens, whose wall thicknesses generally range between 5 and 8 cm, were predominantly positioned in a vertical alignment. Furthermore, pithoi provide significant clues regarding the functionality of settlement layouts; indeed, it is highly probable that the specimens arranged side-by-side in monastic courtyards functioned as water cisterns, whereas those preserved by being embedded within walls or buried into the ground served as pantries (Orlandos, 1958, fig. 99-100; Fidanci, 2016, p. 12). Within monastic complexes, water requirements were met by collecting winter rains, which were directed from roofs and courtyards into cisterns via gutters. For instance, at Mar Saba, almost every cell (*laura*) possessed its own cistern to fulfill the personal needs of the monks and irrigate their individual gardens. Another advantage of this reservoir system was that the silt and sediment accumulating at the bottom of the settling tanks provided a highly fertile, nutrient-rich soil for the gardens⁵ (Talbot, 2002, p. 44).

It is stated that the reduction in the dimensions of Byzantine pithoi reflects a contraction in the empire's commercial activities. While the capacity of Roman Period amphorae, which operated within an extensive Mediterranean trade network, correlates with the large 100–130 cm pithoi of the Early Byzantine Period, these dimensions decreased to 75–90 cm during the Middle Byzantine Period, leading to the development of three distinct typologies of 200, 400, and 800 liters. Utilized for logistical storage in agricultural rural areas rather than urban centers, these vessels themselves were rarely subject to trade; product shipments were generally facilitated through smaller containers filled from the pithoi. Furthermore, the fact that pithoi were manufactured by local potters purely for stock-oriented purposes without aesthetic concerns prevented the emergence of a standardized form from region to region (Fidanci, 2016, pp. 21-22).

Byzantine Period pithoi are distinctively differentiated from the specimens of preceding periods owing to the dense decorative elements and ornamentations they incorporate (Fidanci, 2016, p. 33). Compositions consisting of rope impressions, short incised oblique lines, finger impressions, or incised wavy lines are predominantly observed on sections such as the body, shoulder, and belly of the pithoi (Kowarska & Lenarczyk, 2012, p. 649). Another decorative element applied via the incising method is the comb-made wave motif. While single-row applications were executed into the paste prior to firing using a stylus-like metal tool, wavy compositions consisting of five or six rows were fashioned—likewise before the firing stage—presumably with the aid of a multi-toothed, comb-like implement. These symmetrical arrangements, executed using the incision technique on the rim or body sections of the pithoi, provide insights into the tools preferred by the artisan during production (Devreker et al., 2003, p. 374; Fidanci, 2016, p. 33).

The pithoi forming the subject of this study (Inv. No. 14-1-2025) is decorated and features multiple ornamentation compositions executed through incised and relief techniques. Exhibiting an

⁵ In the biographies of saints (*hagiographies*), rain pithoi standing adjacent to gardens—presumably to supply irrigation water—are also mentioned (Talbot, 2002, p. 44); this correlates the saints' custom of keeping pithoi in monastic gardens with the capacity of these vessels to meet water storage requirements (Fidanci, 2016, p. 12). In Anatolia, the pithoi buried in the courtyard of the Niğde Gümüşler Monastery (Öztürk, 2010, p. 139) and to the west of the Istanbul Tuzla Değirmenaltı Monastery serve as examples of this practice (Asal vd., 2025, s. 41, fig. 35).

inverted pear-shaped body profile in terms of form characteristics, the pithos displays the typological character of its period with an internal depth of 145 cm, a thick rim with a circular profile, and horizontal bands beneath the body that enhance structural durability. Possessing a substantial storage capacity with a total height of 159 cm and a wide body diameter, this pithos (Inv. No. 14-1-2025) currently on display at the Ankara Museum of Anatolian Civilizations was evidently manufactured using the coiling technique, an obligatory method for vessels of these dimensions, rather than the potter's wheel. When the technical drawing data of the artifact are examined, it is observed that the object has an external height of 159 cm, an outer rim diameter of 62 cm (radius of 31 cm), and a maximum external body diameter of 140 cm (radius of 70 cm). The pointed base of the artifact, featuring a base width of 10 cm and a height of 4 cm, is directly related to its positioning and context within storage practices.

The millstone utilized as a lid on the pithos was brought from a different area and constitutes one of the supplementary elements within the museum display; nonetheless, it was placed on top of the pithos as a cover stone to protect it from adverse weather conditions. The most crucial feature that distinguishes this pithos from its contemporary storage vessels and forms the primary focus of this article is the rich iconographic decorative repertoire on its shoulder section. Within Christian thought, the engraving of such religious symbols onto storage jars is a concrete manifestation of an apotropaic (protective) reflex aimed at safeguarding the vessel's contents from evil, pests, and spoilage, as well as a belief in the blessing of the product. In this study, the pithos registered under inventory number 14-1-2025 in the Ankara Museum of Anatolian Civilizations is analyzed in detail in terms of its material-technical, formal, and iconographic characteristics. The acquired data are subjected to a comparative evaluation with contemporary finds in Anatolia, thereby attempting to elucidate the artistic, functional, and socio-cultural position of the artifact within its period⁶.

Methodology

The primary objective of this study is to provide the first scientific description within the discipline of Art History of the terracotta pithos with cross motifs a surface find from Kahramankazan currently on display in the courtyard of the Ankara Museum of Anatolian Civilizations to analyze its morphological and iconographic characteristics, and to date the artifact by positioning it within the socioeconomic and religious context of its period. In the initial phase of the research, physical examination methods were applied directly to the artifact, which is exhibited outdoors in the museum courtyard. The asymmetrical structure of the vessel, wall thickness, internal and external surface deformations, and traces related to manufacturing processes were examined in situ, followed by the metric documentation phase. Within this scope, the millimetric dimensions of the artifact were recorded as follows: height of 159 cm, maximum body diameter of 140 cm (radius of 70 cm), internal rim diameter of 43 cm, external rim diameter of 68 cm (radius of 31 cm), internal depth of 145 cm, and base dimensions (base width of 10 cm, height of 4 cm). Furthermore, technical drawings outlining the dimensions of the artifact (frontal view and cross-section) were produced, and detailed documentation was carried out through photographs captured from various angles⁷.

Analyzed through the method of functional morphology based on its archaic neckless type, inverted pear profile, and pointed base structure, the pithos was evaluated in terms of Art History

⁶ This study was conducted with the permission of the Republic of Türkiye, Governorship of Ankara, Provincial Directorate of Culture and Tourism, Ankara Museum of Anatolian Civilizations, dated 12.06.2026 and numbered E-70583208-155.01-8465045. I would like to express my gratitude for the permissions and support provided during the publication process, foremost to the Museum Director Yusuf Kırac, as well as to Archaeologist Dr. Umut Alagöz, Expert Archaeologist Tolga Çelik, and Lecturer Dr. Deniz Demir.

⁷ Since chemical and petrographic (XRF/thin-section) laboratory analyses have not yet been completed, the fabric structure, clay color, inclusion size, and grog temper ratios of the artifact were identified through macroscopic observation of fractured and cracked surfaces. The morphological characteristics of the artifact were classified according to the typological criteria widely accepted in Mediterranean basin and Anatolian ceramic literature.

literature and its logistical functions by examining its iconographic characteristics, storage capacity, and the properties of the stored commodities (particularly wine fermentation and sediment settling). The ornamentations on the shoulder section that render the artifact unique were subjected to a three-stage examination based on the Method of Iconographic and Iconological Analysis. In the pre-iconographic description stage, relief and incision (comb decoration) techniques applied while the clay was still wet were identified, and the stylistic characteristics of the Latin cross, semicircular arch (ciborium), rope motifs, and spirals were defined. In the iconographic analysis stage, the religious equivalents of these motifs within Byzantine art iconography were correlated with the concepts of abundance, the cycle of eternal life, and continuity. Finally, in the iconological interpretation stage, the cultural and religious infrastructure behind utilizing religious symbols as seals on a storage vessel was decoded within the context of apotropaic motifs in terms of safeguarding the product, blessing, and keeping pests away.

Chronological difficulties encountered in dating pithoi outside of stratification due to their long lifespans were overcome through the method of comparative analysis. The artifact was compared with contemporary examples from Ankara and its surroundings in terms of fabric structure, style, and form. In addition to regional similarities, an analogy was drawn with pithos data from a broader geography to test typological standardization. In the final stage, to comprehend the production and ownership context of the artifact, the Byzantine period administrative governance (Province of Galatia) and settlement archaeology of Kahramankazan (around Yassıören, Soğucak, and Bağören), where it was recovered, were examined using the historical-geographical method. The logistical system and socioeconomic context of the period were evaluated by establishing a correlation between the presence of the pithos (7th–10th centuries) and the 5th–6th-century architectural plastic artifacts and inscriptions identified in the region.

Catalogue

Material and Technique

The pithos was manufactured from a clay fabric tempered with minerals and grit (stone). It is possible to observe these inclusions with the naked eye along the fracture and crack lines across the rim, lip, shoulder, body, and base sections of the vessel. Small stone particles, sand, and fine clay were utilized in the fabric of this highly well-fired artifact. In addition to clay, the wall structure contains some coarse grog (fired terracotta fragments) formations and stone fragments reaching up to 0.3 cm in size. The pithos exhibits an asymmetrical appearance in terms of form, as it was directly hand-shaped without the use of a potter's wheel. It is considered that the pithos was dried in the shade during its multi-day production stage to prevent cracking prior to firing (the absence of surface cracks serves as evidence for this), and following the drying process, it was fired in a controlled manner within a kiln built around it. The unique fabric composition and color texture of the material are indicative of this process (Figure 1, 2a-c).

Figure 1. AAMM, Pithos (Inv. No. 14-1-2025), View (D. Gür, 2026)

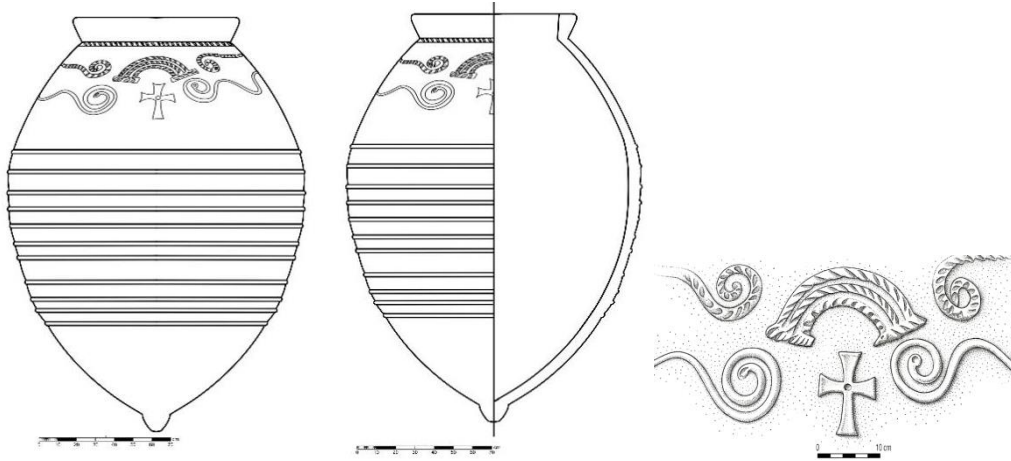

Figure 2a-c. AAMM, Pithos (Inv. No. 14-1-2025), View, Cross-Section, and Decoration Detail (D. Gür and N. Ünal, 2026)

When evaluated in terms of production technique, it is understood that the extant pithos was prepared as the product of a sculptural shaping process carried out by superimposing clay coils (coiling method) and was subsequently fired. In the areas between the body and the shoulder, as well as on the flat surfaces between the horizontal bands, there are in-situ traces demonstrating that the clay coils were superimposed. These joining lines are particularly more distinct between the bands on the upper right shoulder section and the left lateral surface. Although traces of slip are visible on the exterior surface, the incised wavy decorations created with a comb on the upper part of the body and the relief ornamentations on the body-shoulder sections were applied together, being worked into the surface while the clay was still wet.

The ornamentations on the surface of the artifact were hand-shaped by the pithopoios (pithos master). The cross motif was not cast from a mold; rather, it was directly worked into the paste with the master's fingers or technical tools while the clay was still wet. Consequently, the arms of the cross, which lack a uniform shape, are not millimetrically precise. The concave design observed on the terminal sections of the left arm and the vertical axis of the cross cannot be clearly traced on the right arm, nor is it symmetrical on the other arms. The spiral (volute) motifs and wavy lines flanking both sides of the cross were designed freehand. The depth and width of these lines vary in places

according to the pressing force exerted by the master onto the clay. The number of turns, wall thicknesses, and dimensions of the spiral on the left do not precisely match those of the spiral on the right side; this variation serves as the most concrete proof that no template or mold was utilized during production.

The flat bands between the thick, parallel, horizontal relief ornamentations encircling the body are likewise not as uniform as if drawn with a ruler, occasionally curving upward. The distances between these bands, which feature varying wall thicknesses, are also unequal. The intervals between the bands narrow and widen in places, and these spaces do not possess a smooth surface texture. The varying thickness of the rim circumference and the color fluctuations on the body resulting from the non-homogeneous heat distribution during firing are also natural consequences of this hand-made production.

Not every type of soil used in pithos manufacturing is suitable for pottery; accordingly, among pottery clays, some prefer yellow (reddish) varieties, some prefer white ones, while others mix both types of clay together (Giannopoulou, 2010, p. 49). The core section (fractured surface) of the pithos can be classified as 2.5YR 5/6, 6/6 (Light Red) in the Munsell soil color chart. Although the core fabric color possesses a completely brick-red tone, this coloration has a moderate saturation, being neither too dark nor too light. The eroded, lighter-colored exterior patina, on the other hand, falls within the 5 YR 5/6, 5/8 (Yellowish Red) Munsell color scale⁸.

Form and Typology

The pithos exhibits archaic formal characteristics that were widely applied in Byzantium. It features an everted, thickened rim lip with an externally drawn, pointed circular profile, a globular body, an inverted pear shape, a neckless profile, and a pointed base.

Figure 3. AAMM, Pithos (Inv. No. 14-1-2025) (D. Gür, 2026)

The pithos provides ease of access owing to its coarse fabric, alongside offering a large volumetric capacity. The body exhibits an inverted pear-like profile, expanding from the lip toward

⁸ Since chemical and petrographic analyses of the artifact could not be performed, the precise ratios of the fabric components (clay, grit, grog) and inclusions remain undetermined; thus, investigations were conducted macroscopically, limited solely to the existing surfaces of minor fractures and cracks.

the junction of the shoulder and the body, and subsequently tapering into a pointed form toward the base. Along the lower section of the body, there are 11 horizontal, thick bands with semicircular cross-sections⁹. While these bands contribute to an aesthetic appearance, they also impart structural resistance to the body by concealing the joints of the clay coils/layers during the manufacturing process (Figure 3).

Although calculations for dry food (in kilograms) and liquid food (in liters) exhibit minor variations depending on the inverted pear profile of the pithos, the details of its contours/coils, and the angle of its basal tapering, it is suggested that the pithos had a capacity of approximately 700 - 750 liters for liquid foodstuffs such as wine, vinegar, or water. Given that one liter of wheat weighs an average of 0.75 to 0.78 kg (750 - 780 g), it is estimated that the pithos could store roughly 550 - 600 kg of wheat when completely filled to the brim, and around 500 kg when a clearance of approximately 5 - 10 cm was left at the top.

The base of the pithos exhibits a tapering profile from top to bottom and terminates in a pointed bottom. In antiquity, such vessels were generally designed to be stabilized by burying their bases into the soil or into specialized sockets prepared within cellar floors. Today, in accordance with its original functional purpose, it is exhibited in an upright position on a metal pedestal.

The interior of the pithos features a smooth surface and was left unslipped. The circular lines on the interior walls, which narrow toward the center, represent diagnostic marks left by technical tools utilized to smooth the surface during the shaping process. The white vertical streaks trickling from top to bottom may have been caused by the efflorescence of lime or salt from the soil onto the surface over time; alternatively, they may indicate residue runs left by liquids previously stored inside the vessel. The dark layer accumulated at the lowermost point of the pithos represents dust and soil deposition formed over time within the vessel, which was maintained in an upright position for many years. Bearing no cracks or fractures in its internal structure, the pithos exhibits a highly well-preserved state (Figure 5).

Iconography and Decoration

In terms of iconography, the most significant section of the artifact consists of the religious and geometric symbols situated on its shoulder. On the body, precisely at the center of the shoulder zone, there is a relief-carved Latin cross with arms that expand from the center toward the terminals¹⁰. A circular motif is located at the intersection of the arms of this relief cross¹¹. On both sides of the cross, there are relief decorations contouring the shoulder section in horizontal S-curves, which symbolize eternal life, the universe, or abundance in Byzantine art. This decorative program, commencing from the left side of the cross, traversing the entire body, and terminating on its right, culminates in spiral motifs at both ends¹². Surmounting the cross is a semicircular arch motif adorned with rope patterns (composed of three flat-ended rope forms) that functions visually as a protective arch. This decorative element features a relief program composed of three distinct strands with flattened terminals¹³. The undulating motif traversing the arch and the entire shoulder zone

⁹ The bands average 3.5 cm in width and 1.5–2 cm in height, executed in relief technique, and encircle the entire body. Positioned between these 11 freehand, linearly designed bands are intervals ranging from 2 to 6 cm. A wider gap of 8 cm is situated between the 7th and 8th bands, counting from top to bottom.

¹⁰ The Latin cross measures 10 cm in width, 15 cm in length, and 1 cm in height. The arms of the cross have a width of 2 cm at the center, expanding to 4 cm at the extremities. The lower arm is 7.5 cm in length, whereas the remaining arms measure 5.5 cm. Three arms of the cross terminate in a concave form, while the lower arm features a straight terminus.

¹¹ The circular motif measures approximately 1.5 cm in width and 3 mm in depth.

¹² The upper rope-form spirals have an average thickness of 2 cm, an outer diameter of 11 cm, and a relief height of 0.5 cm. The lower spirals feature an average thickness of 1 cm, an outer diameter of 13 cm, and are likewise executed in a 0.5-cm relief.

¹³ The ornamentation is executed in the form of a triple-strand rope motif. It is formed as a band with a thickness of 7 cm, featuring a horizontal length of 25 cm and a height of 13 cm.

transcends mere aesthetic concern, carrying a profound symbolic meaning that denotes eternity. The spiral rope motif, which winds from bottom to top on the left, is executed in the reverse direction on the right (Figure 4).

The rope decoration enclosing the arch motif above the cross characterized by a circular cross-section, a raised profile, and finger-impressed ornaments originates on the left and terminates on the right, with both ends culminating in spiral forms. This decorative element constitutes a universal motif that symbolized water, fertility, and the flow of life from Antiquity through the Byzantine period.

Görsel 4. AAMM, Pithos (Inv. No. 14-1-2025), Motif (D. Gür, 2026)

Immediately below the rim of the pithos, there are relief rope moldings that horizontally encircle the vessel. These finger-formed rope motifs not only enhance the visual rhythm of the pithos but also delimit the religious symbols and increase structural durability. At the uppermost boundary of the shoulder zone, another band with a rope motif, executed in relief technique via finger-pressing, circumscribes the entire body. The incised wave decorations, observed in three registers on the rim, represent freehand designs executed with a comb-like tool¹⁴.

State of Preservation

In terms of its overall structure, the pithos remains substantially intact. Three old fractures, measuring approximately 10 x 5 cm, 8 x 4 cm, and 9 x 4 cm, were recorded along the rim. Within the same section, two recent fractures are present, one of which superimposes one of the aforementioned old fractures. Miniscule fractures are observable on both the shoulder and the body. Additionally, old and recent chippings averaging 2 cm are manifest on the surfaces of the volute-shaped reliefs spanning the body and shoulder zones.

Comparative Analysis and Evaluation

Research classifies pithoi production workshops into seven distinct categories based on their socioeconomic objectives¹⁵. In terms of their physical structure and operational mechanisms, these

¹⁴ Each of the first three registers of decoration exhibits a rhythm independent of one another, whereas the lowermost register progresses in a different rhythm from the upper two. The incised decorations average 2 mm in width and 1 mm in depth.

¹⁵ In this regard, workshops are categorized as detached structures producing solely for domestic consumption and limited local distribution; large, dispersed workshops serving broader local distribution; and autonomous structures engaged in small-scale industrial production aimed at regional consumption. Additionally, this classification encompasses large regional workshops targeting both local and extensive regional markets; seasonal enterprises catering to the administrative requirements of feudal lords or elite groups; elite-oriented workshops employing full-time artisans exclusively for select clients; and ultimately, large, specialized workshops producing for high-level administrative purposes and elite clienteles (Giannopoulou, 2010, pp. 51-53).

workshops function in three distinct types¹⁶. The terracotta vessels produced in these workshops are generally classified into three main groups based on their body profiles: pear-shaped, egg-shaped (ovoid), and inverted pear-shaped (piriform) (Giannopoulou, 2010, pp. 51-53; Fidanci, 2016, p. 26; Kılınçoğlu, 2025, p. 207). Evaluated from a typological perspective, and according to the typological tables presented by Fidanci (2016, pp. 22, 26, 70, 74, 89, 149) and Kılınçoğlu (2025, p. 207, fig. 6), the examined specimen features an inverted pear-shaped body profile, a pointed base, and an externally thickened, horizontally flattened rim. It is stated that the primary function of pointed-based pithoi was wine production and storage; this specific form was intentionally designed to ensure that sediments and precipitates from the fermentation stage collected within the narrow base. Due to their basal structure, these vessels could not remain balanced on their own. Consequently, it is known that in addition to being stabilized by burial into the earthen floor, they were also utilized upright in cellars or storage areas with the aid of tripod metal or wooden supports (Fidanci, 2016, p. 73; Kılınçoğlu, 2025, p. 207). Furthermore, the long lifespans of pithoi—which were not limited to a single period but often spanned multiple generations—poses a significant challenge for the precise dating of these vessels (François, 2016, p. 163).

Potters predominantly shaped small-scale forms on the wheel. In contrast, larger vessels were positioned directly on the ground in a warm environment and constructed piecemeal by adding new clay coils daily. The fundamental distinction lies in the fact that the potter's wheel was utilized not for pithoi—the large storage jars—but exclusively for the production of smaller-scale vessels¹⁷ (Giannopoulou, 2010, p. 49). It is of paramount importance that pithoi are placed in moisture-free environments during their operational phases. Furthermore, when subterranean burial is employed, the commodities stored within them can be exposed to the risk of dampness. Consequently, to prevent moisture infiltration into the vessels, the exterior surfaces of the body walls were coated with a protective mortar-like layer¹⁸. Similarly, when a pithos is buried in the ground, the initials or names incised onto the rim or the upper part of the body prior to firing with the purpose of identifying the owner of the vessel belong to the proprietor of the work rather than the artisan (Giannopoulou, 2010, p. 44).

In Byzantium, it is known that pithoi were used for highly extended periods and were not easily discarded due to being exceptionally valuable and expensive (Giannopoulou, 2010, p. 44). Consequently, their chronological analysis poses significant difficulties (Rice, 1987, p. 297). Rather than being thrown away, cracked or broken pithoi in Byzantium were repaired using lead clamps and

¹⁶ The first type consists of simple, covered structures located within or near settlements, which house a secure clay storage area adjacent to the kiln site, and where production occurs with or without a potter's wheel. The second type comprises hut-like, open-air workshops that initially emerge as seasonal operations in specific areas and become permanent over time wherein potters produce custom orders directly on the wheel based on oral or written contracts known as *paktone* (pact). The third type is composed of temporary workshops established by itinerant masters; this method aimed to relocate production directly to the region of demand in order to eliminate the logistical challenges posed by transporting large pithoi over long distances (Giannopoulou, 2010, pp. 51-53).

¹⁷ According to ancient sources, large pithoi were shaped using a removable wooden internal framework or mold known as a *kanabos*. Due to the risk of breakage that could occur during transport, these considerably heavy vessels were not moved to kilns; instead, they were fired directly in situ using an open fire built around them (oxidizing firing) (Kirigin, 2007, pp. 137–139). It is estimated that a maximum of six standard-sized pithoi each with an approximate height of 130 cm, a capacity of 400 liters, and a weight of around 190 kg could fit into a conventional kiln. Accordingly, when considering the extraction and transport of clay (approx. 3 days), preparation of the clay body (approx. 10 days), shaping of the pithoi (approx. 20 days), the drying phase (approx. 20 days), the firing process (approx. 13 hours), and the cooling phase (approx. 7 days), the production of a single pithos spanned roughly two months. It is established that kilns could be reused every eight days, yielding an average monthly output of 24 pithoi per kiln (Kirigin, 2007, pp. 147, 154). At the point of purchase, the sound test—namely, the distinct resonant ring emitted by the artifact—served as a decisive quality metric for the buyer to ensure the vessel was well-fired and free of structural fractures. During the Byzantine period, commissions for pithoi were placed directly with pottery workshops, and customers were expected to closely monitor the lengthy stages of the manufacturing process. Should a defect manifest or the vessel become unusable during production, the liability rested with the customer (Giannopoulou, 2010, p. 44).

¹⁸ Satın alma aşamasında ise kabın iyi pişirildiğinden ve bünyesinde herhangi bir çatlak bulunmadığından emin olmak adına uygulanan ses testi—yani eserin kendine özgü o çınlama sesi—alıcı için belirleyici bir kalite ölçütüdür. Bizans Dönemi'nde pithos siparişleri doğrudan çömlekçi atölyelerine verilir ve müşterinin, yapım sürecinin o uzun aşamalarını yakından takip etmesi beklenir. Üretim aşamasında pithosta bir hata ortaya çıkar veya kap kullanışsız hâle gelirse, sorumluluk müşteriye aittir (Giannopoulou, 2010, p. 44).

kept in use (Laflı & Kan-Şahin, 2015, p. 129). As documented by the phrase thirty antique pitharia in the testament of the donor of the Theotokos Koteine Monastery (1247), as well as an 8th - 9th-century globular-bodied pithos discovered in a storeroom immediately adjacent to a typical 12th - 13th-century pithos in Kherson, the prolonged use of these vessels was a conventional practice throughout all periods of the Byzantine Era¹⁹ (Giannopoulou, 2010, p. 44).

Beyond their morphological evolution, pithoi provide diverse insights into numerous socioeconomic phenomena, such as the period's administrative structure centered on a centralized authority and the redistributive temple economy (Sezgin, 2018, p. 603). It is known that various foodstuffs or liquids were stored in these vessels, which were positioned within different sections of religious, civic, and social structures (Cheung, 2021, pp. 63-75; Rzeźnicka, Kokoszko & Jagusiak, 2014, pp. 245-259). The analyzed pithos (Inv. No. 14-1-2025) exhibits similarities with certain pithoi from Crimea, Kuşadası Kadikalesi, and the Caucasus in terms of form, typology, fabric, and technical characteristics (Teslenko, 2009, p. 871, fig. 3; Fidanci, 2016, pp. 70, 74, 89). Typologically, the pithos (Inv. No. 14-1-2025) bears a strong resemblance to specimens discovered at centers such as Amorium (Demiral-Gökalp & Tsivikis, 2022, p. 339, figs. 4-5), Alişar Höyük (Waagé, 1937, pp. 127, 165), the Athenian Agora (Middle Byzantine) (Vroom, 2013, p. 103, fig. 19), Kuşadası, Miletus, and the Church of St. Nicholas at Demre (Mimaroglu, 2011, pp. 47, 141, 146; Çaylak-Türker, 2009)²⁰.

The fabric composition and color of pithoi yield significant data regarding their chronological characteristics. Researchers indicate that the fabric color of pithoi shifted from a brownish tone in the 8th–9th centuries to a bright orange in the 10th - 11th centuries. During this period, the forms of pithoi were generally highly uniform and standardized; furthermore, they exhibit minimal variation over time (from the mid-8th to the mid-10th century). Concurrently with the Middle Byzantine Period, substantial changes occurred in the firing process of pithoi, and the traditional gray and black vessels prevalent in the Early Byzantine Period began to be replaced by bright orange specimens at the end of the 9th and beginning of the 10th century. This view is supported by researchers distinguishing the orange-red ceramics of Phanagoria, who date them to the beginning of the 10th century (Атавин, 1992, p. 188; Соловьёв & Котенков, 2022, pp. 309-310). When examined in terms of fabric and technical attributes, the pithos constituting the subject of this study similarly points to a vivid brownish-red fabric composition that emerged alongside the 9th - 10th centuries.

Although not as frequently utilized as amphorae, pithoi played an active role in both terrestrial and maritime trade (Kılınçoğlu, 2025, p. 212). Since the cost of maritime transport was significantly lower compared to overland trade, large storage vessels were essentially required, particularly for the long-distance transportation of bulk liquids and grain products (Morrisson & Sodini, 2002, p. 206). The most concrete evidence regarding the presence of pithoi in maritime trade derives from rare archaeological specimens recovered from shipwrecks, which indicate that these vessels were transported either individually or in combination with amphorae. While amphorae exhibited a dominant density along maritime routes, it is observed that pithoi possessed a network of use as widespread as that of amphorae in terrestrial trade²¹ (Kılınçoğlu, 2025, p. 212).

¹⁹ Repaired pithoi were utilized for the storage of grains and other dry goods. The Basilika contains a provision indicating that pithoi used for seasonal storage were frequently leased out. The repair of pithoi with lead clamps and the practice of leasing them demonstrate that acquiring a pithos remained a significant and costly investment; consequently, a pithos was not replaced with a new one until it became entirely unusable (Giannopoulou, 2010, p. 44).

²⁰ For the unglazed ceramics of Myra-Demre, see (Çaylak-Türker, 2007, pp. 153-173; Çaylak-Türker, 2009).

²¹ Pithoi were manufactured across an extensive geographical range, encompassing port zones, coastal settlements, and inland networks. In rural economies, which were predominantly agrarian, priority was given to the production of olive oil and wine. Prior to entering commercial circulation, these commodities were initially stored in pithoi and subsequently transferred into amphorae for transport and

During the Byzantine Period, olive oil and wine were extensively imported into Anatolian lands from Syria and Palestine. Extant archaeological data demonstrate that the vessels produced and utilized for transport in coastal Cilicia, presumably Northern Syria, and Cyprus typologically correspond with the finds from Saraçhane in Istanbul (Morrisson & Sodini, 2002, p. 210). Beyond being commercial commodities in their own right, these finds point to the distribution of the foodstuff they contained to external markets, and simultaneously signify local production networks (Morrisson & Sodini, 2002, p. 206). In rural areas, the demand for pithoi was not confined merely to enclosed storage spaces. During the Byzantine Period, these vessels were also widely deployed in open fields and agricultural lands for the preservation of water required to irrigate crops (Giannopoulou, 2010, p. 44).

Throughout the eight-hundred-year period spanning from the reign of Diocletian to the Seljuk conquest, Ankara remained one of the most prominent metropolises in Anatolia. Situated along the region's busiest overland route, Ankara long maintained its multi-faceted role as a provincial capital, a military base, and a hub of commerce, industry, and intellectual life. The city's primary highway axis extended directly toward the eastern frontier²² (Foss, 1977, p. 29). Ankara was not only a prosperous, bustling city with a distinctive character, but it also functioned as a central nexus for the military, the administrative apparatus, and commerce. While the enterprising merchants of Ankara traveled throughout the Byzantine world, the city's streets witnessed the passage of armies and emperors (Foss, 1977, pp. 84-85). This highly developed transportation infrastructure further elucidates the scale of the pithos trade. An examination of the pithos specimens within the city reveals that the finds dating between the 5th and 7th centuries constitute the majority, after which production declined due to the 7th-century Arab invasions. Considering that settlements contracted from the 7th century onward, it is understood that the production centers of the pithoi under discussion were also affected by this destruction; consequently, production was either disrupted for a certain period or significantly weakened. Kahramankazan, a district of Ankara, represents one of the Byzantine rural centers. Early Byzantine inscriptions have been identified in Kahramankazan, Yassiören (4 km southeast), and Bağören (16 km northeast) (Crowfoot, 1897/1898, pp. 92-93; Belke & Restle, 1984, p. 244). Ultimately, the documentation of a unique pithos from this settlement site²³, where extensive data from the Early Byzantine Period have been identified, is of paramount importance for the historical trajectory of the settlement.

Byzantine Period pithoi distinctly diverge from those of preceding eras by virtue of the dense decorative elements and ornamentations they bear (Fidanci, 2016, p. 33). Straight or wavy bands shaped with a comb were extensively applied to pithoi and various vessels (Devreker et al., 2003, p. 374; Fidanci, 2016, p. 33). It is observed that these applications, visible on the surfaces of Early Byzantine Period vessels (Amir, 2006, p. 150, fig. 3; Magen, 2015, p. 271, 315-317), became

sale—a process that underscores the complementary roles of both vessel types within the production chain. Beyond their commercial utility, the versatile storage capacities of pithoi rendered them indispensable to daily rural life, thereby further augmenting their socio-economic value. These vessels were primarily produced in provincial settlements by local or itinerant craftsmen. As the volume of agricultural output expanded in both rural and coastal settlements, the demand for storage media such as amphorae and pithoi grew simultaneously. Given the high density of rural settlements, the ability of itinerant artisans to travel between sites and manufacture pithoi in situ is considered a rational economic strategy that minimized logistical costs and facilitated rapid production (Kılınçoğlu, 2025, p. 212).

²² Originating in Thrace and Constantinople (Istanbul), this route passed through Nicomedia (İzmit) and Nicaea (İznik) to reach Ancyra (Ankara); from there, it extended to Syria via the Cilician Gates (Gölek Pass). The other major routes connected Ancyra to eastern Bithynia and Nicomedia; to Dorylaion (Eskişehir) and the Propontis (Sea of Marmara); to Gangra (Çankırı) and Paphlagonia; and eastward to Amasea (Amasya) and Pontus. Branching further toward the northern frontier via Sebastea (Sivas), Caesarea in Cappadocia (Kayseri), and the banks of the Euphrates, these lines held strategic commercial and economic importance (Foss, 1977, p. 29).

²³ The architectural sculptures (5th–6th centuries) in Kahramankazan, Yassiören, Soğucak, Emirgazi, Bitik, and adjacent settlements (Crowfoot, 1897/1898, p. 93; Gençler-Güray, 2021, p. 1038) suggest the presence of various metrokomiai (large villages / regional centers) around Kahramankazan. When analyzed in terms of agricultural activities and the trade of craft products, metrokomiai remained active throughout most of the 6th century (Morrisson & Sodini, 2002, p. 206).

widespread among Middle Byzantine Period coarse wares (Ainian, Amorium, Gritelle, Hierapolis, Tripolis, Taşkun Kale, Thasos, Panaztepe, Sagalassos, Saraçhane, Sazpegler, Stratonikeia, Zeytinlibahçe) (Kan-Şahin, 2015, p. 453; Böhlendorf-Arslan, 2010, p. 364; Vionis et al., 2010, pp. 443-444; Mimaroglu, 2010, pp. 451-452; Öztaşkın, 2020, pp. 182, 190, 196; Papadopoulos & Pentoti, 2024, p. 207). On the surfaces of vessels dated between the 8th and 15th centuries, decorative compositions adorned with straight, wavy, or zigzag-form applied bands, applied wavy bands with rope patterns, comb impressions, or incised straight/zigzag lines are frequently encountered²⁴ (Giannopoulou, 2010, p. 44).

Some of the ornamentation on the pithoi was shaped using various tools, while other parts were applied directly via hand and finger impressions (Kowarska & Lenarczyk, 2012, p. 649). Much like on the surfaces of sacred objects or liturgical finds, epigraphs and symbolic depictions also occasionally appear on the bodies of the pithoi (Zalesskaya, 1988, p. 206; Inkova & Antonov, 2025, p. 105). These epigraphic examples sometimes contain sacred texts, while at other times they indicate the agricultural products stored within the vessels (Fidanci, 2016, p. 14). While graffiti, cross motifs, or monograms are notable on some pithoi, stamp seals have been encountered on others (Fidanci, 2016, p. 14; Inkova & Antonov, 2025, p. 105). Among these symbols, which were executed on the surfaces of the pithoi in single or multiple compositions via incised, relief, or stamped techniques, crosses of varying sizes are predominant (Inkova & Antonov, 2025, pp. 105–109). In his homily *On the Cross and the Thief*, John Chrysostom emphasizes the use of the cross as a symbol of salvation and a sign of victory won against demons. The cross symbol gained immense popularity during the 5th and 6th centuries, acquiring an apotropaic meaning. The crosses depicted on the shoulders, rims, and, less frequently, the neck sections of the pithoi are also a part of this religious practice. The words of Cyril of Jerusalem: *“Let the cross be our seal, made with our fingers with courage on our foreheads and upon everything; upon the bread we eat and the cups we drink...”* combined with the graffiti found on storage vessels which convey divine blessings reveal the apotropaic purpose of the crosses on the vessels (Inkova & Antonov, 2025, p. 108). Since Antiquity, it has been a common ritual, following the completion of the construction of ceramic kilns, to incise a cross motif into the still-damp clay surface and to place an olive branch on top of the kiln. Given that these apotropaic practices are performed to ensure the successful completion of the firing stage the most critical and risky phase of the production process and thereby to protect the labor invested, the cross motif on the shoulder of the pithos in question can be evaluated within a similar symbolic and protective functional context (Giannopoulou, 2010, p. 138).

The cross motifs identified on the pithoi generally reflect the apotropaic function of this symbol. Incised, applied, or stamped onto the surfaces of the vessels, these symbols became integrated into pithos production in direct relation to the preservation of the contents within²⁵. This clearly demonstrates that within the Byzantine belief system, the act of blessing and, consequently, the sign of the cross assumed a direct apotropaic function in protecting stored commodities²⁶ (Inkova

²⁴ Incised decorations executed with a combing technique feature on the surfaces of pithoi from Ainian, Thasos (Middle Ages) (Papadopoulos & Pentoti, 2024, p. 207), Astrakhan, Russia (late 9th–early 10th centuries) (Соловьёв & Котенков, 2022, pp. 306-307, 310), Orlovo, Haskovo, Bulgaria (11th century) (Grozdanova, 2021, p. 1), Sagalassos (12th–13th centuries) (Vionis et al., 2010, pp. 443-444, fig. 17), and various other localities.

²⁵ The Latin cross on a pithos from Iuliopolis (Gür et al., 2025, p. 819, fig. 12a-b) and the cross motif formed by incisions on the pithos from Bursa Orhaneli (5th–7th centuries) (Onur, 2011, p. 345, Fig. 8a-b) demonstrate that religious symbols were applied starting from the Early Byzantine Period.

²⁶ Cross motifs were applied not only to the bodies of the pithoi but also onto their lids. The lids of numerous pithoi feature a central orifice (air vent) surrounded by crosses. This specific practice is widely accepted to have aimed at protecting the provisions stored within the pithoi from evil spirits infiltrating the basements or cellars of domestic dwellings (Liaros, 2016, pp. 62–68; Inkova & Antonov, 2025, p. 108). In Book VII, Chapter 14 of the *Geoponika*—a Byzantine-era compilation on agriculture and folk medicine—advice rendered to winemakers stipulates that when the expression “Taste and see that the Lord is good” is inscribed upon the vessel or pithos, the wine contained within will neither sour nor spoil (Inkova & Antonov, 2025, p. 108).

& Antonov, 2025, p. 108). Conversely, the cross on the shoulder of the analyzed pithos features a relief technique and exhibits parallels primarily with Early and Middle Byzantine examples. Furthermore, the semicircular arch above the Latin cross imbues the motif with profound iconographic meanings extending far beyond mere decorative ornamentation; what is depicted here is a ciborium²⁷. In iconographic depictions, ciboria have been identified across a wide array of mediums, particularly Byzantine illuminated manuscripts, architectural sculpture, terracotta objects, and textiles, among many other items. Ciborium motifs or dome designs were generally employed to delineate space or to designate a sacred locus or object, becoming widespread from the Middle Byzantine period onward (Spitzing, 1989, pp. 74–77). A similar design of a ciborium placed over revered objects can be observed in the specimen under examination. The dome/arch design situated above the Latin cross on the shoulder of the pithos underscores the sanctity of both the cross and the provisions stored within the vessel. Moreover, this symbolic structure is reinforced by a triple-rope motif, while the chevron designs at both ends indicate the points where the dome rests (the column capitals). In this instance, spirals symbolizing eternity were preferred instead of the columns that typically support the dome.

Similar examples of the rope ornamentations on the shoulder section were applied within the decoration of pithoi. Due to the difficulty of producing large-scale vessels, a slight depression forms between the lower section and the body of some pithoi as a result of the pressure exerted by the supporting rope. This condition occurs as a consequence of the clay not being completely dry before the subsequent section is added. At the joints of the coils a laborious stage of the production process—raised rope motifs were frequently added externally to both reinforce the junction point and provide a decorative appearance (Papadopoulos & Pentoti, 2024, p. 203). Similar variations of the raised profile and finger impressions on the shoulder section of the pithos have been executed since the Early Byzantine period²⁸. It exhibits similarities with the rope motifs on pithoi identified in Kimistene (late 8th – early 9th century) (Kan-Şahin, 2015, p. 499, Pl. 187), Hierapolis (Middle Byzantine) (Ruggiu & Cottica, 2007, p. 175), the Ankara Tahirler Project (Middle Byzantine) (Ankara Tahirler Project [ATP], 2026; Kan-Şahin, 2015, p. 495), Kadıkalesi (Middle Byzantine) (Fidanci, 2016, pp. 34–35), Sagalassos (Middle Byzantine) (Vionis, 2010, pp. 443 - 444, fig. 16), Athens (Middle Byzantine) (Frantz, 1938, pp. 440–441, fig. 3), Ainian, Thasos (Middle Byzantine, Late Byzantine, and later), and numerous other cities²⁹.

The ornamentations flanking the cross and terminating in spiral motifs are noteworthy not only for their aesthetic value but also for their iconographic meanings. Transcending being mere decorative elements in artistic designs, spiral motifs harbor profound symbolic meanings due to their morphological structures. Depending on the variations in its form, this figure implies cosmological

²⁷ The kiborion is an architectural form that rises above and encircles spaces such as tombs, altars, and thrones, serving to emphasize the person or object positioned beneath it. Focusing on the element within rather than the structure itself, this form embodies cosmic symbolism, thereby bestowing the title of absolute sovereign of the universe upon the individual or object placed beneath it. Widely utilized throughout the Byzantine era, the kiborion appears both as a liturgical object or architectural structure within churches and as an ornamental element or a covering for furniture in manuscript illuminations. Its most prevalent application within the church is as an altar kiborion positioned over the confessio, which houses relics and is considered the most sacred area of the church. These structures have been designed in various shapes, including polygonal, circular, or square, with diverse roofing forms such as pyramidal or domed structures. Initially constructed from stone, later examples were crafted from wood or plaster, composed of decorative columns and arches, and in Byzantine art, they are occasionally rendered in the form of semicircular arches (Özyurt-Özcan, 2002, p. 9).

²⁸ Pessinonte (Early Byzantine) (Devreker & Vermeulen, 1998, pp. 255–257, fig. 14), Perre (3rd–7th centuries) (Yağız & Tosun, 2024, pp. 179, 183 - 185, Cat. 7, 10, 14), Chhim (4th - 7th centuries) (Lenarczyk & Kowarska, 2012, pp. 649 - 650)

²⁹ The Ainian pithoi (Ainos/Enez) held immense historical significance as a direct consequence of the town's extensive and experienced maritime fleet, as well as its expanding commercial activities. Pithoi fabricated in this region were maritime-transported to nearly every island in the Aegean, as well as to the coasts of Macedonia, Thrace, Thessaly, and Anatolia [1] (Papadopoulos & Pentoti, 2024, pp. 190, 204, Fig. 1). Scholarly research and shipwreck investigations have firmly established the existence of an active maritime trade network in the Eastern Mediterranean during the Early and Middle Byzantine periods (Vroom, 2016, pp. 171 - 177, Figs. 1 - 6, Tabs. 1 - 3).

cycles, fertility, the fluidity of time, and eternity, and it has transformed into a dynamic symbolic language by articulating with the cosmologies of different cultures throughout history (Ak, 2024, p. 523). It is known that spiral designs, which hold a prominent place in Christianity, symbolize continuously renewed life and cosmic motion (Sachs et al., 1988, p. 146). Much like the various applications of these motifs during the Byzantine period, their presence on the pithos under examination (Inv. No. 14-1-2025) is associated with the sacred eternity represented by the cross and the abundance of the food preserved within the vessel. It is thought that the ciborium motif on it, which became widespread from the Middle Byzantine period onward, also symbolizes the sanctity of the cross, precisely like the spiral designs (Spitzing, 1989, pp. 74 - 77).

The evaluation of the Latin cross within this scope suggests that it was executed with the intention of protecting the products inside the pithos. Jesus Christ's abolishment of the power of death through His crucifixion and His offering of eternal life to humanity have rendered the cross the most fundamental symbol of Christianity. Although the cult of the cross fully flourished institutionally in the 4th century, the theological foundations of this symbolism had been laid much earlier during the Apostolic Age, referencing Old Testament prototypes such as the Tree of Life and the bronze serpent. Praised as a sign of victory and salvation in Byzantine religious homilies, the cross—as emphasized by the Church Fathers stripped away its past shameful image and transformed into a symbol of honor for both rulers and common folk alike. Consequently, the cross integrated into every sphere of life, from churches to public squares, and from garments to daily household utensils (Podskalsky, 1991, pp. 549 - 550). The most significant theology of the cross belongs to John Chrysostom. In his numerous homilies dedicated entirely or partially to this theme, he addresses the multifaceted mystery of the cross (Podskalsky, 1991, p. 550). In the writings of John of Damascus, it is stated that the cross possesses diverse meanings, such as a shield against evils, a support for the weak, the symbol of Christ, and the regulator of the entire universe (Spitzing, 1989, p. 193).

By the decree of the II. Council of Nicaea (787), crosses were placed as protective symbols not only in churches but also in homes, on streets, city walls, bridges, and newly built ships. Believers carried crosses during disasters such as epidemics, droughts, and floods; furthermore, crosses were erected or incised on riverbanks, in vineyards, and fields to guard against demonic forces. Farm animals were also blessed with this sign. To impart spiritual strength to laborers, the cross was carved into stone quarries, and church walls were initially adorned with crosses before undergoing more elaborate decoration. Becoming a widespread symbol of faith on weapons as well, the cross was borne in gold and silver on spearheads (Karpozilos & Cutler, 1991, pp. 550–551). The Latin cross, which is one of the diverse variants of this richly manifested symbol, was applied onto the pithos. The typological evaluation of this cross characterized by arms expanding from the center toward the extremities and a circular ornamentation at the intersection of its arms is of paramount importance for dating purposes. This circular ornamentation at the center of the cross is infused with meaning by the writings of John of Damascus, which state phrases such as *"the power of God, through which the token of victory over death was made manifest, just as the four arms of the cross are bound at the central focal point"* (Spitzing, 1989, pp. 194 - 195)

It is known that from the fourth century onward, crosses with arms expanding from the center toward the extremities and adorned with precious stones became widespread. During the Iconoclastic Period, descriptions and figures in religious structures were predominantly replaced by crosses with expanding arms. The applications in the Hagia Sophia and Hagia Irene in Istanbul, as well as the Hagia Sophia Church in Thessaloniki, are examples of Iconoclastic Period practices. While it is documented that crosses adorned with precious stones were depicted between the 9th and 15th centuries, the form of the gemmed cross with expanding arms is known to have disappeared from

the second half of the 9th century onward (Spitzing, 1989, pp. 197-198). The Latin Cross is the most frequently utilized type in the plastic arts (Sachs et al., 1988, p. 217). The circular decoration at the center of the Latin cross on the examined pithos points to the central position where frequently applied jewels are located. In Drop Cross forms, there are five circular decorations, one at the center and the other four on the arms of the cross. While the central one symbolizes Christ or the ruler, the outer ones symbolize the Evangelists and Saints. Distinct from the drop cross applied during the Middle Byzantine Period (Spitzing, 1989, p. 200), the cross on the examined pithos features a circular decoration only at the intersection point of its arms. Cross depictions, particularly on talismanic vessels, ceramics, and storage jars, must be evaluated within the framework of the motif-function relationship³⁰ (Inkova & Antonov, 2025, p. 108; Giannopoulou, 2010, p. 138).

Excavations conducted in Carthage, Cyprus, Anatolia, and Egypt have revealed numerous ceramic production centers; while 10th to 13th century ceramics obtained from Corinth, Athens, and Cherson (Crimea) have been relatively well studied, Anatolian wares are not as thoroughly known. Istanbul is accepted as having been a major center for ceramic production, yet it has been determined to have declined by the 12th century (Gregory & Kazhdan, 1991, p. 399). Although hundreds of examples (either complete or fragmented) have been identified in archaeological excavations and surface surveys, the fact that pithoi generally possess standard horizontal grooved bands and uniform overall formal characteristics makes the definitive dating of these vessels difficult (Bouras, 2002, p. 523). On the body of the pithos constituting our subject of study (Inv. No. 14-1-2025), there are also 11 relief-technique bands with semicircular cross-sections. The rope motif observed on the shoulder section of the pithos was frequently applied to pithoi produced in various centers across Anatolia (Devreker et al., 2003, p. 374). In terms of establishing an analogy for the decoration technique in question, the finds from Kuşadası Kadikalesi serve as an example (Fidanci, 2016, pp. 107, 109–110). Although the rule applicable during the Byzantine Period for pithoi with a capacity of 400 and 800 okkas was the presence of two or three bands, or rarely simple relief bands on the shoulder, cordons are encountered in a small number of examples at the neck or where the body joins the base. This technique was also highly prevalent in regions around the Black Sea during the 8th and 9th centuries (Μπακιρτζής, 1989, p. 112; Papadopoulos & Pentoti, 2024, p. 206). The pithos in Polyana is an example of this (8th–9th century) (Μπακιρτζής, 1989, Pl. 30.2). While these applications are not encountered in the Late Byzantine and Post-Byzantine pithos production of Northern Greece, this technique is present in pithoi originating from Crete and the Greek mainland (Koroni and Thrapsano) (Papadopoulos & Pentoti, 2024, p. 206; Giannopoulou, 2010, p. 44). Parallels to two oval-bodied pithoi (192 cm and 215 cm in height) decorated with applied rings, found in the medieval settlement at Polyana, Russia, are encountered around the Gulf of Messenia, the Balkans, and the Black Sea. In general, during the 8th and 9th centuries, pithoi decorated with applied wavy bands featuring rope patterns, combed impressions, or straight/zigzag lines executed via the incised technique constitute the predominant group. Another noteworthy point regarding chronological continuity is that some pithoi in different regions, dated between the 12th and 15th centuries, were decorated with similar applied rings, just like the 8th and 9th century examples (Giannopoulou, 2010, p. 44). Circular cross sectional arrangements draw attention on the bodies of certain pithoi with similar forms and

³⁰ Ampullae, which were predominantly believed to provide protection and healing, frequently featured cross motifs on their surfaces (Uygun, 2025, pp. 64–70). Terracotta ampullae are found across numerous museums and settlements in Anatolia, including Didyma, Ephesus, Hierapolis, Knidos, Laodicea, Myra, Olympus, Perge, Sardis, Smyrna, Tralleis, Thyatira, and Yumuktepe Mound. These objects, which bear various figures and inscriptions, were often adorned with the sign of the cross (Hazinedar-Coşkun, 2025, p. 8). When analyzed in light of analogical data, the crosses on ampullae are generally dated to the Early Byzantine period. The cross motifs on the ampullae from the Manisa Museum (5th–7th centuries) (Hazinedar-Coşkun, 2025, pp. 8–11, 15), the Bursa Archaeology Museum (5th–7th centuries) (İnanan, 2026, pp. 270–281), and the Fethiye Museum (5th–7th centuries) (Palaz-Yıldırım, 2026, pp. 31, 34–35) exhibit close similarities to the cross motif on the shoulder section of the pithos under dynamic evaluation.

typologies identified in settlements in the south (8th–10th century) (Teslenko, 2016, p. 321, fig. 5) and east (10th - 12th century) of Crimea (Maiko, 2015, p. 305, fig. 5).

Although the typological development of pithoi has not yet been thoroughly examined in the literature and there is a lack of sufficient publications regarding the examples in Anatolia, it is well known that these vessels preserved their formal characteristics over very long periods without modification (Laflı & Kan-Şahin, 2015, p. 129). The pithos (Inv. No. 14-1-2025) exhibits a remarkable typological integrity with contemporary examples in Anatolia in terms of its rim which is everted and elongated in a convex manner mouth, shoulder, body, and base forms³¹. It displays morphological parallels with pithoi from Myra-Demre (Çaylak-Türker, 2007, pp. 163-164, 172), more than 12 pithoi in Amorium (7th - 9th century) (Böhlendorf-Arslan, 2010, p. 355; François, 2016, p. 164; Demiral-Gökalp & Kurt, 2023, p. 240), Kimistene (late 8th - early 9th century) (Kan-Şahin, 2015, 500, Pl. 188), Kimistene (9th century) (Kan-Şahin, 2015, 497, Pl. 186), Ainian, Thasos (Papadopoulos & Pentoti, 2024, pp. 192 - 193), Polyana (8th–9th century), Sevastopol (8th - 9th century), Cherson (8th–9th century), the Cherson Museum Exhibition (9th century) (Μπακιρτζής, 1989, Pl. 30-31), common pithos examples in Crimea (Partenit, Alushta, Tepsen, Polyana, Bakla, Nagornoe, Rodnikovoe) (8th - 10th century) (Teslenko, 2016, p. 320, fig. 2), Southern Crimea, Sotore (8th - 10th century) (Teslenko, 2016, p. 320, fig. 3), Crimea, Funa Fortress (8th - 10th century) (Teslenko, 2016, p. 321, fig. 5), as well as pithoi on display in Ankara Elmadağ Kuşçuali Village, the Aksaray Museum, the Karaman Museum, and the Ankara Museum of Anatolian Civilizations. These analogical data clarify the chronological boundaries of the examined pithos form.

Conclusion

The monumental pithos originating from Kahramankazan, which was acquired by the collection of the Ankara Museum of Anatolian Civilizations on February 3, 2025, as a surface find, is not merely a functional storage unit but also a material culture document reflecting the socioeconomic structure and religious practices of the period. Morphological and typological analyses reveal that the artifact possesses an authentic production technique bearing the artisan's handprints, courtesy of the coiling technique. The inverted pear shape and pointed base of the pithos, combined with its unglazed yet smooth interior structure, indicate its suitability for the fermentation of liquid foodstuffs such as wine, vinegar, or olive oil. It is considered that this pithos was either placed in cellars within Kahramankazan or its surroundings, or utilized by being buried in the ground. As observed in similar examples across Anatolia, Greece, and Russia, this method which aimed to keep food fresh for extended periods by providing a constant temperature was widespread during the Middle and Late Byzantine periods but subsequently lost its function. In light of the current dimensions, an average of 500 kg of dry food or 750 liters of water, vinegar, or wine was stored.

From the perspective of the discipline of Art History, the element that renders the pithos unique is the iconographic program situated on its shoulder band. The central Latin cross, the surrounding rope motifs, and the wavy bands terminating in spiral (snail-like) forms are directly correlated with the theological and apotropaic beliefs of the period. It is well-documented in the Byzantine world that pithoi were conceived not merely as agricultural storehouses but also as sacred realms that preserved their contents from spoilage and external elements by virtue of a sacred seal. These religious symbols on the artifact substantiate the thesis that rather than serving ordinary local

³¹ For Early Byzantine examples, see; the Late Antique pithos (4th–7th centuries) identified in Room 8 of the West Agora at Xanthos (Dönmez, 2018, pp. 296–297); two examples brought to light in Orhaneli, Bursa (5th–7th centuries) (Onur, 2011, pp. 345–346, Figs. 8a–b, 9); one intact and four restorable pithoi discovered at Iuliopolis (Gür et al., 2025, p. 819, Figs. 12a–b); the Early Byzantine period pithoi from Dulkadirli, Kırşehir (Gündüz, 2011, pp. 814–815); three pithoi dated to the Early Byzantine period at Komana, one of which has an average height of 170 cm (Tatbul & Erciyas, 2019, p. 276); and the pithoi around Hadrianoupolis and Kimistene (5th–7th centuries) (Kan-Şahin & Laflı, 2015, pp. 379–386).

storage, the pithos belonged to a monastic complex, a church foundation, an aristocratic agricultural enterprise (*villa rustica*) that adopted the model of *autarkeia*, or to an aristocratic or devout merchant. The architectural plastic remains identified around Kahramankazan and the administrative status of the region within Galatia confirm the dynamic and affluent settlement fabric of the period in which this artifact was produced. Ankara's location within a strategic transportation network demonstrates the impact of the itinerant craftsman model or robust import connections within the commercial network. While providing testimony to the level of prosperity and the systematic structure of agricultural administration following the political and military upheavals of the 7th century, this pithos showcases rich decorative compositions spanning the process from the Early Byzantine to the Middle Byzantine period. Furthermore, it exhibits typological affinities with finds from Ainian, Ankara, Amorium, Cherson, Crete, Crimea, Kimistene, Kuşadası, Poliana, Thasos, and Greece in terms of material, technique, decoration, and morphological characteristics.

As a result of comparative analyses encompassing its material-technical characteristics alongside its symbolic and iconographic motifs, the pithos (Inv. No. 14-1-2025) has been dated between the 7th and 10th centuries. It is anticipated that future chemical and petrographic analyses will conclusively determine its workshop provenance (whether local or imported). The contemporary display of the pithos on a modern metal stand serves as a visual representation of the evolution from the underground storage discipline of the historical process to modern museological practices. This monumental artifact has taken its place in the open-air exhibition of the Museum of Anatolian Civilizations as a silent yet potent historical witness, transmitting the agricultural production and spiritual world of the past to contemporary audiences.

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin Bahçesinde Sergilenen Haç Motifli Pithos

Giriş

Antik Çağ'dan Orta Çağ'ın sonlarına kadar Akdeniz havzası ve Anadolu coğrafyasında tarımsal üretimin depolanması, korunması ve taşınmasında hayati rolü üstlenen seramik formların arasında pithoslar bulunmaktadır. Pithos, terim anlamıyla kalın duvarlı, geniş ve büyük bir ağza sahip depolama küpü anlamına gelir³² (Hayes, 1997, s. 35-36). Çeşitli şekillerde tanımlanan pithoslar bazı araştırmacılar tarafından şarap kabı olarak da tanımlanmaktadır (Sezgin, 2018, s. 597). Pithosların ağız kısımları taş, ahşap ya da pişmiş topraktan imal edilen plakalar yardımıyla mühürlenmektedir. Taşınabilir formlarının yanı sıra büyük ambarlarda tabana gömülerek sabitlenen yüksek hacimli türlerine de rastlanır. Genellikle boyları 100 cm ile 180 cm arasında çeşitlilik gösteren pithosların depolama kapasiteleri ise 200 ila 1000 litre arasında farklılık gösterir (Kıbaroğlu & Doğrayan, 2013, s. 44; Sezgin, 2018, s. 597).

Dominiken keşişi Simon de Saint-Quentin'e göre 1248'de Selçuklu sultanının hazinesinde altın dolu 16 pithos bulunmaktadır. Bu istisnai durum bir yana pithoslar çoğunlukla tarım ürünlerinin, tahılların ve çeşitli temel gıdaların depolanması için kullanılmıştır (Lefort 2011, ss. 79-93; François, 2016, s. 163). Araştırmacılar, Bizans Dönemi'nde kırsal kesimde yaşayan ve yıl boyu hasadı depolamak zorunda olan sivil halkın ya da keşişlerin evlerinde yağ, şarap veya buğday saklamak için bu büyük küplerden ve fiçilerden yararlandığını belirtmektedir (Öztürk, 2010, s. 234; Oikonomidès, 1990, s. 211). Buna karşın, ihtiyaç duydukları ürünleri muhtemelen yerel dükkânlardan küçük miktarlarda satın alan şehirlerdeki hanelerde ise büyük depolama tesislerine gerek duyulmadığı düşünülür (Oikonomidès, 1990, s. 211). Geniş hacimli kap olarak pithoslar; çoğunlukla şarap, yağ, tahıl, tuzlu balık, tuzlu zeytin, taze su, kuru üzüm, bal, balmumu, kurutulmuş meyveler, peynir, keçiyoynuzu, fasulye ve akla gelebilecek daha birçok gıda maddesini depolamak için tercih edilmiştir (Christakis, 1999, s. 4; Rautman, 2006, s. 188; Kirigin, 2007, s. 128; Teslenko, 2009, s. 869; Yağız & Tosun, 2024, s. 175). Arkeolojik ve etnografik gözlemlerin yanı sıra yazılı kaynaklarda pithosun temel işlevi, üzüm suyu ile şarabın depolanması ve şarabın fermantasyonunun sağlanması olarak geçer (Vinocurov, 1999, s. 138; Teslenko, 2009, s. 869).

³² Bizanslılar, temel saklama kaplarını antik Yunanca pithos kelimesiyle veya daha yaygın olarak her ikisi de küçültme ismi olan pitharion (çoğulu pitharia) ya da pithopoulon kelimeleriyle ifade etmiştir. Pithos ve pitharion arasındaki fark boyutlarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, pithosun mahzenlerde depolanan ve yerleştirildikten sonra taşınması çok zor olan büyük küpler olduğunu, pitharionun ise boyut olarak daha küçük, taşınması ve transferi daha kolay olan saklama kapları olduğu varsayılır. Pithoslar, pithones (piton/küp mahzenleri) içine yerleştirilen ve bir kez yerlerine oturtulduktan sonra artık hareket ettirilemeyen büyük kaplardı; şekil olarak benzer ancak boyut olarak daha küçük olan pitharia ise daha kolay taşınabilir ve nakledilebilirdi (Μπακιρτζής, 1989, s. 135; Papadopoulos & Pentoti, 2024, s. 198). Uluslararası literatürde ise genellikle büyük boyutlu saklama kapları "pithos" ya da "barrel" olarak adlandırılırken, daha küçük ölçekli olanlar "jar" veya "storage jar" şeklinde tanımlanmaktadır. Pithos (Yunanca πίθος, Latince dolium), "büyük fiçi" veya "fiçi" anlamına gelirken (Teslenko, 2009, s. 869), bazı yayınlarda her iki terimin bir arada (pithos/dolium) kullanıldığı görülmektedir (Hayes, 1997, ss. 34-35; Yağız & Tosun, s. 175). Türkçede ise bu ayrım genellikle boyut ölçütlerine dayandırılmakta; yüksekliği 90-100 cm sınırını aşan kaplar pithos, bu ölçünün altında kalanlar ise küp olarak sınıflandırılmaktadır (Fidancı, 2016, s. 5).

Pithoslar oval ya da küresel gövdeye sahiptir. Bunların 25 - 40 cm'lik dar açıklıkları; kıvrık bir ağza, D biçimli bir dudağa veya fırıra benzeyen kalın, geniş bir çıkıntıya sahiptir. Ağız kenarı, karın kısmındaki duvarlardan daha kalın ve taş, ahşap ya da kilden bir kapak oturtabilmek için düz bir üst yüzeyden oluşur³³ (Amstrong, 2008, s. 438, fig. 3a-c; Giannopoulou, 2010, s. 44). Taban kısmı ise ya düz bir tabana ya da sivri bir uca doğru daralan çeşitli formlardan oluşur. Düz tabanlı ve yuvarlak gövdeli olanlar kendi başlarına ayakta durabilirken; sivri tabanlı ve açılı omuzlu olanlar mutfak veya deponun zeminine, en geniş yerlerine kadar gömülerek yerleştirilir. Böylelikle kabın sadece üstte kalan üçte birlik kısmı dışarıda görünür. Bu yöntem, genellikle yağ ve şarap gibi sıvı içeriklerin sabit bir sıcaklıkta kalmasını sağlamak amacıyla uygulanır (Amstrong, 2008, s. 438, fig. 3a-c).

Bizans'ta büyük malikaneler ile küçük tarımsal işletmelerde, kuru ve sıvı gıdaları iyi koşullarda korumak için çoğunlukla yer altı siloları veya çukurları tercih edilmiştir (François, 2016, s. 163). Arkeolojik veriler ile yazılı kaynaklar, dini ve sivil yapılarla Bizanslıların günlük yaşamında pithosların nasıl var olduğu ve bu depolama kaplarının işlevleri hakkında bilgi edinmemizi sağlar (Bouras 1982-1983, ss. 1-14, fig. 3-5; Łajtar & Młynarczyk, 2017, ss. 289-299; Taxel & Cohen-Weinberger, 2025, ss. 90-99). Bizans Dönemi'nde bir evin belirli alanları, yiyeceklerin hazırlandığı ya da gıdaların depolandığı oda olarak işlev görmüştür. Atina Agorası'ndaki bazı avlulu evlerin altındaki alanlarda, toprağa yerleştirilmiş çeşitli boyutlarda pithoslar bulunmuştur (Vroom, 2020, ss. 275-280; Amstrong, 2008, s. 438, Fig. 3a-c). 6. yüzyıl ile 7. yüzyılın başında, Kırım'daki Eski Kermen ve Bakla kalelerinde tahıllar için hazırlanmış büyük depolar; kaya içine oyulmuş, taş kapaklarla kapatılmış ve yan yana açılmış 500 litrelik çukurlardan oluşan pithos depolama alanlarına örnektir (François, 2016, s. 163). Edirne Sinanköy'de 9.-11. yüzyıl arasına tarihlenen pithos kalıntılarının yanı sıra (Siddiq vd., 2022, s. 1-14); Trakya'da, Kovaçevo ve Djadovo köylerindeki kazılarda (12. yüzyıl), evlerin içine kazılmış ev tipi silolar ile ahşap kapaklarla kapatılmış ve nemi emmesi için duvarları bir kil tabakasıyla kaplanmış çok sayıda bağımsız tahıl silosu tespit edilmiştir (François, 2016, s. 163).

Bizans Dönemi'nde depolama alanları genellikle kalın duvarlı, dar ve küçük pencere, güvenli yapılardan oluşmaktadır. Çiftçiler ve tüccarlar; şarap, zeytinyağı, balık sosu (garum) ve daha pek çok ürünün sıcaklığını yıl boyunca sabit tutmak amacıyla pithosları tercih etmiştir (Cheung, 2021, s. 63). 4.-6. yüzyıllar ile 10.-11. yüzyıllara ait daha varlıklı evsel ve manastırlarda, mermer kaplar çoğunlukla tahıl depolamak veya yağları korumak için kullanılmıştır (François, 2016, s. 163). Bizans Dönemi'nde çeşitli boyutlardaki pithosların meskenlerde ve ambarlarda saklama amaçlı kullanılmalarının yanı sıra deniz aşırı ticari faaliyetlerde gemilerle emtia nakliyatı için de tercih edildiği bilinmektedir. Örneğin, 7. yüzyıla ait Yassı Ada batığında geminin kıç tarafına yakın bir yerde tespit edilen ve geminin su kabı olduğu düşünülen tek büyük bir pithos (Amstrong, 2008, s. 486) ya da 9. ve 10. yüzyıllara ait "Agay" ve "Bataguer" batıklarında bulunan pithoslar; bu depolama kaplarının deniz ticaretinin yanı sıra gemi içi gıda depolamasında da yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir (Sezgin, 2018, s. 603).

Atina'daki kazılarda tespit edilen bazı pithosların toprağa yerleştirilmiş ve sadece ağızları dışarıda kalacak şekilde ev zeminlerinin altına gömüldükleri belirlenmiştir. Bu düzenleme; depolama için ideal olan kuru, serin bir ortam ve sabit bir sıcaklık sağlamanın yanında kapların içeriğini kemirgen veya böcek gibi zararlı dış etkenlerden korumaya da yardımcı olmuştur (Vroom, 2020, fig. 5). Pithosların sızdırmazlığını sağlamak amacıyla çam ve selvi ağaçlarından elde edilen reçinelerden

³³ Depolama kaplarının açık ve kapalı olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Açık kapların yüksekliği 50–80 cm, ağız genişliği ise 50–80 cm'dir. Çömlekçi çarkında şekillendirilen bu formlar ya ağız kenarı barındırmaz ya da taşımaya kolaylaştırmak için üst kenarın etrafında kalın bir çıkıntıya sahip basit, büyük bir tekne/leğen formunda üretilir. Ağız kenarındaki şeritler, içindeki un, buğday ve bulgur gibi kuru gıdanın taze kalması amacıyla kullanılmıştır. Kapalı depolama küpleri ise pithoslardır (Amstrong, 2008, s. 438, fig. 3a-c).

faydalandığı anlaşılmıştır (Fidanci, 2016, s. 6). Veriler, söz konusu organik bileşenlerin, kapakların hava almayacak şekilde yalıtılmasında kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Fidanci, 2016, s. 6). Pithos buluntularının en yoğun olduğu kırsal bağlamda bu küpler, mahsuller için ambar görevi görmüş ve şarabın olgunlaşmasına katkı sunmuştur. Anadolu’da Bizans Dönemi’ne ait birçok yapıda (özellikle 7. ve 11. yüzyıllar arasında) karşımıza çıkan pithoslar³⁴, Amorium evlerinin değişmez bir unsurudur (benzer boyut ve çapa sahip, yaklaşık 180 cm yüksekliğinde çok sayıda pithos ve parçası) (Böhlendorf-Arslan, 2010, s. 355; François, 2016, s. 164; Gür vd., 2025, s. 823). Amorium’da (7.-9. yüzyıl) gıda ambarı (depo) olarak işlev gören bir zemin katta, bütünlüğü korunmuş 12’den fazla pithos (üstündeki tabaka, 9.-11. yüzyıl) tespit edilmiştir (Demiral-Gökalp & Kurt, 2023, s. 240). Iuliopolis’te (6.-7. yüzyıl) ters armut formulu biri sağlam beş pithos tespit edilmiştir (Gür vd., 2025, s. 819, 824). Bizans’ta benzer depolama alanlarının çoğunlukla kilise, manastır, konut veya diğer çeşitli binaların yakınına yapıldığı tespit edilmiştir (Kingsley, 1987, ss. 30-35; Talbot, 1991, s. 1391; Doğan, 2003, s. 79; Gürkan, 2003, s. 559).

Bizans Dönemi’nde bireysel depolamanın yanı sıra kentsel ortamlardaki dükkânlarda da büyük pithosların kullanıldığı bilinir³⁵ (Christakis, 1999, s. 2). Atina Agorası, İstanbul ve imparatorluğun diğer büyük şehirlerindeki aristokrat konutları ile sarayların kiler binalarında da 11.-13. yüzyıl arasına tarihlendirilen pithoslar belirlenmiştir (Shear, 1997, ss. 523-527; François, 2016, s. 165).

Arkeolojik verilerle yüzey araştırmalarında İskenderiye, Amathous, Anemurium, Beyrut, Classe, Dara, Elaiussa Sebaste, Erythrai, Kelenderis, Myra, Naula, Parion, Phaselis, Tergeste, Tripolis, Vadi Natrun ve Zeugma gibi büyük yerleşimlerde, birden fazla pithos tipolojisi bir arada bulunmuştur. Akdeniz ve Karadeniz’deki yüzden fazla yerleşimde pithosların belgelenmesi, Bizans Dönemi’ndeki ticaretin yoğunluğunu ve gelişmişliğini gösterir (Kılınçoğlu, 2025, ss. 211-212, fig. 8). Bu kapların depolama amacıyla kullanıldığı yerleşim alanlarına ve buluntu merkezlerine örnek olarak; Alanya (Öztürk, 2010, s. 69, Fig. 5.2.42), Amorium (Demiral-Gökalp & Tsivikis, 2022, s. 339, şek. 4-5), Aspendos (Köse vd., 2024, s. 239), Perre (Yağız & Tosun, 2024, ss. 175-197), Bergama (Bouras, 2002, s. 522), Kuşadası ve Miletos (Fidanci, 2016, ss. 84-86, 164; Mimaroglu, 2011, s. 47) gösterilebilir. Bunların yanı sıra Girit (Kirigin, 2007, s. 137), Komana (Tatbul & Erciyas, 2019, s. 276), Kelenderis (5.-7. yüzyıl), Alanya Kızılcaşehir Kalesi (5.-7. yüzyıl), Diocaesarea (5.-7. yüzyıl), Olba Manastırı (6.-7. yüzyıl) (Kılınçoğlu, 2025, s. 207-208), Hierapolis (10. yüzyıl sonu) (Cottica 2007: 255-272), Bergama (13. yüzyıl), Yunanistan’da Lakonia ve Panakton’daki (Geç Bizans Dönemi ile 14. yüzyıl ortası - 15. yüzyıl başı) pithoslar, depolama faaliyetlerini belgelemektedir (François, 2016, s. 164).

Pithoslar, yalnızca işlevsel birer ticari veya evsel araç değil aynı zamanda üretildikleri dönemin sosyoekonomik yapısı, teknolojisi ve inanç dünyasını yansıtan önemli birer maddi kültür belgesidir. Erken Bizans Dönemi’nde; kırsal kalkınmanın ve manastır ekonomilerinin merkezileşmesi, depolama hacmine olan ihtiyacı artırmış ve bu doğrultuda pithos üretiminde hem niceliksel bir artışa hem de tipolojik bir standartlaşmaya gidilmiştir. Buna bağlı olarak, boyutlarına göre farklı kullanım pratiklerine sahip olan pithoslar üretilmiştir. Büyük ölçekli olanlar sabit bir alanda kullanım için imal edilirken, küçük hacimli olanlarsa seyyar kullanım kolaylığı sunmaktadır.

³⁴ Bizans’ta kendi tarımsal üretim kaynaklarına sahip olan hane halkı ile pazar dükkânlarından tüm yıl için malzeme tedarik edenleri arkeolojik olarak birbirinden ayırt etmek oldukça zordur. Kekaumenos tarafından savunulan "kendi kendine yetme" (Autarkeia) eğilimi, evlerde kilerlerin bulunmasını öngörmüş ve aynı zamanda hane mülkünde meyve ağaçlarının yetiştirilmesini şart koşmuştur. Evlerin zemin katları veya yarı bodrumları, kısmen ya da tamamen toprağa gömülmüş pithoslarla birer kiler olarak düzenlenmiştir (Bouras, 2002, s. 522).

³⁵ Doğu Makedonya’daki Philippi’de yer alan bir depoda 9. yüzyıla ait birçok pithos, Taman Yarımadası’nda Novorossiysk yakınlarındaki bir Orta Çağ yerleşiminde 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen 60 civarında pithos, Karadeniz’in kuzeyindeki Aluşta Kalesi’nde 100, Phoona Kalesi’nde ise 8.-15. yüzyıl arasına tarihlendirilen 40 pithos keşfedilmiştir. Ayrıca Kırım’da 8.-9. yüzyıllara, Kherson’da ise 12.-15. yüzyıl arasına tarihlenen çok sayıda pithos tespit edilmiştir (François, 2016, s. 165).

Çeper kalınlıkları genellikle 5-8 cm arasında değişen iri boyutlu örneklerin çoğunlukla dikey pozisyonda konumlandırıldığı bilinmektedir. Pithoslar, yerleşim düzeninin işlevselliği hakkında da önemli ipuçları vermektedir; nitekim manastır avlularında yan yana dizilen örneklerin su sarnıcı, duvar içlerine ya da zemine gömülerek korunmaların ise kiler amaçlı kullanılması muhtemeldir (Orlandos, 1958, s. fig. 99-100; Fidanci, 2016, s. 12). Manastır komplekslerinde su ihtiyacı, çatılardan ve avlulardan oluklar vasıtasıyla sarnıçlara yönlendirilen kış yağmurlarıyla toplamıştır. Örneğin Mar Saba'da, keşişlerin kişisel gereksinimlerini sağlamak ve şahsi bahçelerini sulamak amacıyla hemen hemen her çilehanenin kendine ait bir sarnıcı bulunmaktadır. Bu rezervuar sisteminin bir diğer avantajı ise çökertme tanklarının dibinde biriken mil ve tortunun, bahçeler için oldukça verimli bir gübreli toprak sağlamasıdır³⁶ (Talbot, 2002, s. 44).

Bizans pithos boyutlarındaki küçülmenin, imparatorluğun ticari faaliyetlerindeki daralmayı yansıttığı belirtilir. Geniş bir Akdeniz ticaret ağına sahip olan Roma Dönemi amforalarının hacmi, Erken Bizans'ın 100 - 130 cm'lik büyük pithoslarıyla benzerlik gösterirken; Orta Bizans Dönemi'nde bu ölçüler 75 - 90 cm'ye düşmüş ve 200, 400, 800 litrelik üç farklı tip geliştirilmiştir. Kentsel alanlardan ziyade tarımsal kırsalda lojistik depolama amacıyla kullanılan bu kapların kendisi nadiren ticarete konu olmuş; ürün sevkiyatı genellikle pithoslardan aktarılan daha küçük kaplarla sağlanmıştır. Pithosların yerel imalatçılar tarafından tamamen stok odaklı ve estetik kaygı güdülmeden üretilmesi ise bölgeden bölgeye standart bir formun oluşmasını engellemiştir (Fidanci, 2016, ss. 21-22).

Bizans Dönemi'ne ait pithoslar, barındırdıkları yoğun dekoratif unsurlar ve süslemeler sayesinde kendilerinden önceki dönemlerin örneklerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır (Fidanci, 2016, s. 33). Pithoslarda çoğunlukla gövde, omuz ve karın gibi bölümlerde halat baskıları, kısa kazıma eğik çizgiler, parmak baskıları veya kazıma dalgalı çizgilerden oluşan kompozisyonlar görülmektedir (Kowarska & Lenarczyk, 2012, s. 649). Kazıma yöntemiyle uygulanan bir diğer süsleme unsuru ise tarakla yapılmış dalga motifleridir. Tek sıra halindeki uygulamalar, fırınlama öncesinde kalemi andıran metal bir aletle hamura işlenirken; beşli ya da altılı sıralardan oluşan dalgalı kompozisyonlar, muhtemelen tarak benzeri çok dişli bir gereç yardımıyla yine fırınlama aşamasından önce biçimlendirilmektedir. Pithosların ağız veya gövde bölümlerinde kazıma tekniğiyle gerçekleştirilen bu simetrik düzenlemeler, ustanın üretim esnasında tercih ettiği araç gereçler hakkında bilgi edinilmesine olanak tanımaktadır (Devreker vd. 2003, s. 374; Fidanci, 2016, s. 33).

Çalışmanın konusunu oluşturan pithosun (Env. No. 14-1-2025) üzeri bezemeli olup kazıma ve kabartma teknikli birçok süsleme kompozisyonuna sahiptir. Form özellikleri açısından ters armut biçimli bir gövde yapısına sahip olan pithos; 145 cm iç derinliği, dairesel profilli kalın dudak kenarı ve gövde altında mukavemeti artıran yatay şeritleriyle dönemin tipolojik karakterini sergilemektedir. 159 cm'lik toplam yüksekliği ve geniş gövde çapıyla büyük bir depolama kapasitesine sahip olan ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen bu pithosun (Env. No. 14-1-2025), yapım tekniği açısından çömlekçi çarkı yerine, bu boyutlardaki kaplar için zorunlu bir yöntem olan fitil tekniğiyle hazırlandığı anlaşılmaktadır. Esere ait teknik çizim verileri incelendiğinde; eserin dıştan 159 cm yüksekliğinde, ağız dış çapının 62 cm (yarıçapı 31 cm) ve gövdedeki maksimum dış çapının 140 cm (yarıçapı 70 cm) olduğu görülmektedir. Eserin 10 cm taban genişliğine ve 4 cm yüksekliğe sahip olan sivri kaidesi, eserin depolama türündeki konumu ve pozisyonuyla ilgilidir.

³⁶ Azizlerin yaşam öykülerinde (hagiografiler) ayrıca, muhtemelen sulama suyu sağlamak amacıyla bahçelerin yanında duran yağmur pithoslarından bahsedilmektedir (Talbot, 2002, s. 44), azizlerin manastır bahçelerinde pithos bulundurma alışkanlığını, bu kapların su depolama ihtiyacını karşılamasıyla ilişkilendirir (Fidanci, 2016, s. 12). Anadolu'da, Niğde Gümüşler Manastırı'nın avlusu (Öztürk, 2010, s. 139) ile İstanbul Tuzla Değirmenaltı Manastırı'nın batısında gömülü olan pithoslar buna örnektir (Asal vd., 2025, s. 41, fig. 35).

Pithosun üzerinde kapak olarak kullanılmış olan değirmen taşı, farklı bir alandan getirilmiş, müze teşhirindeki tamamlayıcı unsurlardan biri olmakla birlikte, pithosu olumsuz hava koşullarından korumak amacıyla kapak taşı olarak üzerine yerleştirilmiştir. Söz konusu pithosu çağdaşı olan diğer depolama kaplarından ayıran ve bu makalenin temel odağını oluşturan en önemli unsur, omuz kısmındaki zengin ikonografik bezeme repertuarıdır. Hristiyanlık düşüncesinde bu tür dinsel sembollerin saklama küpleri üzerine işlenmesi; kabın muhteviyatını kötülüklerden, haşerelerden ve bozulmaktan koruma amacına yönelik apotropaik (koruyucu) bir refleksin ve ürünün bereketlenmesine dair inancın somut bir göstergesidir. Bu çalışmada, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer alan 14-1-2025 envanter numaralı pithos; malzeme-teknik, form ve ikonografik özellikleri açısından ayrıntılı olarak incelenmektedir. Elde edilen veriler, Anadolu'daki çağdaş buluntularla karşılaştırmalı (analoji) bir değerlendirmeye tabi tutularak eserin dönem içindeki sanatsal, işlevsel ve sosyo-kültürel konumu aydınlatılmaya çalışılmaktadır³⁷.

Metodoloji

Çalışmanın temel amacı, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi bahçesinde sergilenen Kahramankazan yüzey buluntusu, haç motifli pişmiş toprak pithosun Sanat Tarihi disiplini çerçevesinde ilk defa bilimsel tanımını yapmak, morfolojik ve ikonografik özelliklerini çözümlemek ve eseri dönemin sosyoekonomik/dini bağlamı içine yerleştirerek tarihlendirmektir. Araştırmacının ilk aşamasında, müze bahçesinde açık havada sergilenmekte olan eser üzerinde fiziki inceleme yöntemi uygulanmıştır. Eserin asimetrik yapısı, cidar kalınlığı, iç ve dış yüzey deformasyonları ile imalat süreçlerine dair izler yerinde incelenerek metrik belgeleme aşamasına geçilmiştir. Bu kapsamda eserin milimetrik olarak yüksekliği 159 cm, maksimum gövde çapı 140 cm (yarı çapı 70 cm), ağız iç çapı 43 cm, dış çapı 68 cm (yarı çapı 31 cm), iç derinliği 145 cm ve kaide boyutları (taban genişliği 10 cm, yüksekliği 4 cm) ölçülmüş; eserin ölçülerini ortaya koyacak teknik çizimleriyle (önden görünüş ve kesit) çeşitli açılardan detaylı fotoğraflamaları gerçekleştirilmiştir³⁸.

Arkaik tipteki boyunsuz pithos, ters armut formu ve sivri dip yapısıyla işlevsel morfoloji yöntemi açısından analiz edilerek, ikonografik özellikleri, depolama kapasitesi, depolanan ürün özellikleri (özellikle şarap fermantasyonu ve tortu çöktürme) incelenerek Sanat Tarihi literatürü ve lojistik fonksiyonları açısından değerlendirilmiştir. Eseri özgün kılan omuz bölümündeki bezemeler ise İkonografik ve İkonolojik Analiz Yöntemi esas alınarak üç aşamalı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Pre-ikonografik tanımlama aşamasında çamur henüz yaşken uygulanan kabartma (rölyef) ve kazıma (tarak bezeme) teknikleri tespit edilmiş; Latin haçı, yarım daire kemer (kiborion), halat motifleri ve spiral sarmalların üslup özellikleri tanımlanmıştır. İkonografik analiz aşamasında bu motiflerin Bizans sanatı ikonografisindeki dinsel karşılıkları; bereket, sonsuz yaşam döngüsü ve süreklilik kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. İkonolojik yorumlama aşamasında ise dinsel sembollerin bir depolama kabı üzerinde mühür olarak kullanılmasının ardındaki kültürel ve inançsal altyapı (ürünü koruma, kutsama, haşerelerden uzak tutma) açısından apotropaik motifler bağlamında çözümlenmiştir.

Pithosların uzun kullanım ömürleri sebebiyle tabakalandırma dışında tarihlendirilmesi kapsamında karşılaşılan kronolojik zorluklar, komparatif (karşılaştırmalı) analiz yöntemi ile aşılmıştır. Eser; hamur yapısı, üslubu ve formu bakımından Ankara ve çevresindeki çağdaş örnekleriyle kıyaslanmıştır. Bölgesel benzerliklerin yanı sıra tipolojik standardizasyonu test etmek

³⁷ T.C. Ankara Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü'nün 12.06.2026 tarihli ve E-70583208-155.01-8465045 sayılı izni ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Yayın sürecinde verdikleri izin ve desteklerden dolayı Müze Müdürü Yusuf Kırac başta olmak üzere, Arkeolog Dr. Umut Alagöz, Uzman Arkeolog Tolga Çelik ve Öğr. Gör. Dr. Deniz Demir'e teşekkür ederim.

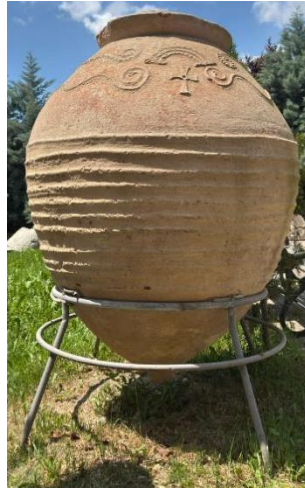
³⁸ Laboratuvar ortamında kimyasal ve petrografik (XRF/İnce Kesit) analizler henüz tamamlanmadığı için eserin hamur yapısı, kil rengi, grit boyutu ve şamot katkı oranları kırık/çatlak yüzeyler üzerinden gözlem yöntemiyle tanımlanmıştır. Eserin form özellikleri, Akdeniz havzası ve Anadolu seramik literatüründe kabul görmüş tipoloji kriterlerine göre sınıflandırılmıştır.

amacıyla daha geniş bir coğrafyada yer alan pithos verileriyle analogi yapılmıştır. Son aşamada eserin üretim ve mülkiyet bağlamını anlamak amacıyla ele geçirildiği Kahramankazan'ın (Yassıören, Soğucak, Bağören civarı) Bizans Dönemi mülki idaresi (Galatya Eyaleti) ve yerleşim arkeolojisi tarihsel-coğrafi yöntemle incelenmiştir. Bölgede tespit edilen 5.-6. yüzyıl mimari plastik eserler ve yazıtlarla pithosun varlığı arasında (7.-10. yüzyıl) korelasyon kurularak dönemin lojistik sistemi ve sosyoekonomik bağlamı değerlendirilmiştir.

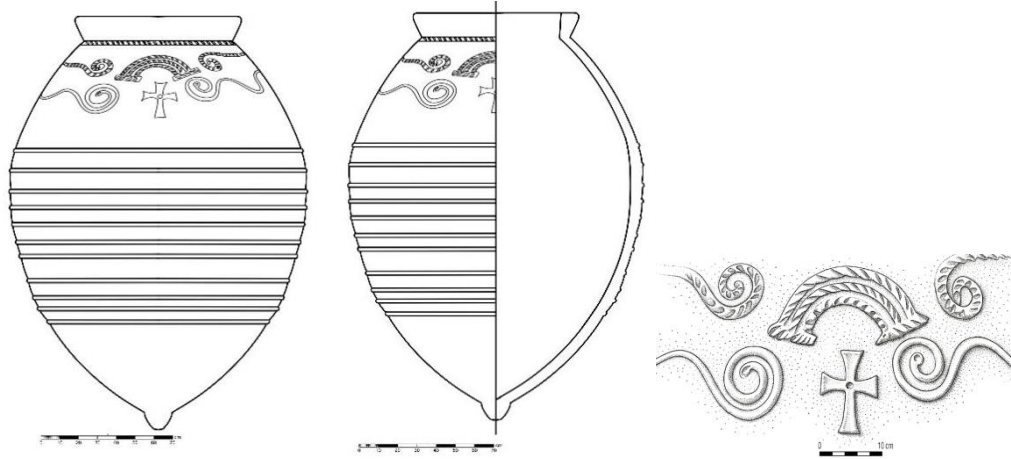
Katalog

Malzeme ve Teknik

Pithos, mineral ve grit (taş) katkılı bir kil hamurundan üretilmiştir. Kabın ağız, dudak, omuz, gövde ve dip bölümlerindeki kırık ile çatlak hatlarında katkı malzemelerini çıplak gözle görmek mümkündür. Çok iyi pişmiş eserin hamurunda küçük taş tanecikleri, kum ve ince kil kullanılmıştır. Çeper yapısı; kilin yanı sıra bazı kaba şamot (pişmiş toprak kırığı) oluşumları ve boyutu 0,3 cm'ye kadar ulaşan taş kırıntıları içermektedir. Söz konusu pithos, çömlekçi çarkı kullanılmadan doğrudan elde şekillendirildiği için form açısından asimetric bir görünüme sahiptir. Pithosun günlerce süren üretim aşamasında fırınlanmadan önce çatlamaması için gölgede kurutulduğu (yüzeyde çatlakların olmaması bunun delili) ve kurutma işleminin ardından ise etrafına inşa edilmiş bir fırında kontrollü şekilde pişirildiği düşünülür. Hamur yapısının özgül ve renk dokusu bunun göstergesidir (Görsel 1, 2a-c).

Görsel 1. AAMM, Pithos (Env. No. 14-1-2025), Görünüş (D. Gür, 2026)

Görsel 2a-c. AAMM, Pithos (Env. No. 14-1-2025), Görünüş, Kesit ve Süsleme Detayı (D. Gür ve N. Ünal, 2026)

Üretim tekniği açısından değerlendirildiğinde mevcut pithosun, kil şeritlerin (sucuk yöntemi) üst üste eklenmesiyle gerçekleştirilen heykelvari bir şekillendirmenin ürünü olarak hazırlandığı ve ardından fırındıldığı anlaşılmaktadır. Gövde ile omuz arasındaki alanlarda ve yatay şeritlerin arasındaki düz yüzeylerde, kil şeritlerin üst üste eklendiğini gösteren in-situ izler mevcuttur. Bu birleşme hatları, özellikle sağ üst omuz bölümü ile sol yan yüzeydeki şeritlerin arasında daha belirgindir. Dış yüzeyde astar izleri görülmekle birlikte; gövdenin üst kısmında yer alan tarakla oluşturulmuş kazıma teknikli dalga bezemeleri ve gövde-omuz bölümlerindeki kabartma süslemeler bir arada kullanılarak, çamur henüz yaşken yüzeye işlenmiştir.

Eserin yüzeyindeki süslemeler, *pithopoios* (pithos ustası) tarafından elde şekillendirilmiştir. Haç motifi bir kalıptan çıkarılmamış; kil henüz yaşken ustanın parmaklarıyla veya teknik aletlerle doğrudan hamura işlenmiştir. Bu nedenle düzgün formda olmayan haçın kolları ise milimetrik değildir. Haçın sol kolunun ve dikey ekseninin uç bölümlerinde görülen içbükey tasarım, sağ kolda net biçimde izlenemediği gibi diğer kollar da simetrik değildir. Haçın iki yanındaki spiral (volüt/salyangoz) motifleri ile dalgalı hatlar elle tasarlanmıştır. Bu çizgilerin derinliği ve genişliği, ustanın kile uyguladığı bastırma kuvvetine göre yer yer değişkenlik göstermektedir. Soldaki sarmal ile sağ taraftaki sarmalın dönüş sayıları, çeper kalınlıkları ve boyutları birbirini birebir tutmamaktadır; bu durum, üretimde herhangi bir şablon veya kalıp kullanılmadığının en somut ispatıdır.

Gövdeyi saran kalın ve paralel yatay kabartma teknikli süslemelerin arasındaki düz şeritler de cetvelle çizilmiş gibi düzgün olmayıp, yer yer yukarıya kavis yapmaktadır. Çeper kalınlıkları değişen bu şeritlerin kendi aralarındaki mesafeler de eşit değildir. Şeritlerin arasındaki boşluklar yer yer daralıp genişlemekte olup bu aralıklar pürüzsüz bir yüzey yapısına sahip değildir. Ağız çemberinin kalınlığının her yerde eşit olmaması ve fırınlama esnasındaki ısı dağılımının homojen olmamasından dolayı gövdede meydana gelen renk dalgalanmaları da bu el üretiminin doğal sonuçlarındandır.

Pithos yapımında kullanılan her toprak türü çömlekçiliğe uygun değildir; bu doğrultuda çömlekçi killeri arasında kimileri sarı (kırmızımsı), kimileri beyaz renklileri tercih etmekte, kimileri ise her iki kil türünü birbirine karıştırmaktadır (Giannopoulou, 2010, s. 49). Pithosun öz kısmı (kırık yüzeyi), Munsell renk kataloğunda 2.5YR 5/6, 6/6 (Açık Kırmızı) olarak nitelendirilebilir. Öz hamur rengi tamamen kiremit kırmızısı bir tona sahip olmakla birlikte bu tonlama orta derecede bir

doygunlukta olup ne çok koyu ne de çok açıktır. Dıştaki aşınmış, daha açık renkli patina ise 5 YR 5/6, 5/8 (sarımsı kırmızı) Munsell renk skalasına sahiptir³⁹.

Form ve Tipoloji

Pithos, Bizans'ta yaygın şekilde uygulanan arkaik form özelliklerine sahiptir. Dışa taşkın, kalınlaştırılmış, dışa çekilerek sivriltilmiş dairesel profilli bir dudak kenarına sahip, şişkin gövdeli, ters armut formu, boyunsuz ve sivri diplidir.

Görsel 3. AAMM, Pithos (Env. No. 14-1-2025), Görünüş (D. Gür, 2026)

Pithos, kaba kolay erişim ve geniş bir hacim sağlamaktadır. Gövde, dudakta omuz ile gövdenin birleşim yerine kadar genişleyen ve gövdeden dip bölümüne doğru daralarak sivrilen, ters armut biçimlidir. Gövdenin alt kısmında yatay, kalın 11 yarım daire kesitli şerit bulunmaktadır⁴⁰. Bu şeritler estetik bir görünüm sağlamakla birlikte yapım aşamasında kil tabakalarının birleşim noktalarını gizleyerek gövdeye mukavemet kazandırmaktadır (Görsel 3).

Pithos'un ters armut formu, kıvrım detayları ve taban daralma açısına bağlı olarak kuru gıda kg ve sıvı gıda litre hesaplamaları küçük değişiklikler göstermekle birlikte pithos yaklaşık 700-750 litre arasında şarap, sirke ya da su gibi sıvı gıdalar aldığı önerilir. 1 litre buğday ortalama 0,75 ila 0,78 kg (750-780 gr) ağırlığındadır. Pithos ağzına kadar tamamen doldurulduğunda yaklaşık 550-600 kg, üstten yaklaşık 5-10 cm'lik bir boşluk bırakıldığında ise 500 kg civarında buğday depolanmıştır.

Pithosun kaidesi yukarıdan aşağıda daralan formda ve sivri diplidir. Antik dönemde bu tür kaplar genellikle tabanları toprağa veya mahzen zeminindeki özel yuvalara gömülerek sabitlenmek amacıyla tasarlanmıştır. Günümüzde de kullanım amacına uygun şekilde metal bir kaide üzerinde, dik konumda sergilenmektedir.

³⁹ Eserin kimyasal ve petrografik analizleri gerçekleştirilmediği için hamur bileşenleri (kil, grit, şamot) ile katkı maddelerinin oranları kesin olarak belirlenememiştir; incelemeler sadece mevcut küçük kırık ve çatlak yüzeyleri üzerinden makroskobik olarak yapılmıştır.

⁴⁰ Şeritler ortalama 3,5 cm genişliğinde, 1,5-2 cm yüksekliğinde, kabartma teknikli ve tüm gövdeyi dolanmaktadır. Serbest el tasarımıyla oluşturulmuş düz tasarımlı 11 şerit arasında 2-6 cm boşluklar yer almaktadır. Yukarıdan aşağıya 7. ile 8. şeritlerin arasında 8 cm genişliğinde bir boşluk yer alır.

Pithosun içi pürüzsüz bir yüzeye sahip olup, astarlanmadan bırakılmıştır. İç çeperlerde merkeze doğru daralarak ilerleyen dairesel hatlar, pithos şekillendirilirken yüzeyi düzeltmek amacıyla kullanılan teknik aletlerin bıraktığı izlerdir. Yukarıdan aşağıya doğru süzülen beyaz renkli dikey hatlar ise zamanla toprağın içindeki kireç veya tuzun yüzeye kusmasıyla oluşmuş olabileceği gibi geçmişte kap içine konulan sıvıların bıraktığı tortu akıntılarına da işaret edebilir. Pithosun en dip noktasında biriken koyu renkli tabaka, uzun yıllar dik konumda muhafaza edilen kabın içinde zamanla oluşan toz ve toprak birikintisidir. İç yapısında herhangi bir çatlak ya da kırık barındırmayan pithos, oldukça korunaklı bir yapı sergilemektedir (Görsel 5).

İkonografi ve Bezeme

Eserin ikonografik açıdan en önemli bölümü, omuz kısmında yer alan dinsel ve geometrik sembollerdir. Gövdede, omuz bölümünün tam merkezinde kabartma teknikli, kolları merkezden uçlara doğru genişleyen formda bir Latin haçı yer almaktadır⁴¹. Kabartma teknikli haçın kollarının birleşim noktasında dairesel bir motif bulunur⁴². Haçın iki yanında, Bizans sanatında sonsuz yaşamı, evreni veya bereketi simgeleyen, yatay S kıvrımları şeklinde omuz bölümünü dolanan kabartma teknikli süslemeler mevcuttur. Haçın solundan başlayarak tüm gövdeyi dolanıp sağında son bulan süslemenin iki ucu spiral⁴³ şekilde son bulmaktadır. Haçın üzerinde ise koruyucu bir kemer gibi duran, üzeri halat motifleriyle (uçları düz üç halat formuyla oluşturulmuş) bezenmiş yarım daire kemer motifi görülür⁴⁴. Kemer ile tüm omuz kuşağını dolaşan dalgalı motif, estetik bir kaygının ötesinde derin bir sembolik anlam taşımakta ve sonsuzluğu işaret etmektedir. Solda aşağıdan yukarıya dolanan spiral halat motifi, sağda ters yönde oluşturulmuştur (Görsel 4).

Haçın üzerindeki kemer motifini çevreleyen ve soldan başlayıp sağda sonlanan halat süslemesinin (dairesel kesitli, kabartma profilli ve parmak bezemeleri) iki ucu da spiral formunda sonlanmaktadır. Bu süsleme; Antik Çağ'dan Bizans Dönemi'ne kadar su, bereket ve yaşamın akışını simgeleyen evrensel bir motiftir.

Görsel 4. AAMM, Pithos (Env. No. 14-1-2025), Motif, Detay (D. Gür, 2026)

Dudak kenarının hemen altında, pithosu yatay olarak çevreleyen kabartma halat bezemeleri yer almaktadır. Parmakla şekillendirilmiş halat motifleri, pithosun görsel ritmini güçlendirmenin yanı sıra dinsel sembollerini sınırlandırmakta ve mukavemeti artırmaktadır. Pithosun omuz bölümünün

⁴¹ Latin haçı 10 cm genişliğinde, 15 cm uzunluğunda ve 1 cm yüksekliğindedir. Haç kolları merkezde 2 cm genişliğinde, uçlarda ise 4 cm genişliğindedir. Haçın alt kolu 7,5 cm diğer kollar ise 5,5 cm uzunluğundadır. Haçın üç kolu içbükey sonlanırken alt kolun ucu düz şekilde sonlanır.

⁴² Dairesel motif ortalama 1,5 cm genişliğinde ve 3 mm derinliğindedir.

⁴³ Üstteki halat şeklinde oluşturulmuş spiraller ortalama 2 cm kalınlığında, 11 cm dış çap ölçülerinde ve 0,5 cm kabartma tekniklidir. Altteki spirallerin ortalama 1 cm kalınlığında, 13 cm dış çap ölçülerinde ve 0,5 cm kabartma tekniklidir.

⁴⁴ Süsleme, üçlü halat motifi şeklindedir. 7 cm kalınlıktaki bant şeklinde, 25 cm yatay uzunluğa sahip ve 13 cm yüksekliğindedir.

en üst sınırında, parmak baskısıyla oluşturulmuş kabartma teknikli bir diğer halat motifli şerit tüm gövdeyi dolanmaktadır. Dudak kenarında üç sıra hâlinde gözlenen kazıma teknikli dalga bezemeleri ise tarak benzeri bir aletle yapılmış serbest el tasarımlarıdır⁴⁵.

Korunma Durumu

Pithos, genel yapısı itibarıyla sağlamdır. Dudak kenarında; ortalama 10 x 5 cm, 8 x 4 cm ve 9 x 4 cm ölçülerinde üç eski kırık tespit edilmiştir. Aynı bölümde, biri söz konusu eski kırıklardan birinin üzerinde yer almak üzere iki adet de yeni kırık bulunmaktadır. Omuz ve gövde üzerinde ise oldukça küçük boyutlu kırıklar yer alır. Gövde ile omuz bölümlerindeki volüt formu süslemelerin yüzeylerinde de ortalama 2 cm'lik yeni ve eski kırılmalar mevcuttur.

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Araştırmalar, pithos üretim atölyelerini sosyoekonomik amaçlarına göre yedi farklı kategoride sınıflandırmaktadır⁴⁶. Fiziki yapısı ve işleyişiyle atölyeler üç farklı tipte faaliyet göstermektedir⁴⁷. Bu atölyelerde üretilen pişmiş toprak kaplar, gövde biçimlerine göre genel olarak armut, yumurta ve ters armut formu olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır (Giannopoulou, 2010, ss. 51-53; Fidancı, 2016, s. 26; Kılınçoğlu, 2025, s. 207). Tipolojik açıdan değerlendirildiğinde; Fidancı (2016, ss. 22, 26, 70, 74, 89, 149) ve Kılınçoğlu (2025, s. 207, fig. 6) tarafından sunulan tipoloji tablolarına göre incelenen bu örnek, gövde hatları bakımından ters armut formu, sivri dipli ve dıştan kalınlaştırılmış yatay basık kenarlı bir ağız yapısına sahiptir. Sivri dipli pithosların temel işlevinin şarap üretimi ve depolaması olduğu, bu özel formun fermantasyon aşamasındaki tortu ile çökeltilerin dar dip kısmında toplanmasını sağlamak amacıyla tasarlandığı belirtilmektedir. Taban yapıları nedeniyle kendi başlarına dengede duramayan bu kapların, toprak zemine gömülerek sabitlenmelerinin yanı sıra mahzen veya depo alanlarında üçayaklı metal ya da ahşap destekler yardımıyla da dik bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir (Fidancı, 2016, s. 73; Kılınçoğlu, 2025, s. 207). Pithosların tek bir dönemle sınırlı kalmayıp çoğunlukla nesiller boyu süren uzun kullanım ömürleri ise bu kapların kesin olarak tarihlendirilmesinde sorun teşkil etmektedir (François, 2016, s. 163).

Çömlekçiler küçük ölçekli formları çoğunlukla çarkta şekillendirmiştir. Daha büyük boyutlu kaplar ise sıcak bir mekânda doğrudan yere konumlandırılmakta ve her gün üzerine yeni kil halkaları eklenerek parça parça yapılmaktadır. Aradaki temel fark; çömlekçi çarkının büyük depolama küpleri olan pithoslar için değil ancak daha küçük boyutlu kapların üretiminde kullanılmasıdır⁴⁸.

⁴⁵ Üç sıradaki her bir uygulama bir diğerinden bağımsız bir ritim sergilemekte, en alttaki ise üst ikisinden farklı bir ritimde ilerlemektedir. Kazıma teknikli süslemeler ortalama 2 mm genişliğinde ve 1 mm derinliğindedir.

⁴⁶ Bu doğrultuda atölyeler; yalnızca hane halkı ve kısıtlı yerel dağıtım için üretim yapan müstakil yapılar, daha geniş ölçekli yerel dağıtım hizmet eden büyük ve dağınık atölyeler ile bölgesel tüketime yönelik küçük ölçekli endüstriyel üretim gerçekleştiren özerk yapılar olarak ayrılmaktadır. Bunların yanı sıra hem yerel hem de geniş bölgesel pazarları hedefleyen büyük bölgesel atölyeler; feodal beylerin veya elit grupların idari ihtiyaçlarını karşılayan mevsimlik işletmeler; sadece seçkin müşteriler için tam zamanlı zanaatkarlar istihdam eden elit odaklı atölyeler ve nihayetinde üst düzey idari amaçlar ile seçkin kitlelere yönelik üretim yapan büyük, uzmanlaşmış atölyeler bu sınıflandırma içinde yer almaktadır (Giannopoulou, 2010, ss. 51-53).

⁴⁷ Birinci tipi; yerleşim yerlerinin içinde veya yakınında bulunan, fırın alanının yanında güvenli bir kil deposu barındıran, çarklı ya da çarksız üretim yapılan üzeri kapalı basit yapılar oluşturmaktadır. İkinci tip; belirli alanlarda mevsimlik olarak başlayıp zamanla kalıcı hale gelen (çömlekçilerin sözlü veya paktone (pakt) adı verilen yazılı sözleşmelerle doğrudan çark üzerinde sipariş ürettiği) kulübe benzeri açık hava atölyeleridir. Üçüncü tip ise gezici ustaların kurduğu geçici atölyelerden oluşmaktadır; bu yöntem, büyük pithosların uzun mesafeler boyunca taşınmasının yarattığı lojistik zorlukları ortadan kaldırmak için üretimi doğrudan ihtiyaç duyulan bölgeye taşımayı amaçlamıştır (Giannopoulou, 2010, ss. 51-53).

⁴⁸ Antik Çağ kaynaklarına göre büyük pithoslar oluşturulurken içinde kánabos adı verilen sökülebilir ahşap iskelet ya da kalıplar kullanılmıştır. Oldukça ağır kaplar, taşınma esnasında oluşabilecek kırılma riskleri nedeniyle fırınlara nakledilmek yerine, imal edildikleri alanda ve etraflarında yakılan ateş vasıtasıyla (oksitleyici pişirim) doğrudan yerinde pişirilmektedir (Kirigin, 2007, s. 137-139). Standart özelliklere sahip, yüksekliği yaklaşık 130 cm, hacmi 400 litre ve ağırlığı 190 kg civarında olan en fazla altı adet pithosun bir fırına sığabildiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda; kilin çıkarılması ve taşınması (yaklaşık 3 gün), hamurun hazırlanması (yaklaşık 10 gün), pithosların şekillendirilmesi (yaklaşık 20 gün), kurutulma aşaması (yaklaşık 20 gün), pişirme/fırınlama süreci (yaklaşık 13 saat) ve soğuma

(Giannopoulou, 2010, s. 49). Pithosların, kullanım evrelerinde nem barındırmayan alanlara yerleştirilmesi son derece önemlidir. Ayrıca toprağa gömüldükleri durumlarda içlerindeki ürünler nem riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu nedenle, kapların içine nem sızmasını önlemek amacıyla gövde duvarlarının dış yüzeyi harç nitelikli koruyucu bir tabakayla kaplanmıştır⁴⁹. Benzer şekilde; pithos toprağa gömüldüğünde kabın kime ait olduğunun anlaşılabilmesi amacıyla henüz pişirim yapılmadan önce ağız kenarına veya gövdenin üst kısmına kazınan baş harfler ile isimler de zanaatkâra değil eserin sahibine aittir (Giannopoulou, 2010, s. 44).

Bizans'ta pithosların çok değerli ve pahalı olmaları sebebiyle çok uzun süre kullanıldıkları, kolay kolay da çöpe atılmadıkları bilinir (Giannopoulou, 2010, s. 44). Bundan dolayı dönemsel analizleri çok zordur (Rice, 1987, s. 297). Bizans'ta çatlamış ya da kırılmış pithoslar çöpe atılmak yerine kurşun kenetlerle onararak kullanılmıştır (Lafli & Kan-Şahin, 2015, s. 129). Theotokos Koteine Manastırı bağışçısının vasiyetindeki (1247) "otuz antik pitharia" ifadesinin yanı sıra Kherson'da 12.-13. yüzyıla ait tipik bir pithosun hemen yanındaki bir depoda bulunan 8.-9. yüzyıla ait küresel gövdeli bir pithosun da belgede olduğu üzere; pithosların uzun süre boyunca kullanımı Bizans Çağı'nın tüm dönemlerinde alışlagelmiş bir durumdur⁵⁰ (Giannopoulou, 2010, s. 44).

Pithoslar, biçimsel gelişimlerinin ötesinde; dönemin merkezi otoriteye dayalı idari yapısı ve yeniden dağıtımına dayanan tapınak ekonomisi gibi pek çok sosyoekonomik olguya dair çeşitli bilgiler sunmaktadır (Sezgin, 2018, s. 603). Dini, sivil ve sosyal yapıların çeşitli bölümlerine yerleştirilen bu kaplarda farklı gıda maddelerinin ya da sıvıların depolandığı bilinmektedir (Cheung, 2021, ss. 63-75; Rzeźnicka, Kokoszko ve Jagusiak, 2014, ss. 245-259). İncelenen pithos (Env. No. 14-1-2025); Kırım, Kuşadası Kadıkalesi ve Kafkasya'daki bazı pithoslarla form, tipoloji, malzeme ve teknik özellikleri bakımından benzerlik sergiler (Teslenko, 2009, s. 871, fig. 3; Fidancı 2016, ss. 70, 74, 89). Pithos (Env.No. 14-1-2025); Amorium (Demiral-Gökalp & Tsivikis, 2022, s. 339, şek. 4-5), Alishar Höyük (Waage, 1937, ss. 127, 165), Atina, Agora (Orta Bizans) (Vroom, 2013, s. 103, fig. 19), Kuşadası, Miletos ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi (Mimaroglu, 2011, ss. 47, 141, 146; Çaylak-Türker, 2009) gibi merkezlerde keşfedilen örneklerle tipolojik açıdan büyük benzerlik taşımaktadır⁵¹.

Pithosların hamur yapısı ve rengi, dönemsel özellikleri hakkında önemli bilgiler sunar. Araştırmacılar pithos hamur renginin 8.-9. yüzyıllardaki kahverengimsi tondan, 10.-11. yüzyıllarda parlak turuncuya dönüştüğü belirtilir. Bu dönemde pithosların formları genel olarak oldukça tekdüze ve standarttır; dahası zamanla (8. yüzyılın ortalarından 10. yüzyılın ortalarına kadar) çok az değiştikleri görülür. Orta Bizans Dönemi ile birlikte pithosların fırınlama sürecinde önemli değişiklikler olmuş ve Erken Bizans Dönemi'nde yaygın olan geleneksel gri ve siyah kapların yerini 9. yüzyıl sonu - 10. yüzyılın başında parlak turuncu olanlar almaya başlamıştır. Phanagoria'nın turuncu-kırmızı seramiklerini ayırt eden araştırmacıların bunları 10. yüzyılın başına tarihlendirmesi bu görüşü desteklemektedir (Атавин, 1992, s. 188; Соловьёв & Котенков, 2022, ss. 309-310). Malzeme ve teknik özellikleri açısından pithoslar incelendiğinde çalışmanın konusunu oluşturan pithosun da 9.-10. yüzyıl ile birlikte canlılaşan kahverengi-kırmızı hamur yapısına işaret etmektedir.

evresi (yaklaşık 7 gün) göz önünde bulundurulduğunda, tek bir pithosun üretiminin yaklaşık iki ay sürdüğü, fırınların her sekiz günde bir yeniden kullanılabildiği ve bu doğrultuda bir fırından ayda ortalama 24 pithosun üretilbildiği bilinmektedir (Kirigin, 2007, ss. 147, 154).

⁴⁹ Satın alma aşamasında ise kabın iyi pişirildiğinden ve bünyesinde herhangi bir çatlak bulunmadığından emin olmak adına uygulanan ses testi –yani eserin kendine özgü o çınlama sesi– alıcı için belirleyici bir kalite ölçütüdür. Bizans Dönemi'nde pithos siparişleri doğrudan çömlekçi atölyelerine verilir ve müşterinin, yapım sürecinin o uzun aşamalarını yakından takip etmesi beklenir. Üretim aşamasında pithosta bir hata ortaya çıkar veya kap kullanışsız hâle gelirse, sorumluluk müşteriye aittir (Giannopoulou, 2010, s. 44).

⁵⁰ Onarılan pithoslar tahılların ve diğer kuru ürünlerin depolanmasında kullanılmıştır. Basilika kanunları, mevsimlik depolama amacıyla kullanılan pithosların sıklıkla kiralandığına işaret eden bir hüküm içermektedir. Pithosların kurşun kenetlerle onarılması ve kiralınması durumu, bir pithos edinmenin ciddi ve pahalı bir iş olmaya devam ettiğini göstermektedir; bu yüzden bir pithos, tamamen kullanılmaz hale gelene kadar yenisiyle değiştirilmemiştir (Giannopoulou, 2010, s. 44).

⁵¹ Myra-Demre sırsız seramikleri için bkz. (Çaylak-Türker, 2007, ss. 153-173; Çaylak-Türker, 2009).

Pithoslar, amforalar kadar sık olmasa da kara ve deniz ticaretinde aktif rol oynamıştır (Kılınçoğlu, 2025, s. 212). Deniz taşımacılığının maliyeti kara ticaretine kıyasla çok daha düşük olduğundan, özellikle hacimli sıvıların ve tahıl ürünlerinin uzun mesafeli naklinde büyük depolama kaplarına gereksinim duyulmuştur (Morrisson & Sodini, 2002, s. 206). Deniz ticaretinde pithosların varlığına dair en somut kanıtlar; bu kapların bazen tek başlarına, bazen de amforalarla kombine edilerek taşındığını gösteren batıklardan su yüzüne çıkarılmış nadir arkeolojik örneklerden gelmektedir. Deniz rotalarında amforalar baskın bir yoğunluğa sahipken, kara ticaretinde ise pithosların amforalar kadar yaygın bir kullanım ağına sahip olduğu görülmektedir⁵² (Kılınçoğlu, 2025, s. 212).

Bizans Dönemi'nde zeytinyağı ve şarap, büyük ölçüde Suriye ile Filistin'den Anadolu topraklarına ithal edilmiştir. Mevcut arkeolojik veriler; Kilikya kıyılarında, muhtemelen Kuzey Suriye'de ve Kıbrıs'ta üretilerek taşımacılıkta kullanılan kapların, İstanbul Saraçhane buluntularıyla tipolojik açıdan örtüştüğünü göstermektedir (Morrisson & Sodini, 2002, s. 210). Bu buluntular, söz konusu kapların kendi başlarına ticari birer meta olmalarının yanı sıra içerdikleri gıda türlerinin dış pazarlara dağıtımına ve eş zamanlı olarak yerel üretim ağlarına da işaret etmektedir (Morrisson & Sodini, 2002, s. 206). Kırsal alanda pithoslara duyulan ihtiyaç sadece kapalı depo mekânlarıyla sınırlı değildir. Bizans Dönemi'nde bu kaplar, ekinleri sulamak amacıyla ihtiyaç duyulan suyun muhafaza edilmesi için açık tarlalarda ve tarım arazilerinde de yaygın olarak kullanılmıştır (Giannopoulou, 2010, s. 44).

Diokletianus saltanatından Selçuklu fethine kadar geçen 800 yıllık süreçte Ankara, Anadolu'nun en önemli metropollerinden biri olmuştur. Bölgenin en işlek karayolu üzerinde yer alan Ankara; eyalet başkenti, askeri üs, ticaret, sanayi ve entelektüel yaşam merkezi olma rolünü uzun süre korumuştur. Şehrin ana karayolu hattı Doğu sınırına uzanmaktadır⁵³ (Foss, 1977, s. 29). Ankara; refah düzeyi yüksek, işlek, kendine özgü bir yapıya sahip bir kent olmasının yanı sıra ordunun, idari mekanizma ve ticaretin de merkezi konumundadır. Ankara'nın girişimci tüccarları Bizans dünyasının dört bir yanını dolaşırken, kentin sokakları orduların ve imparatorların geçişine tanıklık etmiştir (Foss, 1977, ss. 84-85). Bu gelişmiş ulaşım altyapısı, pithos ticaretinin boyutlarına da ışık tutmaktadır. Kentteki pithos örnekleri incelendiğinde, 5.-7. yüzyıl arasına tarihlenen buluntuların çoğunlukta olduğu, sonrasında ise üretimin zayıfladığı (7. yüzyıl, Arap istilaları) görülür. 7. yüzyıldan itibaren yerleşimlerin küçüldüğü göz önünde bulundurulduğunda; çalışmanın konusunu oluşturan pithosun imal edildiği merkezlerin de bu yıkımdan etkilendiği, dolayısıyla üretimin belirli bir dönem kesintiye uğradığı ya da zayıfladığı anlaşılmaktadır. Ankara'nın ilçesi olan Kahramankazan, Bizans'ın kırsal merkezlerinden biridir. Kahramankazan, Yassıören, (4 km güneydoğusunda) ve Bağören'de (16 km kuzeydoğusunda) Erken Bizans'a ait yazıtlar tespit edilmiştir (Crowfoot, 1897/1898, ss. 92-93; Belke & Restle, 1984, s. 244). Neticede Erken Bizans

⁵² Pithoslar; liman bölgeleri, kıyı yerleşimleri ve iç hatlar dahil olmak üzere oldukça geniş bir coğrafyada imal edilmiştir. Genellikle tarımsal faaliyetlere dayalı olan kırsal ekonomilerde, zeytinyağı ve şarap üretimine öncelik verilmiştir. Söz konusu ürünler ticari dolaşıma sunulmadan önce ilk olarak pithoslarda depolanmakta, ardından nakliye ve satım için amforalara aktarılmaktaydı; bu işleyiş, her iki kap türünün üretim zincirindeki tamamlayıcı rolünü gözler önüne sermektedir. Ticari işlevlerinin ötesinde pithoslar, çok yönlü depolama kabiliyetleri nedeniyle kırsal gündelik yaşamın elzem bir parçası olmuş ve bu durum sosyoekonomik değerlerini daha da artırmıştır. Bu kaplar, öncelikle taşra yerleşimlerinde yerel veya gezici zanaatkarlar tarafından üretilmiştir. Hem kırsal hem de kıyı yerleşimlerinde tarımsal üretim hacmi genişledikçe, amfora ve pithos gibi depolama unsurlarına olan talep de eş zamanlı olarak büyümüştür. Gezici zanaatkarların yerleşim alanları arasında dolaşarak yerinde pithos imal edebilmesi, kırsal yerleşimlerin sayısal yoğunluğu dikkate alındığında, lojistik maliyetleri düşüren ve hızlı üretimi kolaylaştıran rasyonel bir ekonomik çözüm olarak değerlendirilmektedir (Kılınçoğlu, 2025, s. 212).

⁵³ Trakya ve Konstantinopolis'ten (İstanbul) başlayıp Nikomedia (İzmit) ve Nikea (İznik) üzerinden Ankara'ya; oradan da Gülek Boğazı (Kilikya Kapıları) vasıtasıyla Suriye'ye ulaşıyordu. Diğer önemli yollar ise Ankara'yı doğu Bithynia (Bitinya) ve Nikomedia'ya (İzmit); Dorylaion (Eskişehir) ve Propontis'e (Marmara Denizi); Gangra (Çankırı) ile Paphlagonia'ya; doğuda ise Amasea (Amasya) ve Pontus'a, Sebastea (Sivas) üzerinden sınırın kuzeyine, Kappadokia Caesarea'sına (Kayseri) ve Fırat boylarına bağlanan bu hatlar, ticari ve ekonomik açıdan stratejik öneme sahiptir (Foss, 1977, s. 29).

Dönemi'ne ait çok sayıda verinin tespit edildiği yerleşim alanından⁵⁴ özgün bir pithosun belgelenmesi, yerleşimin tarihsel süreci açısından son derece önemlidir.

Bizans Dönemi'ne ait pithoslar, barındırdıkları yoğun dekoratif unsurlar ve bezemelerle kendilerinden önceki dönem örneklerinden belirgin şekilde ayrılmaktadır (Fidanci, 2016, s. 33). Tarakla şekillendirilmiş düz veya dalgalı şeritler pithoslar ve çeşitli kapların üzerinde yaygın şekilde uygulanmıştır (Devreker vd., 2003, s. 374; Fidanci, 2016, s. 33). Erken Bizans Dönemi kaplarının yüzeyinde görülen bu uygulamaların (Amir, 2006, s. 150, fig. 3; Magen, 2015, s. 271, 315-317), Orta Bizans Dönemi kaba seramiklerinde yaygınlaştığı (Ainian, Amorium, Gritelle, Hierapolis, Tripolis, Taşkun Kale, Thasos, Panaztepe, Sagalassos, Saraçhane, Sazpegler, Stratonikeia, Zeytinlibahçe,) görülür (Kan-Şahin, 2015, s. 453; Böhlendorf-Arslan, 2010, s. 364; Vionis vd., 2010, ss. 443-444; Mimaroglu, 2010, ss. 451-452; Öztaşkın, 2020, ss. 182, 190, 196; Papadopoulos & Pentoti, 2024, s. 207). 8.-15. yüzyıllar arasına tarihlendirilen kapların yüzeyinde; düz, dalgalı veya zigzag formlu aplike şeritler, halat desenli aplike dalgalı kuşaklar, tarak baskıları ya da kazıma tekniğiyle yapılmış düz/zigzag çizgilerle süslenmiş dekoratif kompozisyonlar görülmektedir⁵⁵ (Giannopoulou, 2010, s. 44).

Pithoslarda bezemelerin bir kısmı çeşitli aletlerle biçimlendirilirken, bir kısmı ise doğrudan el ve parmak baskısıyla uygulanmıştır (Kowarska & Lenarczyk, 2012, s. 649). Kutsal eşyalar ya da liturjik buluntuların yüzeyinde olduğu gibi pithosların gövdelerinde de zaman zaman epigrafler ve sembolik tasvirler yer almıştır (Залесская, 1988, s. 206; Inkova & Antonov, 2025, s. 105). Epigrafik örnekler bazen kutsal metinler içermekte bazen de kapların içindeki tarımsal ürünleri işaret etmektedir (Fidanci, 2016, s. 14). Bazı pithoslarda graffitiler, haç motifleri veya monogramlar dikkat çekerken, kimilerinin üzerinde ise mühür baskılarına rastlanmıştır (Fidanci, 2016, s. 14; Inkova & Antonov, 2025, s. 105). Pithos yüzeylerine kazıma, kabartma ya da damga tekniğiyle tekli veya çoklu kompozisyonlar hâlinde işlenen bu semboller arasında farklı boyutlardaki haçlar çoğunluktadır (Inkova & Antonov, 2025, ss. 105-109). Altın Ağızlı Yuhanna'nın (John Chrysostom), *Haç ve Hırsız Üzerine* adlı vaazında, haçın bir kurtuluş sembolü ve iblislere karşı kazanılan zaferin nişanesi olarak kullanımı vurgulanmıştır. Haç sembolü, 5.-6. yüzyıllarda büyük bir popülerite kazanarak apotropaik anlama sahip olmuştur. Pithosların omuz, ağız kenarı ve daha az sıklıkla boyun bölümlerine tasvir edilen haçlar da bu inanç pratiğinin bir parçasıdır. Kudüslü Cyril'in: "*Haç, alnımıza parmaklarımızla cesaretle yaptığımız mührümüz olsun ve her şeyin üzerinde; yediğimiz ekmeğin ve içtiğimiz kupaların üzerinde...*" ifadeleri ile depolama kapları üzerinde rastlanan ve ilahi kutsama içeren graffitiler, haçların kaplar üzerindeki apotropaik amacını ortaya koymaktadır (Inkova & Antonov, 2025, s. 108). Antik Çağ'dan itibaren seramik fırınlarının inşası tamamlandıktan sonra, henüz nemli olan kil yüzeye haç motifini kazınması ve fırın tepesine zeytin dalı yerleştirilmesi yaygın bir ritüeldir. Üretim sürecinin en kritik ve riskli evresi olan fırınlama aşamasının başarıyla sonuçlanması, dolayısıyla verilen emeğin korunması amacıyla gerçekleştirilen bu apotropaik uygulamalar göz önüne alındığında; inceleme konusu olan pithosun omuz kısmındaki haç motifini de benzer bir sembolik/koruyucu işlevsellik bağlamında değerlendirilebilir (Giannopoulou, 2010, s. 138).

Pithoslar üzerinde tespit edilen haç motifleri, genel olarak bu sembolün apotropaik işlevini yansıtır. Kapların yüzeyine kazınan, aplike edilen ya da damgalanan bu semboller doğrudan

⁵⁴ Kahramankazan, Yassıören, Soğucak, Emirgazi, Bitik ve civar yerleşimlerdeki (5.-6. yüzyıl) mimari plastikler (Crowfoot, 1897/1898, s. 93; Gençler-Güray, 2021, s. 1038). Kahramankazan çevresinde çeşitli metrokomiailerin (büyük köyler / bölge merkezleri) bulunduğunu düşündürür. Metrokomiailer, tarımsal faaliyetlerle zanaat ürünlerinin ticareti açısından incelendiğinde 6. yüzyılın büyük bir bölümünde aktif kalmıştır (Morrisson & Sodini, 2002, s. 206).

⁵⁵ Ainian, Thasos (Orta Çağ) (Papadopoulos & Pentoti, 2024, s. 207), Rusya, Astrahan (9. yüzyıl sonu-10. yüzyıl başı) (Соловьёв & Котенков, 2022, ss. 306-307, 310), Bulgaristan, Orlovo, Haskovo (11. yüzyıl) (Grozdanova, 2021, s. 1), Sagalassos (12.-13. yüzyıl) (Vionis vd., 2010, ss. 443-444, fig. 17) ve çeşitli yerlerdeki pithosların yüzeyinde tarakla bezenmiş kazıma teknikli süslemeler yer alır.

içerindeki ürünün muhafazasıyla ilişkili olarak pithos üretimiyle bütünleşmiştir⁵⁶. Bizans inanç dünyasında kutsama eyleminin ve buna bağlı olarak haç işaretinin, depolanan ürünün korunmasında doğrudan apotropaik bir işlev üstlendiğini açıkça gözler önüne sermektedir⁵⁷ (Inkova & Antonov, 2025, s. 108). İncelenen pithosun omuz bölümündeki haç ise kabartma teknikli ve daha çok Erken Bizans ve Orta Bizans örnekleriyle paralellik gösterir. Ayrıca Latin haçının üzerindeki yarım daire kemer, dekoratif süslemenin ötesinde ikonografik açıdan son derece derin anlamlar yüklemektedir. Burada ifade edilen ise kiboriondur⁵⁸. İkonografik tasvirlerde, özellikle Bizans Dönemi resimli el yazmaları, mimari plastik eserler, pişmiş toprak eserler, tekstil ürünleri ve daha birçok objede kiborion tasvir edildiği belirlenmiştir. Kiborion motifleri ya da kubbe tasarımları genellikle mekânı belirtmek ya da kutsal bir yer ile objeyi işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Orta Bizans Dönemi'nden itibaren yaygınlaşmıştır (Spitzing, 1989, s. 74-77). Saygı duyulan obje ya da nesnelerin üzerinde yer alan kiboriumun benzer bir tasarımı incelenen örnekte görülmektedir. Pithosun omuzunda, Latin haçının üzerinde yer alan kubbe/kemer tasarımının, haçı ve pithosun içindeki gıdanın kutsallığını vurgulamaktadır. Ayrıca üç halat motifliyle sembolik yapısını güçlendirmekte, iki ucundaki verrev tasarımlarla da kubbenin oturduğu (sütun başlıkları) yeri işaret etmektedir. Burada kubbeyi taşıyan sütunlar yerine sonsuzluk anlamındaki spiraller tercih edilmiştir.

Omuz bölümündeki halat bezemelerin benzerleri, pithosların süslemelerinde uygulanmıştır. Büyük boyutlarda üretimin zorluğu nedeniyle destek halatının basıncı sonucu birkaç pithosun alt kısmı ile gövdesi arasında hafif bir çöküntü oluşur. Bu durum, bir sonraki bölüm eklenmeden önce kilin tamamen kurumamış olmasının bir sonucu olarak meydana gelir. Sürecin zahmetli bir aşaması olan şeritlerin birleşim yerinde, birleşme noktasını desteklemek ve dekoratif görünüm sağlamak amacıyla dışarıdan sıklıkla kabartma halat motifleri eklenmiştir (Papadopoulos & Pentoti, 2024, s. 203). Pithosun omuz bölümündeki kabartma profilli ve parmak bezemelerin benzerleri Erken Bizans Dönemi'nden itibaren uygulanmıştır⁵⁹. Kimistene (8. yüzyıl sonu - 9. yüzyıl başı) (Kan-Şahin, 2015, s. 499, Lev. 187), Hierapolis (Orta Bizans) (Ruggiu & Cottica, 2007, s. 175), Ankara Tahirler Projesi (Orta Bizans) (Ankara (Tahirler Projesi [ATP], 2026; Kan-Şahin, 2015, 495), Kadıkalesi (Orta Bizans) (Fidanci, 2016, ss. 34-35), Sagalassos (Orta Bizans) (Vionis, 2010, s. 443-443, fig. 16), Atina (Orta Bizans) (Frantz, 1938, ss. 440-441, fig. 3), Ainian, Thasos (Orta Bizans, Geç Bizans ve sonrası) ve daha birçok kentte tespit edilen pithoslardaki halat motifleriyle benzerlik göstermektedir⁶⁰.

⁵⁶ Iuliopolis'teki bir pithosun üzerindeki Latin haçı (Gür vd., 2025, s. 819, fig. 12a-b) ile Bursa Orhaneli'ndeki pithosun üzerindeki çentiklerle oluşturulmuş haç motifi (5.-7. yüzyıl) (Onur, 2011, s. 345, Fig. 8a-b), dini sembollerin Erken Bizans Dönemi'nden itibaren uygulandığını göstermektedir.

⁵⁷ Haçlar sadece pithos gövdelerinde değil aynı zamanda kapakların üzerinde de uygulanmıştır. Birçok pithos kapağının merkezinde bir delik (hava açıklığı) çevresinde ise haçlar yer alır. Söz konusu uygulamanın, pithoslarda saklanan erzakı evlerin bodrum ya da mahzen katlarına sızan kötü ruhlardan korumayı amaçladığı kabul edilmektedir (Liaros, 2016, ss. 62-68; Inkova & Antonov, 2025, s. 108). Bizans Dönemi tarım ve halk hekimliği derlemesi olan *Geoponika*'nın VII. Kitap, 14'te şarap üreticilerine verilen tavsiyede; kabın veya pithosun üzerine "*Tadın ve Rabbin ne kadar iyi olduğunu görün*" ifadesi yazıldığında, içerideki şarabın ekşimeyeceği ya da bozulmayacağı belirtilir (Inkova & Antonov, 2025, s. 108).

⁵⁸ Kiborion; mezarlar, sunaklar ve tahtlar gibi mekânların üzerinde yükselerek bu alanları çevreleyen ve altındaki kişi veya eşyayı vurgulayan mimari bir formdur. Yapının kendisinden ziyade içindeki unsura odaklanan bu form, kozmik bir sembolizm taşıyarak altında bulunan kişiye veya eşyaya evrenin mutlak hâkimi unvanını kazandırır. Bizans'ta oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olan kiborion, kiliselerde litürk bir eşya veya mimari bir yapı olarak karşımıza çıktığı gibi minyatürlerde süsleme veya mobilyalar üzerinde bir örtü olarak da yer almaktadır. Kilise içerisindeki en yaygın kullanım alanı, röliklerin bulunduğu ve kilisenin en kutsal bölümü kabul edilen confessio üzerindeki altar kiborionlarıdır. Bu yapılar çokgen, yuvarlak veya kare gibi farklı şekillerde; piramidal ya da kubbe gibi çeşitli üst örtü biçimlerinde tasarlanmıştır. Başlangıçta taştan yapılan kiborionlar, daha sonraki dönemlerde ahşap veya alçıdan, dekoratif sütunlar ve kemerlerle oluşturulmuş olup Bizans sanatında bazen yarım daire kemer formunda işlenmektedir (Özyurt-Özcan, 2002, s. 9).

⁵⁹ Pessinonte (Erken Bizans) (Devreker & Vermeulen, 1998, ss. 255-257, fig. 14), Perre (3.-7. yüzyıl) (Yağız & Tosun, 2024, ss. 179, 183-185, Kat. 7, 10, 14), Chhîm (4.-7. yüzyıl) (Lenarczyk & Kowarska, 2012, ss. 649-650).

⁶⁰ Ainian pithosları (Ainos/Enez), kasabanın geniş ve deneyimli filusunun yanı sıra genişleyen ticari faaliyetlerinin bir sonucu olarak tarihte büyük öneme sahip olmuştur. Buradaki pithoslar deniz yoluyla Ege'nin hemen hemen her adasına, Makedonya, Trakya, Teselya ve Anadolu kıyılarına taşınmıştır⁶⁰ (Papadopoulos & Pentoti, 2024, ss. 190, 204, fig. 1). Doğu Akdeniz'de Erken Bizans ve Orta Bizans dönemlerinde etkin bir gemi ticaretinin olduğu araştırmalar ve batık incelemeleriyle belirlenmiştir (Vroom, 2016, ss. 171-177, fig. 1-6, Tab. 1-3).

Haçın iki yanında uçları spiral motifiyle son bulan bezemeler estetik değeri kadar ikonografik anlamlarıyla da dikkat çeker. Sanatsal tasarımlarda salt estetik bir bezeme unsuru olmanın ötesine geçen spiral motifler, morfolojik yapıları gereği derin sembolik anlamlar barındırmaktadır. Formundaki varyasyonlara bağlı olarak kozmolojik döngüleri, doğurganlığı, zamanın akışkanlığını ve sonsuzluğu imleyen bu figür, tarihsel süreçte farklı kültürlerin kozmolojileriyle eklemlenerek dinamik bir sembol diline dönüşmüştür (Ak, 2024, s. 523). Hristiyanlıkta büyük bir kullanıma sahip olan spiral tasarımların sürekli yenilenen yaşamı ve kozmik hareketi sembolize ettiği bilinmektedir (Sachs vd., 1988, s. 146). Söz konusu motiflerin Bizans Dönemi'ndeki çeşitli kullanım alanlarında olduğu gibi inceleme konumuzu oluşturan pithos (Env. No. 14-1-2025) üzerindeki varlığı da haçın temsil ettiği kutsal sonsuzluğu ve kap içerisinde saklanan gıdanın bereketiyle ilişkilendirilmektedir. Üzerinde yer alan ve Orta Bizans'tan itibaren yaygınlaşan kiborion motifinin de tıpkı spiral tasarımlarda olduğu gibi Haçın kutsallığını sembolize ettiği düşünülmektedir (Spitzing, 1989, s. 74-75).

Latin haçının bu konu kapsamında değerlendirilmesi ve pithosun içindeki ürünleri korumak amacıyla yapıldığını düşündürür. İsa Mesih'in çarmıhtaki ölümüyle ölümün gücünü yok edip insanlığa sonsuz yaşam sunması, haçı Hristiyanlığın en temel sembolü haline getirmiştir. Haç kültü kurumsal olarak 4. yüzyılda tam anlamıyla filizlenmiş olsa da, bu sembolizmin teolojik temelleri Havariler döneminde Eski Ahit'teki Yaşam Ağacı ve tunç yılan gibi prototiplere atıfta bulunularak çok daha önce atılmıştır. Bizans dönemindeki dini vaazlarda zafer ve kurtuluşun işareti olarak övülen haç, kilise babalarının da vurguladığı üzere, geçmişteki utanç verici imajından sıyrılarak hem hükümdarlar hem de sıradan halk için bir onur sembolüne dönüşmüştür. Böylece haç, kiliselerden meydanlara, kıyafetlerden günlük ev eşyalarına kadar hayatın her alanına yerleşmiştir (Podskalsky, 1991, ss. 549-550). Haçın önemli teolojisi Ioannes Khrysostomos'a (Altın Ağızlı Yuhanna) aittir. Tamamen veya kısmen bu temaya adanmış birçok vaazında, haçın çok yönlü gizemini ele alır (Podskalsky, 1991, s. 550). Şamlı Yuhanna'nın yazılarında haçın kötülöklere karşı bir kalkan, zayıflara destek, İsa'nın sembolü, tüm evrenin düzenleyicisi gibi çeşitli anlamlara sahip olduğu belirtilmektedir (Spitzing, 1989, s. 193).

II. İznik Konsili (787) kararıyla haçlar sadece kiliselerde değil evlerde, sokaklarda, şehir surlarında, köprülerde ve yeni gemilerde koruyucu bir simge olarak yer almıştır. Salgın, kuraklık ve sel gibi afetlerde inananlar haç taşımış; nehir kıyılarına, bağ ve tarlalara şeytani güçlerden korunmak amacıyla haçlar dikilmiş veya kazınmıştır. Çiftlik hayvanları da bu işaretle kutsanmıştır. İşçilere manevi güç vermesi için taş ocaklarına işlenmiş, kilise duvarları daha ayrıntılı süslenmeden önce ilk olarak haçlarla bezenmiştir. Silahlar üzerinde de yaygın bir inanç sembolü haline gelen haç, mızrak uçlarında altın ve gümüş olarak taşınmıştır (Karpozilos & Cutler, 1991, ss. 550-551). Zengin bir türe sahip olan haçın çeşitli türlerinden biri olan Latin Haçı, pithosun üzerine uygulanmıştır. Kolları merkezden uçlara doğru genişleyen ve kollarının birleşim yerinde dairesel bir bezeme bulunan haçın tipolojik açıdan değerlendirilmesi, tarihlendirme açısından son derece önemlidir. Haçın ortasındaki dairesel bezemenin Şamlı Yuhanna'nın metinlerinde geçen "*Tanrı'nın gücü, ölüm üzerindeki zafer nişanesi Onun aracılığıyla aşikar kılındığı ya da haçın dört kolu mekezi odak noktasında bağlandığı gibi*" (Spitzing, 1989, s. 194-195) ifadeler, haçın merkezi noktasında dairesel bezemeye anlam katar.

4. yüzyıldan itibaren kolları merkezden uçlara doğru genişleyen ve değerli taşlarla süslenmiş olan haçların yaygınlaştığı bilinir. İkonoklasms Dönemi'nde dini yapılarıdaki tasvirlerle figürlerin yerini çoğunlukla kolları genişleyen haçlar devralmıştır. İstanbul Ayasofya ve Aya Eirene ve Selanik Ayasofya Kilisesi'ndeki uygulamalar, İkonoklasms Dönemi uygulamalarıdır. 9.-15. yüzyıl arasında değerli taşlarla süslenmiş haçların tasvir edildiği bilinirken, kolları genişleyen ve mücevherli haç formunun 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortadan kalktığı bilinir (Spitzing, 1989, s. 197-198). Latin Haçı, plastik sanatlarda en sık kullanılan türdür (Sachs vd., 1988, s. 217). İncelenen pithosun

üzerindeki Latin haçının merkezindeki dairesel bezeme, sıklıkla uygulanan mücevherlerin yer aldığı merkezi konumu işaret eder. Damla Haç formlarında biri merkezde diğer dördü ise haç kollarında olmak üzere beş dairesel bezeme yer alır. Merkezdeki İsa'yı veya yöneticiyi simgelerken dıştakiler Evangelistlerle Azizleri sembolize eder. Orta Bizans Dönemi'nde uygulanan damla haçtan (Spitzing, 1989, s. 200) farklı olarak incelenen pithosdatki haçın sadece kollarının kesişim noktasında dairesel bezeme yer alır. Haç tasvirlerinin özellikle tılsımlı kaplar, seramikler ve saklama kaplarında motif-işlev ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir⁶¹ (Inkova & Antonov, 2025, s. 108; Giannopoulou, 2010, s. 138).

Kartaca, Kıbrıs, Anadolu ve Mısır'da yapılan kazılar, birçok seramik üretim merkezini açığa çıkarmıştır; Korint, Atina ve Kherson'dan (Kırım) elde edilen 10. - 13. yüzyıl seramikleri nispeten iyi incelenmiş ancak Anadolu malları o kadar iyi bilinmemektedir. İstanbul'daki seramik üretimi için büyük bir merkez olduğu kabul edilir fakat 12. yüzyıla gelindiğinde gerilediği belirlenmiştir (Gregory & Kazhdan, 1991, s. 399). Arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmalarında (bütün ya da parçalı hâlde) yüzlerce örnek tespit edilmiş olsa da pithosların genellikle standart yatay yivli şeritlere sahip olması ve tekdüze genel form özellikleri, bu kapların kesin olarak tarihlendirilmesini zorlaştırmaktadır (Bouras, 2002, s. 523). İnceleme konumuzu oluşturan pithosun (Env.No. 14-1-2025) gövdesinde de 11 yarım daire kesitli, kabartma teknikli şerit yer almaktadır. Pithosun omuz bölümünde görülen halat motifi, Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde üretilen pithoslarda sıklıkla uygulanmıştır (Devreker vd., 2003, s. 374). Söz konusu bezeme tekniğine analoji oluşturması bakımından, Kuşadası Kadıkalesi buluntuları örnektir (Fidanci, 2016, ss. 107, 109-110). Bizans Dönemi'nde 400 ve 800 okka kapasiteli pithoslar için geçerli olan kural, omuz kısmında iki veya üç şerit ya da nadiren basit kabartma bantların bulunması olsa da az sayıda örnekte gövdenin tabanla birleştiği yerde veya boyun kısmında da kordonlara rastlanmaktadır. Bu teknik 8.-9. yüzyıllarda Karadeniz çevresindeki bölgelerde de oldukça yaygındır (Μπακιρτζής, 1989, s. 112; Papadopoulos & Pentoti, 2024, s. 206). Poliana'daki pithos buna örnektir (8.-9. yüzyıl) (Μπακιρτζής, 1989, Lev. 30.2). Kuzey Yunanistan'ın geç Bizans ve Bizans sonrası pithos üretiminde bu uygulamalara rastlanmazken Girit ve Yunan anakarasından (Koroni ve Thrapsano) gelen pithoslarda bu teknik mevcuttur (Papadopoulos & Pentoti, 2024, s. 206; Giannopoulou, 2010, s. 44). Rusya Poliana'daki Orta Çağ yerleşiminde bulunan ve applike halkalarla bezenmiş oval gövdeli iki pithosun (192 cm ve 215 cm yüksekliğinde) benzerlerine Messenia Körfezi, Balkanlar ve Karadeniz çevresinde rastlanmaktadır. Genel olarak 8.-9. yüzyıllarda, halat desenli applike dalgalı kuşaklar, tarak baskıları veya kazıma tekniğiyle yapılmış düz/zigzag çizgilerle süslenmiş pithoslar baskın grubu oluşturmaktadır. Kronolojik devamlılık açısından dikkat çekici olan bir diğer husus ise, 12.-15. yüzyıllar arasına tarihlenen farklı bölgelerdeki bazı pithosların da tıpkı 8. ve 9. yüzyıl örneklerinde olduğu gibi benzer applike halkalarla bezenmiş olmasıdır (Giannopoulou, 2010, s. 44). Kırım'ın güneyinde (8.-10. yüzyıl) (Teslenko, 2016, s. 321 fig. 5) ve doğusundaki yerleşimlerde (10.-12. yüzyıl) tespit edilen benzer form ve tipolojiye sahip bazı pithosların gövdelerinde dairesel kesitli düzenlemeler dikkat çeker (Maiko, 2015, s. 305, fig. 5).

Literatürde pithosların tipolojik gelişimi henüz derinlemesine incelenmemiş ve Anadolu'daki örnekler hakkında yeterli yayın bulunmuyor olsa da bu kapların çok uzun süreler boyunca form özelliklerini değiştirmeden korudukları bilinmektedir (Lafli & Kan-Şahin, 2015, s.

⁶¹ Çoğunlukla karuyucu ve şifa sağladığına inanılan ampullaların üzerlerinde sıklıkla haç motifine yer verilmiştir (Uygun, 2025, ss. 64-70). Anadolu'da birçok müze ve yerleşimde (Didyma, Ephesos, Hierapolis, Knidos, Laodikeia, Myra, Olympos, Perge, Sardis, Smyrna, Tralleis, Thyateira, Yumuktepe Höyüğü) pişmiş toprak ampulla bulunmaktadır. Çeşitli figür ve yazıların yer aldığı ampullaların üzerinde sıklıkla haç motiflerine yer verilmiştir (Hazinedar-Coşkun, 2025, s. 8). Analogik veriler ışığında hareket edildiğinde ampullaların üzerindeki haçlar çoğunlukla Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Manisa Müzesi ampullaları (5.-7. yüzyıl) (Hazinedar-Coşkun, 2025, ss. 8-11, 15), Bursa Arkeoloji Müzesi ampullaları (5.-7. yüzyıl) (İnanan, 2026, ss. 270-281) ve Fethiye Müzesi'ndeki ampullaların (5.-7. yüzyıl) (Palaz-Yıldırım, 2026, ss. 31-34-35) üzerindeki haç motifleri incelenen pithosun omuz bölümündeki haç motifiyle benzerlik gösterir.

129). Pithos (Env. No. 14-1-2025); dışa çekilerek dışbükey şekilde uzatılmış dudak ile ağız, omuz, gövde ve dip formu bakımından Anadolu'daki çağdaş örneklerle dikkate değer bir tipolojik bütünlük sergilemektedir⁶². Myra-Demre (Çaylak-Türker, 2007, ss. 163-164, 172), Amorium'daki (7.-9. yüzyıl) 12'den fazla pithos (Böhlendorf-Arslan, 2010, s. 355; François, 2016, s. 164; Demiral-Gökalp & Kurt, 2023, s. 240), Kimistene (8. yüzyıl sonu-9. yüzyıl başı) (Kan-Şahin, 2015, 500, Lev. 188), Kimistene (9. yüzyıl) (Kan-Şahin, 2015, 497, Lev. 186), Ainian, Thasos (Papadopoulos & Pentoti, 2024, ss. 192-193), Poliana (8.-9. yüzyıl), Sevastopol (8.-9. yüzyıl), Kherson (8.-9. yüzyıl), Kherson Müzesi Teşhiri (9. yüzyıl) (Μπακιρτζής, 1989, Lev. 30-31), Kırım'daki (Crimea) yaygın pithos örnekleri (Partenit, Alushta, Tepsen, Poliana, Bakla, Nagornoe, Rodnikovoe) (8.-10. yüzyıl) (Teslenko, 2016, s. 320, fig. 2), Güney Kırım, Sotore (8.-10. yüzyıl) (Teslenko, 2016, s. 320, fig. 3), Kırım, Funa Kalesi (8.-10. yüzyıl) (Teslenko, 2016, s. 321 fig. 5), Ankara Elmadağ Kuşçualı Köyü, Aksaray Müzesi, Karaman Müzesi ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin teşhirindeki pithoslarla morfolojik açıdan paralellik göstermektedir. Bu analogik veriler, incelenen pithos formunun kronolojik sınırlarını netleştirmektedir.

Sonuç

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonuna 03.02.2025 tarihinde yüzey buluntusu olarak kazandırılan Kahramankazan kökenli anıtsal pithos, yalnızca işlevsel bir depolama birimi değil aynı zamanda dönemin sosyoekonomik yapısını ve dini pratiklerini yansıtan maddi kültür belgesidir. Yapılan morfolojik ve tipolojik analizler, eserin sucuk (fitil) tekniği sayesinde zanaatkârın el izini taşıyan özgün bir üretim tekniğinde olduğunu ortaya koymuştur. Pithosun ters armut biçimi ve sivri dibi, iç kısmındaki astarsız fakat pürüzsüz yapıyla birlikte şarap, sirke veya zeytinyağı gibi sıvı gıdaların fermantasyonuna uygun olduğunu göstermektedir. Bu pithosun, Kahramankazan veya çevresindeki mahzenlere yerleştirildiği ya da toprağa gömülerek kullanıldığı düşünülmektedir. Anadolu, Yunanistan ve Rusya'daki benzer örneklerde olduğu gibi sabit ısı sağlayarak gıdayı uzun süre taze tutmayı amaçlayan bu yöntem, Orta Bizans ve Geç Bizans dönemlerinde yaygınken sonrasında işlevini yitirmiştir. Mevcut ölçüler ışığında ortalama 500 kg kuru gıda ya da 750 litre su, sirke veya şarap depolanmıştır.

Sanat Tarihi disiplini açısından pithosu özgün kılan unsur, omuz kuşağında yer alan ikonografik programdır. Merkezdeki Latin haçı, çevresindeki halat motifleri ve uçları spiral (salyangoz) formunda sonlanan dalgalı bantlar, dönemin teolojik ve apotropaik inançla doğrudan ilişkilidir. Bizans dünyasında pithosların sadece tarımsal birer ambar değil aynı zamanda içeriklerini “kutsal mühür” vasıtasıyla bozulmadan ve dış etkenlerden koruyan birer kutsal alan olarak görüldüğü bilinmektedir. Eser üzerindeki bu dinsel semboller, pithosun sıradan bir yerel depolamadan ziyade, bir manastır kompleksi, kilise vakfı, Autarkeia modelini benimsemiş aristokratik bir tarımsal işletmeye (villa rustica) ya da aristokrat veya dindar bir tüccara ait olduğu tezini güçlendirmektedir. Kahramankazan çevresinde tespit edilen mimari plastik kalıntılar ve bölgenin Galatya içindeki idari konumu, bu eserin üretildiği dönemin dinamik ve zengin yerleşim dokusunu teyit etmektedir. Ankara'nın stratejik ulaşım ağında yer alması, bölgedeki “gezici zanaatkâr” modeli ya güçlü ithal bağlantılarının ticari ağındaki etkisini kanıtlamaktadır. Bu pithos, 7. yüzyılın siyasi ve askeri çalkantıları sonrasındaki refah seviyesine ve tarımsal yönetimin sistematik yapısına dair tanıklık sunmakla birlikte Erken Bizans Dönemi'nden Orta Bizans Dönemi'ne uzanan süreçteki zengin süsleme kompozisyonlarını sergileyen pithos, Ainian, Ankara, Amorium, Kherson, Girit, Kırım,

⁶² Erken Bizans örnekleri için bkz; Xanthos Batı Agorası 8 Numaralı Oda'da tespit edilen Geç Antik Çağ pithosu (4.-7. yüzyıl) (Dönmez, 2018, ss. 296-297), Bursa Orhanlı'nda açığa çıkarılan iki örnek (5.-7. yüzyıl) (Onur, 2011, ss. 345-346, Fig. 8a-b, 9), Iuliopolis'te bulunan bir tam ve dört tümlenebilir pithos (Gür vd., 2025, s. 819, fig.12a-b), Kırşehir Dulkadirli'deki Erken Bizans Dönemi pithosları (Gündüz, 2011, ss. 814-815), Komana'da Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen, biri ortalama 170 cm yüksekliğindeki üç pithos (Tatbul & Erciyas, 2019, s. 276), Hadrianoupolis ve Kimistene çevresindeki (5.-7. yüzyıl) pithoslar (Kan-Şahin & Laflı, 2015, ss. 379-386).

Kimistene, Kuşadası, Poliana, Thasos ve Yunanistan buluntularıyla benzer malzeme, telnik, süsleme ve form özellikleri açısından benzerlik göstermektedir.

Pithos (Env.No. 14-1-2025), malzeme-teknik özellikleri, sembolik ve ikonografik motifleriyle yapılan karşılaştırmalı analizler sonucunda 7.-10. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir. Gelecekte kimyasal ve petrografik analizler yapıldığında atölye kökeninin (lokal ya da ithal) kesinleşeceği düşünülmektedir. Pithosun günümüzde modern bir metal stant üzerinde sergilenmesi, tarihsel sürecin yer altı depolama disiplininin günümüzün müzecilik pratiğine evrilişinin de görsel bir temsilidir. Bu anıtsal eser, geçmişin tarımsal üretim ve inanç dünyasını günümüz izleyicisine aktaran sessiz ama güçlü bir tarihsel tanık olarak Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin açık teşhirinde yerini almıştır.

References

- Ak, H. (2024). Sembolik motiflerin Anadolu seramikleri üzerindeki örnekleri: Spiral/sarmal motifi. *Sanat Yazıları*, 51, 517 - 533.
- Amir, R. (2006). Pottery, Stone and Small Finds from Shiqmona. *Atiqot*, 51(12), 145 - 161.
- Amstrong, P. (2008). Ceramics. Jeffreys, E., Haldon, J., & Cormack, R. (Eds.). *The Oxford handbook of Byzantine studies*. (pp. 429 - 443). Oxford University Press.
- Ankara Tahirler Projesi. (2026). Ankara Tahirler Arkeolojik Araştırmaları. Erişim tarihi: 21 Mayıs 2026, <https://digitalcollections.lib.washington.edu/digital/collection/tahirler/id/544>
- Asal, R., Curku, Y., Tokgöz, Y. & Köroğlu, T. (2025). Evaluations of the Byzantine Period Data Obtained from the Archaeological Excavations of the Tuzla Değirmenaltı Monastery in Istanbul. *Anatolian Archaeology*, 5, 35 - 59.
- Атавин, А. Г. (1992). Лощеная керамика средневековой Фанагории. В Я. М. Паромов (ред.), *Боспорский сборник: Вып. I* (pp. 173 - 211). Архэ.
- Μπακιρτζής, Χ. (1989). Βυζαντινά τσουκαλολάγνηνα. Συμβολή στη μελέτη ονομασιών, σχημάτων και χρήσεων πυρίμαχων μαγειρικών σκευών, μεταφορικών και αποθηκευτικών δοχείων (Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου αρ. 39). Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων. https://www.searchculture.gr/aggregator/edm/TAPA/000054-11631_21779
- Belke, K., & Restle, M. (1984). *Tabula Imperii Byzantini: Vol. 4. Galatien und Lykaonien*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Bouras, C. (1982 - 1983). Houses in Byzantium. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 11, 1 - 26.
- Bouras, C. (2002). Aspects of the Byzantine City, Eighth–Fifteenth Centuries. A. E. Laiou (Ed.). *The economic history of Byzantium: From the seventh through the fifteenth century* (Vol. 1, pp. 491 - 528). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Böhlendorf-Arslan, B. (2010). Die mittelbyzantinische Keramik aus Amorium. F. Daim & J. Drauschke (Eds.), *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter: Teil 2. Schauplätze* (pp. 345 - 371). Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.
- Cheung, C. (2021). Managing food storage in the Roman Empire. *Quaternary International*, 597, 63 - 75.
- Christakis, K. S. (1999). Pithoi and food storage in Neopalatial Crete: A domestic perspective. Thomas, Kenneth. D. (Ed.). *World Archaeology, Food Technology in its Social Context: Production, Processing and Storage*, 31(1), 1 - 20.
- Cottica, D. (2007). Micaceous White Painted Ware from insula 104 at Hierapolis/Pamukkale, Turkey. B. Böhlendorf-Arslan, A. O. Uysal, & J. Witte-Orr (Eds.), *Çanak. Late Antique and Medieval pottery and tiles in Mediterranean archaeological contexts, 31.5.-3.6.2005* (pp. 255 - 272). Ege Yayınları.
- Crowfoot, J. W. (1897/1898). Notes upon Late Anatolian art. *The Annual of the British School at Athens*, 4, 79 - 94.

- Çaylak-Türker, A. (2007). Bizans Dönemi Demre-Myra sırsız seramik buluntuları. K. Dörtlük ve T. Kahya (Ed.), *III. Uluslararası Likya Sempozyumu, 07-10 Kasım 2005, Antalya: Sempozyum bildirileri* (Cilt 1, ss. 153 - 173). AKMED.
- Demiral-Gökalp, Z., & Tsivikis, N. (2022). Understanding urban transformation in Amorium from Late Antiquity to the Middle Ages. E. Fiori & M. Trizio (Eds.), *The 24th International Congress of Byzantine Studies* (Vol. 1/1, pp. 325 - 344). Edizioni Ca' Foscari - Venice University Press.
- Demiral-Gökalp, Z. & Kurt, M. (2023). Amorium kazılarında bulunan Orta Bizans Dönemi sırlı ısıtma kapları. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (32), 237 - 252.
- Devreker, J. & Vermeulen, F. (1998). Fouilles et prospections à Pessinonte: campagne de 1996. *Anatolia Antiqua*, 6. 249 - 258.
- Devreker, J. T., Thoen, H., & Vermeulen, F. (2003). *Excavations in Pessinus: The so-called acropolis: From Hellenistic and Roman cemetery to Byzantine castle*. Ghent University.
- Doğan, S. (2003). Ortaçağ manastır sistemi: Doğu ve Batı manastırları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 73 - 89.
- Dönmez, A. (2018). Xanthos West Agora II: Alteration and transformation in the Byzantine period. *Adalya*, 21, 277 - 314.
- Fidancı, F. (2016). *Pithos buluntuları yoluyla Kuşadası, Kadıkalesi'ndeki Bizans yapılaşmalarına ilişkin öneriler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Foss, C. (1977). Late Antique and Byzantine Ankara. *Dumbarton Oaks Papers*, 31, 27 - 87.
- François, V. (2016). Des pithoi byzantins aux pitharia chypriotes modernes: Permanence des techniques de fabrication et des usages. *Jarres et grands contenants entre Moyen Âge et Époque Moderne: Actes du 1er Congrès International Thématique de l'AIECM3, Montpellier-Lattes (France), 19-21 novembre 2014* (pp. 163 - 174). AIECM3.
- Frantz, M. A. (1938). Middle Byzantine pottery in Athens. *Hesperia*, 7(3), 429 - 467.
- Gençler-Güray, Ç. (2021). Ankyra çevresinde Roma dönemi izleri. *DTCF Dergisi*, 61(2), 1027 - 1053.
- Giannopoulou, M. (2010). *Pithoi: Technology and history of storage vessels through the ages*. BAR International Series 56.
- Gregory, T.E. & Kazhdan, A. (1991). Ceramics. A. Kazhdan (Ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Cilt 1, ss. 399 - 400). Oxford University Press.
- Grozdanova, G. (2021). A view from the Thracian inland: Middle Byzantine ceramics from Orlovo site, at the northern foothills of the Rhodope Mountain. *The XIIIth Congress of Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics (2021, 8-13 November)*. (p. 1). Granada.
- Gür, D., Çelik, T., & Karakök, C. (2025). An Early Byzantine Larder in Iuliopolis. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 811 - 830.
- Gürkan, S. L. (2003). Manastır. *TDV İslâm ansiklopedisi* (Cilt 27, ss. 558 - 560). Ankara.
- Hazinedar-Coşkun, T. (2025). Bizans'ta Eulogia olgusuna Manisa müzesi pişmiş toprak ampullalarıyla bir bakış. *Sanat Tarihi Yıllığı*. 1-16.

- Hayes, J. W. (1997). *Handbook of Mediterranean Roman pottery*. British Museum Press.
- Inkova, M., & Antonov, P. (2025). Seal Impressions of ‘Prophylactic’ Symbolism on Pithoi from the Fortress of Boukelon Near Adrianopolis. *Archaeology of Western Anatolia*, 1, 102 - 111.
- İnanan, F. (2026). A Group of Pilgrim Flaks from the Bursa Archaeological Museum. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 270 – 286.
- Kan Şahin, G. (2015). *Hadrianopolis pişmiş toprak buluntuları* [Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kan-Şahin, G., & Laflı, E. (2015). Roman and Late Roman-Early Byzantine coarse ware from Southwestern Paphlagonia. In E. Laflı & S. Patacı (Eds.). *Recent studies on the archaeology of Anatolia* (pp. 327 - 440). Archaeopress.
- Karpozilos, A. & Cutler, A. (1991). The Cross in Everyday Life. A. Kazhdan (Ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Cilt 1, ss. 550 - 551). Oxford University Press.
- Kıbaroğlu, M., ve Thumm-Doğrayan, D. (2013). Trojan pithoi: A petrographic approach to provenance of Bronze Age storage vessels from Troy. *Applied Clay Science*, 82, 44 - 52.
- Kingsley, K. (1987). Monastery. *The encyclopedia of religion* (Vol. 9, pp. 30 - 35). Macmillan.
- Kirigin, B. (2007). Pithos / dolium – uvodne napomene. *Godišnjak*, 36(34), 125 - 156.
- Kılınçoğlu, H. (2025). Production, trade and distribution of amphoras and pithos in Syria and Cilicia in Late Antiquity. *Študijne Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akadémie Vied*, 72(1), 195 - 220.
- Kowarska, Z., & Lenarczyk, S. (2012). Pithos-type vessels from Chhîm: Preliminary assessment of finds from 1996–2009. *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 21(1), 643–651.
- Köse, V., Bilgin, M., Kopçuk, İ., & Şehit, E. (2024). Aspendos’tan 12. yüzyıla tarihlendirilen bir depolama birimi ve kentin Akdeniz ticaretindeki yeri üzerine yeni bulgular. *Höyük*, 14, 231 - 256.
- Laflı, E. & Kan-Sahin, G. (2015). Middle Byzantine Ceramics from Southwestern Paphlagonia. *Anatolia Antiqua*, XXIII, 63 - 149.
- Łajtar, A. & Młynarczyk, J. (2017). A faction acclamation incised on a pithos found near the North-West Church at Hippos (Sussita). *Études et Travaux*, 30, 289 - 302.
- Lefort, J. (2011). Economie et société rurales. A. E. Laiou & C. Morrisson (Eds.), *Le monde byzantin: Vol. III. Byzance et ses voisins 1204-1453* (pp. 79 - 93). Puf.
- Lenarczyk, S. & Kowarska, Z. (2012). Pithos-type vessels from Chhîm: Preliminary assessment of finds from 1996–2009. *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 21, 643 - 651.
- Liaros, N. (2016). Post-Medieval large jar (pithos) production on the island of Chios in the East Aegean Sea. In H. Amouric, V. François, & L. Vallauri (Eds.). *Jarres et grands contenants entre Moyen Âge et Époque Moderne / Jars and large containers between the Middle Ages and the Modern Era* (pp. 59 - 70). The Walters Art Museum.
- Magen, Y. (2015). Pottery Vessels. *Christians and Christianity*, Vol. V. Israel Antiquities Authority / Staff Officer of Archaeology – Civil Administration of Judea and Samaria.
- Maiko, V. V. (2015). Eastern Crimea in the 10th-12th centuries AD: similarities and differences. G. R. Tsetschladze, A. Avram, & J. Hargrave (Eds.), *The Danubian lands between the Black,*

- Aegean and Adriatic Seas (7th century BC - 10th century AD): Proceedings of the Fifth International Congress on Black Sea Antiquities (Belgrade - 17-21 September 2013)* (pp. 299 - 313). Archaeopress Publishing.
- Mimaroglu, S. (2011). *Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı'nda ele geçen Bizans Dönemi günlük kullanım seramikleri* [Yayımlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Morrisson, C., & Sodini, J.-P. (2002). The sixth-century economy. A. E. Laiou (Ed.). *The economic history of Byzantium: From the seventh through the fifteenth century* (Vol. 1, pp. 171 - 220). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Oikonomidès, N. (1990). The contents of the Byzantine house from the eleventh to the fifteenth century. *Dumbarton Oaks Papers*, 44, 205 - 214.
- Onur, F. (2011). New inscriptions from Hadrianoi pros Olympon (Mysia). *Olba*, 19, 331 - 348.
- Orlandos, A. K. (1958). *Μοναστηριακή αρχιτεκτονική*. Athēnai.
- Özyurt-Özcan, H. (2002). *Bizans dini mimarisinde Kiborion tipinin İstanbul ve Anadolu'daki örnekler ışığında değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztaşkın, M. (2020). Stratonikeia Antik Kenti Çevresindeki Beybağ Kazısında Bulunan Yerel Üretim Orta Bizans Dönemi Seramikleri, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 178 - 196.
- Öztürk, F. G. (2010). *A comparative architectural investigation of the Middle Byzantine courtyard complexes in Açıksaray - Cappadocia: Questions of monastic and secular settlement* [Yayımlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. ODTÜ.
- Palaz-Yıldırım, S. (2026). Fethiye Müzesi'nden bir grup pişmiş toprak ampulla: Batı Anadolu arkeolojisi bağlamında tipoloji, ikonografi ve üretim merkezleri üzerine bir değerlendirme. *Bozok Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 28 - 43.
- Papadopoulos, S., & Pentoti, A. (2024). The pithos production of Ainos during the Ottoman period. *AURA*, 7, 189 - 215.
- Podskalsky, G. (1991). Cross. A. Kazhdan (Ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Cilt 1, ss. 549 - 550). Oxford University Press.
- Rautman, M. L. (2006). *Daily life in the Byzantine Empire*. Greenwood Press.
- Rice, P. M. (1987). *Pottery Analysis. A Sourcebook*. University of Chicago Press.
- Ruggiu, A. Z. ve Cottica, D. (2007). Hierapolis di Frigia fra tarda antichità ed XI secolo: l'apporto dello studio degli spazi domestici nell'insula 104. *Rivista di archeologia*, 31, 139 - 189.
- Rzeźnicka, Z., Kokoszko, M., & Jagusiak, K. (2014). Cured meats in ancient and Byzantine sources: Ham, bacon and tucetum. *Studia Ceranea*, 4, 245 - 259.
- Sachs, H., Badstübner, E., & Neumann, H. (1988). *Christliche Ikonographie in Stichworten*. Koehler & Amelang.
- Sezgin, K. (2018). Antik dönemde artı ürün depolama kavramı ve depolama kapları. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 595 - 610.

- Shear, T. L., Jr. (1997). The Athenian Agora: Excavations of 1989 - 1993. *Hesperia*, 66(4), 520 - 548.
- Spitzing, G. (1989). *Lexikon byzantinisch christlicher Symbole: Die Bilderwelt Griechenlands und Kleinasien*. Diederichs.
- Соловьёв, Д. С., & Котенков, С. А. (2022). Находки раннесредневековых пифосов-кувшинов в дельте Волги. *Археология Евразийских степей*, 3, 304 - 313.
- Siddiq, A. B., Doğan, U. M., Beksaç, E., ve Onar, V. (2022). Edirne, Sinanköy Kalesi yakınlarında bulunan pithos ve içindeki mikrofaunal kalıntılar. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 1 - 17.
- Talbot, A. M. (1991). Monastery. A. P. Kazhdan (Ed.). *The Oxford dictionary of Byzantium* (Vol. II, pp. 1391 - 1392). Oxford University Press.
- Talbot, A. M. (2002). Byzantine Monastic Horticulture: The Textual Evidence. A. Littlewood, H. Maguire, & J. Wolschke-Bulmahn (Eds.), *Byzantine garden culture* (pp. 37 - 67). Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Teslenko, I. (2016). "Pithoi" in the medieval households of South Taurica. H. Amouric, V. Francois, L. Vallauri (Eds.). *Jars and large containers between the Middle Ages and the Modern Era. Conference Proceeding of the First International Topical Congress of the AIECM3, Montpellier-Lattes (France), November 19-21-2014*. (pp. 319 - 324). Aix Marseille Univ.
- Tatbul, M. N., & Erciyas, D. B. (2019). Evaluation of the recent finds at Komana from the Early and Middle Byzantine period. G. R. Tsetskhladze & S. Atasoy (Eds.). *Settlements and necropoleis of the Black Sea and its hinterland in antiquity* (pp. 272 - 280). Archaeopress Archaeology.
- Taxel, I., & Cohen-Weinberger, A. (2025). Fatimid- and Crusader-Period Pithoi in Palestine: New Insights on Their Typo-Chronology, Production Techniques and Provenance. *Archaeology of Western Anatolia*, 1, 90 - 101.
- Teslenko, I. (2009). Vessels for wine-storage from archeological complexes of the 14th-15th centuries in the Crimea. İçinde *Actas del VIII Congreso Internacional de Cerámica Medieval* (Vol. 2, pp. 869 - 880). Ciudad Real.
- Uygun, A. (2025). Hristiyan Hacı Ampullaları ve Muska/Amulet olarak kullanılması. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 49 - 79.
- Vinocurov, N. I. (1999). *Vinodelie antichnogo Bospora*. Moskva.
- Vionis, A. K., Poblome, J., De Cupere, B., & Waelkens, M. (2010). A Middle-to-Late Byzantine village: Report on the Sagalassos-suburb survey and excavations (2004 - 2007). *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 79(3), 423 - 464.
- Vroom, J. (2013). Digging for the 'Byz'. Adventures into Byzantine and Ottoman archaeology in the Eastern Mediterranean. *Pharos: Journal of the Netherlands Institute at Athens*, 19(2), 79 - 110.
- Vroom, J. (2016). Byzantine sea trade in ceramics: Some case studies in the eastern Mediterranean (ca. Seventh - fourteenth centuries). P. Magdalino & N. Necipoğlu (Eds.), *Trade in Byzantium: Papers from the Third International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium* (pp. 157 - 177). Koç University Research Center for Anatolian Civilizations (ANAMED).

-
- Vroom, J. (2020). Eating in Aegean lands (ca 700-1500): Perspectives on pottery. S. Y. Waksman (Ed.), *Multidisciplinary approaches to food and foodways in the medieval Eastern Mediterranean* (pp. 275 - 294). MOM Éditions.
- Waage, F. O. (1937). Greek, Hellenistic, and Roman pottery of Alişar. J. A. Wilson & T. G. Allen (Eds.), *The Alishar Hüyük: Seasons of 1930–32, Part III* (pp. 74 - 186). The University of Chicago Press.
- Yağız, K., & Tosun, M. (2024). Perre 2020-21 kazılarında bulunan pithos/doliumlar üzerine bir değerlendirme. *Höyük*, 14, 169–198.
- Залеская, В. Н. (1988). Памятники средневековой греческой эпиграфики из Северного Причерноморья (новые поступления византийского отделения Эрмитажа). *Византийский временник*, 49, 204 - 207.

ETHICAL DECLARATIONS**Research and Publication Ethics**

I declare that this article is an original work and has been prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The manuscript has not been previously published and is not currently under consideration for publication elsewhere

All sources used in the preparation of this study have been properly cited and referenced. I declare that this work does not contain plagiarism, fabrication, falsification data, or manipulation of data. I declare that the research findings are presented honestly and transparently in accordance with the principles of academic integrity.

Author Contribution

The conceptualization, design of the research, data collection, analysis, interpretation of the findings, and the writing processes of this study were conducted jointly by Ayşe İpek Koca Ballı and Erdiñç Ballı. Ayşe İpek Koca Ballı made a more prominent contribution to the conceptualization, design, data collection, analysis, and writing processes of the study, while Erdiñç Ballı contributed significantly to the research design, evaluation and interpretation of the findings, and the critical review of the manuscript. Both authors have read and approved the final version of the manuscript and agreed to its submission and publication.

Conflict of Interest

I declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

Artificial intelligence tools were used in a limited manner during the preparation of this manuscript for translation support, language editing, proofreading of apparent linguistic errors. All AI-assisted outputs were carefully reviewed, verified, and revised by me. Artificial intelligence tools were not used in the development of the research design, data collection, data analysis, interpretation of findings, or formulation of the scientific conclusions. Full academic responsibility for the content of this manuscript rests solely with me.

Copyright and Permissions

I confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

I confirm that the final version of the manuscript has been read, approved, and consented for submission and publication.

ETİK BEYANLAR**Araştırma ve Yayın Etiği**

Bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ile yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan ederim. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmış ve kaynakçada gösterilmiştir. Çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ve akademik etik ilkelerine uygun biçimde sunulduğunu beyan ederim.

Yazar Katkısı

Bu çalışmanın fikir geliştirme, araştırmanın tasarımı, veri toplama, analiz, bulguların yorumlanması ve yazım süreçleri Ayşe İpek Koca Ballı ve Erdiñç Ballı tarafından ortaklaşa yürütülmüştür. Ayşe İpek Koca Ballı çalışmanın fikir geliştirme, tasarım, veri toplama, analiz ve yazım süreçlerinde daha ağırlıklı katkı sağlamış; Erdiñç Ballı ise araştırmanın tasarımına, bulguların değerlendirilmesine, yorumlanmasına ve metnin gözden geçirilmesine önemli katkıda bulunmuştur. Her iki yazar da makalenin son hâlini okuyup onaylamış ve yayımlanmasını kabul etmektedir.

Çıkar Çatışması

Bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederim.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Bu makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca çeviri desteği, dil düzenlemesi, yazım ve dil hatalarının kontrolü amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zekâ destekli çıktılar tarafımda dikkatle gözden geçirilmiş, doğrulanmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Yapay zekâ araçları araştırma tasarımının oluşturulması, veri toplama, veri analizi, bulguların yorumlanması veya bilimsel sonuçların geliştirilmesi süreçlerinde kullanılmamıştır. Makalenin tüm akademik ve etik sorumluluğu tamamen yazar olarak bana aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Telif hakkı koruması altında bulunan materyallerin kullanılması durumunda gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan ederim.

Yazar Onayı

Yazar olarak ben makalenin son hâlini okuduğumu, onayladığımı ve yayımlanmasını kabul ettiğimi beyan ederim.